

FILOZOFSKI FAKULTET UNIVERZITETA U SARAJEVU

**M. Ikram Chaghatai**

**GOETHE,  
IQBAL I  
ORIJENT**

S engleskog preveo: Nevad Kahteran

Sarajevo, 2020.

FILOZOFSKI FAKULTET UNIVERZITETA U SARAJEVU

**M. Ikram Chaghatai**

**GOETHE, IQBAL I ORIJENT**

S engleskog preveo: Nevad Kahteran

Sarajevo, 2020.

Prijevod djela *Goethe, Iqbal and the Orient* by M. Ikram Chaghatai

Uz saglasnost prethodnog izdavača  
Iqbal Academy Pakistan  
6th Floor, Academy Block, Aiwan-e-Iqbal Complex  
Egerton Road, Lahore, Pakistan  
Tel: +92-42-99203573  
E-mail: info@iap.gov.pk  
website: www.allamaiqbal.com

**Glavni urednik Redakcije za izdavačku djelatnost  
Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu**  
Akademik Dževad Karahasan

**Prijevod s engleskog jezika**  
Nevad Kahteran

**Recenzenti**  
Muhamed Dželilović  
Sulejman Bosto

**Lektor**  
Mehmed Kardaš

**Izdavač**  
Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu

**Za izdavača:**  
Muhamed Dželilović

Prvo elektronsko izdanje

---

CIP - Katalogizacija u publikaciji  
Nacionalna i univerzitetska biblioteka  
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

821.112.2.09 Goethe J. W.  
821.214.22.09 Iqbal M.

CUGHTA'I, Muhammad Ikram  
Goethe, Iqbal i Orijent [Elektronski izvor] / M. Ikram Chaghatai ; s engleskog preveo Nevad  
Kahteran. - El. knjiga. - Sarajevo : Filozofski fakultet, 2020

Način pristupa (URL):  
[http://www.ff-eizdavastvo.ba/Books/GOETHE\\_IQBAL-I-ORIJENT.pdf](http://www.ff-eizdavastvo.ba/Books/GOETHE_IQBAL-I-ORIJENT.pdf). - Nasl. sa nasl. ekrana. -  
Prijevod djela: Goethe, Iqbal and the Orient. - Opis izvora dana 4. 5. 2020.

ISBN 978-9958-625-84-8

COBISS.BH-ID 38463238

(Iqbal Academy Pakistan, 1999, 2003. Ova knjiga je nagrađena sa The National Presidential Iqbal Award za godine 1997–99)



**M. Ikram Chaghatai**

**GOETHE, IQBAL I ORIJENT**

Sarajevo, 2020.



## SADRŽAJ

Izvod iz recenzija .....	11
Predgovor prevoditelja .....	15
Predgovor .....	17
Iqbal i Goethe .....	21
Umjesto pogovora .....	112



**Johann Wolfgang von Goethe** (1749–1832), najveći pjesnik i najsvestraniji genij njemačke književnosti, stekao je poziciju nezapamćenog poštovanja u književnosti i svjetskim intelektualnim krugovima.

Već od svoje mladosti Goethe je ispoljavao živo zanimanje za Orijent, napose islamski Orijent. Ono je kulminiralo u obliku *West-östlicher Divan* („Zapadno-istočni divan“), koji su mnogi učenjaci smatrali da je odmah do *Fausta*. U ovoj su knjizi poduzeti napori da se istaknu kreativni izvori ovog *Divana* i srazložno tomu korišteni su najrecentniji nalazi njemačkih germanista.

Zbog određenih historijskih razložnosti Goethe je ušao na južnoazijski potkontinent vrlo kasno i tradicija studija o Goetheu je ostala biti vrlo oskudna. Usprkos rijetkosti relevantnog materijala, neki tragovi o Goetheovim utjecajima na stvaralačke umove potkontinenta, prije svih Allama Iqbala (umro 1938), izneseni su na vidjelo.

Iqbal je prvi pjesnik islamskog svijeta koji je razumio Goetheove imaginativne moći i koji je bio duboko impresioniran njegovim simpatizirajućim stajalištem prema islamu i njegovom Poslaniku.

Iqbalov kreativni odnos s Goetheom započeo je još u mladosti i nastavio se sve do posljednjih dana njegovog života. Pri-povijest o ovom doživotnom kontaktu ispri-povijedana je na temelju najautentičnije izvorne građe.

## **O autoru**

Biran prvo kao istraživač na Odsjeku za historiju književnosti Punjab Sveučilišta (Lahore), Ikram Chaghatai se potom pridružio Kolegiju za razvoj centralnog urdu (potom Znanstvenom kolegiju za urdu, Lahore) – znanstvenoj instituciji koja funkcionira pod Federalnim ministarstvom za obrazovanje u Islamabadu – gdje sada radi kao generalni direktor.

Poznaje mnoge zapadnjačke jezike (napose njemački, engleski, francuski i holandski). Koristio je prestižne akademske stipendije u Njemačkoj, Francuskoj i Austriji, a također je učestvo-vao na međunarodnim konferencijama koje se tiču Južne Azije.

Prvi je pakistanski učenjak koji je dobio prestižnu nagradu „Goldene Ehrenzeichen für Verdienste um die Republik Österre-

ich“, koju mu je uručio austrijski federalni predsjednik (1998) za njegov naučni doprinos poticanju kulturnih odnosa između Pakistana i Austrije.

Kao istaknuti učenjak, stekao je međunarodnu slavu zbog svojih oštroomnih istraživanja koja se protežu od ranog razdoblja urdu jezika i književnosti do historije orijentalnih studija na prostoru zemalja njemačkoga govornog područja, a napose njegovih minucioznih studija o J. von Hammar-Purgstallu i dr. Aloysu Sprengeru, dvojici eminentnih austrijskih orijentalista iz devetnaestog stoljeća.

Njegove druge knjige, objavljene u povodu 250. godišnjice Goetheovog rođenja, uključuju: *Iqbal i Goethe* (na engleskom i njemačkom), *Iqbal i Goethe* (na urdu i perzijskom) te *Goethe kao znanstvenik* (na urdu jeziku).

***Ljubaznošću dr. Muhammada Suhayla Umara, direktora Iqbal akademije u Lahoreu, Pakistan, donosimo u prijevodu na bosanski jezik njegovu kraću studiju „Goethe, Iqbal, and the Orient“, koja je kasnije uključena kao predgovor opsežnom svesku „Iqbal and Goethe“, pod naslovom „Bridging of East and West (Iqbal and Goethe)“, koju je također sabrao i izdao M. Ikram Chaghatai, unekoliko reduciranu i uz predgovor Annemarie Schimmel, Iqbal Academy Pakistan, 2000, str. 1–125.***



## **Izvod iz recenzija**

**M. Ikram Chaghatai: *Goethe, Iqbal i Orijent***

**(S engleskog preveo: Nevad Kahteran, Sarajevo, 2008)**

Studija M. Ikrama Chaghataia pod naslovom *Goethe, Iqbal i Orijent* u prevodu Nevada Kahterana uzoran je primjer vrsne univerzitetske knjige. Djelo predstavlja izuzetno iscrpan i informativan filološki temelj za najrazličitija dalja istraživanja upravo stoga što je višestruko komparativno.

Tip duhovnosti, odnos prema nečemu što je kulturna udaljenost i različitost, otvorenost kulturološkog stajališta, egzistencijalna tjeskoba iz koje se želi „pobjeći“ u drugi i drugačiji svijet, odnos prema književnosti, kao i samo književno oblikovanje... sve su to bitni elementi koji dovode u vezu Goethea i Iqbala. Koncept čovjeka i univerzuma, prednost Ljubavi nad Intelektom, pohvala Ljubavi kao božanskoj snazi, demonsko u čovjeku, borba dobra i zla, vječiti san o besmrtnosti, ideja natčovjeka i brojne druge analogije pokazane su u ovoj studiji kao svojevrsna ogledalska igra. Goethe je u kontekstu svoje zamisli „svjetske književnosti“ cijelog života bio zagledan u orijentalne kulture i očaran njihovom ljepotom. Utoliko je njegovo djelo (ne samo *Zapadno-istočni divan*) bitno doprinijelo razbijanju kolonijalnih, evropocentričkih viđenja Orijenta, naročito islamskih kultura Azije. Na drugoj strani, Iqbalovo veliko poštovanje prema takvom Goetheovom svjetonazoru usmjerilo ga je ka temeljitom izučavanju ogromnog opusa velikog evropskog klasika, ali i ka istraživanju brojnih radova napisanih o Goetheu u Evropi. Stoga nije slučajno da je u nekim svojim književnim djelima Iqbal slijedio pjesnički duh i stil *Divana*, a Ikram Chaghatai nam iscrpno i vrlo brižljivo opisuje ona ključna duhovno-poetička presijecanja dva autora. Goethe je, naprimjer, bio inspiriran Hafizom kada je čitao njemačke prevode perzijske poezije. Iqbal je jednako tako bio poštovatelj Hafiza kao pjesnika i nikada se nije oslobodio njegovog utjecaja na planu pjesničke diktije. I za Goethea i za Iqbala Hafiz je bio inspiracija za romantičarsku imaginativnost; Goethe se smatrao njegovim blizancem, dok je Iqbal razmišljao o obitavanju Hafizove duše u njegovom tijelu. U jednoj od svojih poema, koja je naslovljena *Jalal i Goethe*, Iqbal zamišlja susret Goethea s

Rumijem, susret prilikom kojeg Goethe Rumiju govori odlomke iz svog *Fausta*. U ovom nebeskom susretu Iqbal je pomirio dva velika duha Istoka i Zapada, ali i dvojicu ljudi koji su više od bilo koga drugog utjecali na njega kao mislioca i kao umjetnika.

U najkraćem, moglo bi se reći da studija autora M. Ikrama Chaghataia *Goethe, Iqbal i Orijent* može biti inspirativna i onima koji od ovakvog djela traže činjeničnu i bibliografsku iscrpnost, i onima koji književnosti prilaze primarno teorijski i kulturološki, ali i onima kojima je stalo do komparacija na umjetničko-esteskom planu. Smatram da bi objavljivanje upravo ovog djela predstavljalo izvrstan doprinos oživljavanju izdavačke djelatnosti na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Stoga svesrdno preporučujem prevod Nevada Kahterana za objavljivanje.

Prof. dr. Muhamed Dželilović

## **Recenzija knjige M. Ikrama Chaghata *Goethe, Iqbal i Orijent***

Knjiga pod gornjim naslovom predstavlja zanimljiv prilog komparativnom istraživanju dviju duhovno-kulturnih paradigmi, Istoka i Zapada, utjelovljenim u djelu i dijalogu Goethea i Iqbala. Potreba za takvim istraživanjem svoje kulturne i kulturno-političke razloge ima u činjenici da – u kontekstu proturječnih konstelacija suvremenih globalizacijskih procesa koje obilježavaju suprotstavljene tendencije: univerzaliziranje potrebe za dijalogom i komunikacijom, ali istovremeno i oštrim napetostima, sukobima i nerazumijevanjima motiviranim igrama moći, dominacije i potčinjavanja – sistematsko otvaranje novih procesa učenja, otvaranja i posredovanja različitih kulturnih svjetova, predstavlja jedinstven izazov epohi u kojoj živimo, odnosno, zadaću opsežnog, dugotrajnog i sadržajnog istraživanja sadržaja i jezika različitih kulturnih i duhovnih konstelacija. To je ujedno i kulturna ali i specifična znanstvena zadaća koja podrazumijeva kompleksne kompetencije znanja.

U tom kontekstu treba razumjeti i ovu knjigu koja obavlja zadaću posredovanja i otvaranja. Knjiga se fokusira na odnos Goethea i Iqbala – oba sa kapitalom vlastitog stvaralaštva i ugleda u svojim i u svjetskim kulturama, ali posebno s obzirom na realizaciju uzajamnog interesa i prakse dijaloga koja je dosegla status uzora.

Sadržajno gledano, knjiga akribično predstavlja život i djelo obje velike kulturne i umjetničke personalnosti. Opremljena je valjanim znanstvenim instrumentarijem – a svoju atraktivnost crpi iz činjenice da otvara nešto kao razmjenu pogleda iz dviju različitih perspektiva koje se ne razilaze nego se susreću u zajedničkim tačkama i temeljnim uvjerenjima.

Premda je povijest recepcije i interpretacije Goetheova djela dugotrajna, kompleksna i gotovo i nepregledna, ova knjiga nevelikog obima – u formi neke vrste kompendija – predstavlja zanimljivo otvaranje još jedne perspektive u odnosu na velike kulturne, kulturno-političke i kulturno-istorijske teme i može fungirati kao koristan prilog tim područjima istraživanja.

Stoga smatram da ova knjiga zaslužuje publiciranje te je rado preporučujem za štampu.

S poštovanjem,  
Prof. dr. Sulejman Bosto  
Sarajevo 17. 11. 2008.

## **Predgovor prevoditelja**

### **Geteanska tradicija i ikbalijati u Bosni i Hercegovini**

Geteanska tradicija kod nas je bila relativno slaba i gotovo je prepuštena zaboravu. Uzimajući u obzir to da postoje novi aspekti intelektualnog odnosa između Goethea (umro 1832) i Iqbala (umro 1938), kao i to da ova godina predstavlja 70. obljetnicu Iqbalove smrti (a nakon već dva moja prijevoda: njegove doktorske disertacije *Razvoj metafizike u Perziji* te izvanrednog djela *Iqbal: ilustrirana biografija*), zbilja je dobra prilika da napravimo doprinos s bosanske strane u proučavanju ovih velikih mislitelja, uključujući čak i sada već blagopočivajuću Annemarie Schimmel (umrla 26. 1. 2003), koja ih je nazvala *Zwillinge im Paradies* („blizancima u raju“).

Sami naslov „Iqbal i Goethe“ fascinirao je brojne učenjake i ljubitelje umjetnosti tijekom posljednjih decenija budući da je Iqbal zbilja prvi i najistaknutiji interpretator Goetheove misli u islamskom svijetu i jedan od vodećih pluralističkih mislitelja prve polovice dvadesetog stoljeća. Otuda potječe i sama moja zamisao o tome da na neki način familijariziram bosansko čitateljstvo kroz jedan prijevod između brojnih knjiga o duhovnim sličnostima između Iqbala i Goethea i istinski se nadam da će ovaj svezak naići na prihvatanje kod našeg čitateljstva te da će ih voditi boljem razumijevanju duboke, duhovne povezanosti između naših kulturnih naslijeđa, bilo onog istočnjačkog ili zapadnjačkog.

Čineći ovo, čitav korpus geteansko-ikbalijanskih studija biće uveden bosanskoj publici, napose proučavateljima njemačkog jezika i književnosti na našem Filozofskom fakultetu u Sarajevu, a ovaj svezak od nekih stotinjak stranica biće vrijedno dodavanje sve više rastućem korpusu komparativnih studija koje će očito doprinijeti i boljem razumijevanju svjetske književnosti, kao i našem uzajamnom razumijevanju ovdje uključenih kulturnih tradicija triju zemalja (BiH, Njemačke i Pakistana) te samih interkulturalnih studija kao megatrenda danas.

I kao što je to dobro znano, Muhammad Iqbal (1877–1938), koji je stekao svoj doktorat iz filozofije na Sveučilištu u Munchenu 1907. godine i koji je bio duboko impresioniran Goetheovim kreativnim pristupom kulturnim tradicijama islamskog Istoka, kao



renomirani pjesnik i filozof bio je prva književna figura Istoka koja je odgovorila Goetheu svojim nadarenim pjesničkim sposobnostima i, na taj način, otvorila i pospješila proces razumijevanja između Istoka i Zapada. Otuda, sukladno ovom iskazu o njima – „Zwillinge im Paradies“ – krajnje je vrijeme da, pored već osnovane Iqbal katedre na FIN-u i vrlo ozbiljne ideje o osnivanju urdu lektorata ili katedre kod nas, pokrenemo i ideju organiziranja i Schimmel Memorial seminara na našem Fakultetu jednako tako!), jer nesumnjivo je da bi nas ovi mislitelji (već spomenuti trio) mogli voditi postizanju cilja sadašnjeg modernog svijeta: „jedan svijet za sve“, koji bi konačno položio temelje društveno-političkom i kulturološkom pluralizmu kod nas, bez obzira na žestoko raspravljane koncepte veće homogenosti ili heterogenosti kulture i druge očite zapreke u vođenju razgovora na relaciji Istok – Zapad.

Konačno, uz očekivanu potporu Goethe-Instituta u Sarajevu, Pakistanske ambasade u Sarajevu, Iqbal akademije u Lahoreu, kao i matičnog Filozofskog fakulteta, istinski se nadam da ćemo prve primjerke ovog sveska imati već koncem ove ili početkom naredne godine i pored mojeg prenatrpanog programa u naznačenom smislu.

Unaprijed se radujući i željno iščekujući realizaciju ovdje pobrojanih projekata,

Nevad Kahteran  
Mojmilo, 11. novembra 2008.  
(na 58. godišnjicu Filozofskog fakulteta)

## **Predgovor**

Postojeći korpus radova o Iqbalu i Goetheu obuhvaća stotine, ako ne i hiljade stranica na urdu, engleskom, perzijskom i njemačkom jeziku. Također, postoje manji prinosi i na drugim jezicima. Cjelokupni ovaj znanstveni korpus je u određenom smislu manjkav. Praznine u znanju o Iqbalu i ovom predmetu su čak i veće i brojnije. Djelatnici Iqbal akademije, planirajući svoj doprinos godini Goethea (1999), razmišljali su da pripreme antologiju koja bi sabrala i predočila sve dostupne materijale o ovom pitanju i tako postavila novi temelj u području studija o Goetheu i Iqbalu. Vjerojatno je providonosno to što smo imali Muhammada Ikrama Chaghataija kao pridruženog profesora u to vrijeme na Akademiji, koji nas je pomagao u našem omiljenom projektu uspostavljanja „Iqbal arhiva“. Djelomice na moje inzistiranje i, uglavnom, zbog svojeg silnog zanimanja za historiju njemačke orijentalne učenosti, on je prihvatio moju ponudu da surađuje s nama. Nismo mogli naći bolje kvalificiranu osobu za ovu zadaću. Mnogi su članovi mojeg tima doprinijeli ovom projektu, međutim, najveće zasluge pripadaju Ikramu, koji je unio brojne godine svoje jezičke izobrazbe, ozbiljno i vrlo brižno istraživanje po bibliotekama u Pakistanu i na Zapadu, napose u zemljama njemačkoga govornog područja, te svoj predani rad na ovom području i otuda nam ponudio predivan uzorak učenosti, a pošlo mu je za rukom i da sabere brojne informacije koje predočavamo u popratnim svescima ove kratke rasprave. (Zapravo, ovaj se projekat sastoji od dva sveska: Svezak I obuhvata engleske i njemačke materijale, dok Svezak II predočava urdu radove, kao i perzijski uzorak.) Ovo djelo je skraćena verzija detaljne studije koju je sam Ikram sačinio odvojito od sabiranja i analiziranja materijala.

Osjećam se počašćenim da kažem kako je Ikram učinio izvanrednu i dostojnu divljenja uslugu popunjavajući praznine u postojećim materijalima i ispunjavajući potrebu za traženim informacijama i pojašnjenjima.

Metod koji je usvojio za svoje istraživanje i analizu je prije srodniji Goetheovom savjetu negoli uobičajenoj metodologiji njegove discipline. Goethe je savjetovao: „Onaj koji želi da shvati pjesnika mora ići u zemlju tog pjesnika.“ A pod „zemlja“ mi ne

označavamo samo geografsku zemlju; prije svega to je mentalni pejzaž, psihologija i duhovna zemlja njihovog bića.

Zauzvrat, Ikram nas odvodi na vrhove „zemalja“ ova dva velikana i, još važnije, prema tim područjima te zemlje za koje bi se moglo kazati da su ispresijecana.

On započinje pribavljajući letimična zapažanja o golemom korpusu Goetheovih djela u njegovoj zapanjujućoj raznolikosti kako bi objelodanio njegov značaj kao eminentnog romanopisca, pisca drama, istaknutog filozofa, izvanrednog profesionalnog znanstvenika, uspješnog političkog administratora, poznatog arhitektu, briljantnog državnika te, ponad svega, njegovu krajnje ekspresivnu lirsku poeziju koja ga je učinila istinski besmrtnim. Potom se razjašnjava Goetheov odnos s Istokom budući da je pribavio suštinske uvide u Goetheov način razmišljanja i pomogao nam da razumijemo njegov omiljeni koncept *Weltliteratur* (svjetske književnosti), kao i njegove granice u pogledu dubokog razumijevanja metafizičke dimenzije islamskog svjetonazora i njegove vizije Zbiljnosti. (Primjedba od njega može biti navedena kao reprezentativan primjer ovog pomanjkanja razumijevanja, ili prihvatanja metafizičke prirode islamske revelacije: „Morao sam naslikati u ovoj poemi sve učinke koji su proizveli na čovječanstvo naponi genija, pripomognuti kroz resurse karaktera i nadarenosti – njihove uspjehe i razočaranja.“) Ikram je vješto istaknuo kanale kroz koje je Istok utjecao na Goethea. Skupa s njegovom snažnom privučenošću i intelektualnim inkliniranjima prema Orijentu, Goethe je jednako tako bio posve upućen u bogatu tradiciju zapadnjačkog orijentalizma. U ovom pogledu Ikram nam daje do sada nepoznate detalje o radovima i učenjacima koji su odigrali ulogu u formiranju Goetheovog uma. Vjerojatno najznačajniji od ovih događaja koji su se izdešavali jeste taj kada je „u ljeto 1814. njemački prijevod *Divan-i Hafiza* dospio u Goetheove ruke i koji je otvorio novi svijet za njega – svijet koji je nalik ogledalu reflektirao Goetheu sliku njegove vlastite situacije u kojoj oba pjesnika dijele zajednička duhovna i moralna stajališta“. Ovo je bio početak doživotnog odnosa što je imao dalekosežne posljedice kojima je Ikram posvetio čitav segment svoje studije.

Treći dio ove studije bavi se recepcijom Goethea na Istoku, koja je započela još za vrijeme Goetheova života objavljivanjem

engleskog prijevoda *Die Leiden des jungen Werthers* („Jedi mladog Werthera“) 1792. godine, a dosegнула je vrhunac u Iqbalovom odgovoru.

Četvrti dio je uvelike najznačajniji odjeljak ovog djela pošto tvori podrobnu studiju o Iqbalovim pismima i biografskim materijalima u pogledu njegovog odnosa utjecaja-odgovora s Goetheom, koji se protezao tijekom četiri decenije njegovog života. Ovaj je dio primamljiv. On propituje određena stajališta koja su postala standardom u studijama o Iqbalu i pribavlja svježe uvide o brojnim aspektima ovog pitanja, kao što je odnos Goetheovog *Diwana* na Iqbalovu *Payam-i-Mashriq*, status *Diwana* u Goetheovim djelima, odsustvo Goethea iz djela *Javid Namah* itd. Ovo poglavlje ne samo da je najbogatije po informacijama već jednako tako je i najsnažnije po podacima.

Uz popratne sveske na urdu i engleskom Ikramovo djelo je vrijedan prinos sve više narastajućem korpusu komparativnih studija koje doprinose boljem razumijevanju svjetske književnosti, kao i uzajamnom razumijevanju različitih civilizacija.

Muhammad Suhayl Umar,  
direktor Iqbal akademije Pakistan



## Iqbal i Goethe

Thomas Mann (1875–1953), njemački odbitnik Nobelove nagrade (1929), izlažući rad „Goethe and Democracy“ („Goethe i demokracija“) u Kongresnoj biblioteci 2. maja 1949. iznio je sljedeću opasku: „dvije stotine godina nakon Goetheovog rođenja, stotinu i sedamnaest nakon njegove smrti, čini se prikladnim da započnem predavanje o njemu ovom rečenicom: ‘Nemam ništa novo da vam kažem.’“<sup>1</sup> Protjeklo je u međuvremenu pedeset godina i vrijeme je da proslavimo 250. obljetnicu Goetheovog rođenja diljem svijeta i ne možemo a da se ne složimo s onim što je Thomas Mann kazao 1949. godine. Opaska je dovoljno destimulirajuća ali, ipak, moramo dopustiti da su mnogi germanisti i poznavatelji književnosti napravili značajne prinose kako bi osvijetlili aspekte Goetheovog života i djela. Ličnosti poput Goethea nalik su okeanu koji ne predstavlja kušnju samo za pojedince, već i za čitave generacije koje jednako tako istražuju njegove beskrajne udaljenosti i izvanrednosti. Goetheova postignuća nastavljaju privlačiti ljude nalik gigantskom izazovu i ovo je, samo po sebi, vjerojatno obilan dokaz njegove besmrtnosti.

Goethe nikada nije prestao pisati, od svojeg djetinjstva pa do svoje smrti, a nakon što su ga glas i njegova osjetila izdali, počeo je pisati kažiprstom po pokrivaču koji je prekrivao njegova koljena. Goetheov golemi i raznoliki korpus je jedinstven fenomen. Veliko vajmarsko izdanje njegovih sabranih djela sadrži 143 sveska formata oktava: 63 onog što bismo ispravno moglo nazvati njegovih djela, 16 njegovih osobnih dnevnika, 14 znanstvenih djela i 50 pisama. Pored ovih, iza njega se vuče golema biografska literatura, kritike i komentari, više od bilo kojeg čovjeka u povijesti pisanja. Veliki *Grundriss zur Geschichte der deutschen Literatur*, koji je utemeljio Karl Goedeke, posvećuje u svojem trećem izdanju – od kojeg popis svesaka koji se bave Goetheom, a koji su objavljeni između 1910. i 1913. – posjeduje više od 1.500 stranica o Goethe-

---

<sup>1</sup> Literary Lectures. Izložena u: the Library of Congress, Washington: Library of Congress, 1973, str. 87. „Goethe and Democracy“ Thomasa Manna, str. 87–108. Eseji Thomasa Manna. S njemačkog preveo H. T. Lowe-Porter. New York: Vitage Books, 1957. (uključujući članak o Goetheu).

ovoj bibliografiji i samo njegovih djela.<sup>2</sup> Nadalje, stogodišnjica i dvjestota godišnjica u Njemačkoj i inozemstvu, uz ukazivanje na Goetheovo rođenje i smrt, proizvele su obilnu literaturu o njemu, priznanje koje je on uvelike zaslužio.<sup>3</sup> Kako zadaća sažimanja obujma i Goetheovog raznolikog stvaralaštva unutar kratkog prikaza predstavlja nesavladive poteškoće, ovo nas sili da se zadovoljimo s procjenom njegovoga genija, djela i karaktera u općenitijim i razumljivijim pojmovima.

## II

Goethe je bio eminentni romanopisac i dramatičar, istaknuti filozof, izvanredni profesionalni znanstvenik, uspješni politički administrator, poznati arhitekt i briljantni državnik. Međutim, ono što ga je učinilo istinski besmrtnim jeste njegova bogata ekspresivna lirski poezija. Iz bogatih i raznolikih Goetheovih književnih djela njegov *West-östlicher Divan* („Istočno-zapadni divan“, iza toga *Divan*) ističe se kao sjajno sumiranje njegove lirski poezije i mnogi su ga germanisti svrstali po značaju do *Fausta*.<sup>4</sup>

---

<sup>2</sup> Karl Goedeke: Grundriss zur Geschichte der deutschen Dichtung aus den Quellen. 3. izd., nastavio Edmund Goetze. vol. 4, pts. 2–4. Goethe Literatur, sabrao Karl Kipka. Dresden, 1910–1913, pp. 748; xvi, 826; iv, 321. Dodatak 3. izd., vol. 4, pt. 5. Carl Diesch i Paul Schlager: Goethe-Bibliographie 1912.–1950. Uredio Herbert Jacob. Berlin, 1960, str. iv, 997.

<sup>3</sup> Heinrich Düntzer: Zur Goethe's Jüubelfeier Studien, zu Goethe's Werken. Elberfeld, 1849; Goethe. Études publiées pour le centenaire de sa mort. Paris, 1932; Goethe centenary papers. Edited by Martin Schütze. Chicago, 1933; Festschrift zum 200. Geburtstag Goethes. Hrsg. von Eduard Castle, Wien, 1949. (Chronik des Wiener Goethe-Vereins, 52/53, pp 74–80); 1749.–1949. Das Goethe-Jahr. The Goethe Year. Part 1–12, London, 1949; J. R. Becher: Der Befreier. Rede zur zweihundertsten Wiederkehr des Geburtstages von ...Goethe. Berlin (Ost), 1949; Goethe bicentennial studies. Edited by Hubert Joseph Meessen. Bloomington (Indiana), 1950; Kolloquium (ber Probleme der Goetheforschung. 31. Oktober bis 4. November 1960 in Weimar. Vorträge und Diskussionen. Weimar, 1960. (Weimarer Beiträge. Sonderheft, 1960, str. 917–1292).

<sup>4</sup> „Er ist nächst dem ‘Faust’ das bedeutendste und zugleich persönlichkeits Werk des Dichters, aber der Nation ist er kein vertrauter Besitz.“ (Goethe: West-östlicher Divan. Hrsg. und erl. von Ernst Beutler. Bremen, 1956, Vorwort, str. ix).

Goethe je poštovan u Njemačkoj kao polubožanstvo i izvršio je jednako snažan utjecaj na kultivirane klase čitavog svijeta. Jedan aspekt njegovog globalnog utjecaja bavi se Orijentom, napose islamskim Orijentom koji je eksplicite razaberiv u svim poemama *Divana*. Na ovaj način, Goetheov most iz snova prema Orijentu je bijeg od starošću bremenite kompleksnosti, mučnog intelektualizma evropskog svijeta, koji je preopterećen duhovnom i historijskom tradicijom i konačno ugrožen nihilizmom za svijet koji ne posjeduje predrasude, koji je neiskvaren, jednostavan i bezbrižne mladalačke energije. Nakon objavljivanja *Divana*, u Njemačkoj je osvanulo novo prosvjetljenje koje je željno pomoglo svaku zraku svjetlosti s Istoka i koje je počelo slijediti stazu intuicije kao sredstvo za postizanje istine. Urađeno je nekoliko vrijednih istraživanja za skiciranje Goetheovih intelektualnih kontakata s Orijentom i njegovog djelovanja u narastanju 'orijentalnog pokreta' u njemačkoj literaturi. U ovoj studiji je pokušano to da se dovedu u fokus dublji dojmovi Goetheovih djela, napose njegovog *Divana*, na književne tradicije južnoazijskog potkontinenta. Bez obzira na sve moguće napore, još uvijek imam hendikep zbog toga što ne mogu konzultirati najveći broj studija koje su pohranjene u bibliotekama, institucijama i akademijama koje su namijenjene samo za germanske i geteanske studije Njemačke. Usprkos nedostupnosti relevantnog materijala, pokušao sam ostvariti pristup vrijednim istraživanjima koja su proveli istaknuti učenjaci kao što su: Konrad Burdach,<sup>5</sup> Hans Heinrich Schaefer,<sup>6</sup> Wolfgang Lentz,<sup>7</sup> Ernst

---

<sup>5</sup> Vidjeti Vorspiel, Bd. II. Halle, 1926, str. 282–324, 375–401; Zur Entstehungsgeschichte des West-östlichen Divan. Berlin (East): Akademie Verlag, 1955.

<sup>6</sup> Goethes Erlebnis des Ostens. Leipzig: Heinrichs, 1938; „Der Osten im West-östlichen Divan“ (u: Goethe. West-östlichen Divan. Hrsg. von E. Beutler, unter Mitwirkung von H. H. Schaefer. Leipzig: Dietrich, 1948. (1943), str. 787–835).

<sup>7</sup> Goethes Noten und Abhandlungen zum West-östlichen Divan. Hamburg, New York: Augustin, 1958; „Oriental Types of Literary Composition as described by Goethe“ (u: Yearbook of Comparative and General Literature, 10 (1961), str. 59–61. (vidjeti također Bio-Bibliographies des 134 Savants. Leiden: Brill, 1979, str. 336–337).



Beutler<sup>8</sup> i Katharina Momsen,<sup>9</sup> koji su čitave svoje živote posvetili skiciranju Goetheovih književnih kontakata s Istokom.

Orientalna tradicija, uključujući islamski Orijent, uvijek je bila učinkovit element u Goetheovom književnom i duhovnom svijetu. Od vremena svojeg djetinjstva čini se da je bio privučen maštom i opisima istočnjačkog života te običajima Starog zavjeta kojima je, kao što nam kazuje, dugovao „gotovo sve svoje moralno obrazovanje“.<sup>10</sup> U svojoj ranoj mladosti neki su drugi utjecaji proširili Goetheove horizonte, koji su odvratili njegov pogled od Evrope na udaljena područja, a kao rezultat on i njegova poezija su zadobili međunarodni značaj. Duboko impresioniran tadašnjim književnim znanjem, Goetheovo zagovorničtvo *Weltliterature* (svjetske književnosti) postalo je jednim od njegovih najdražih koncepata, koji je imao za cilj unapređenje civilizacije kroz ohrabivanje uzajamnog razumijevanja i uvažavanja – bilo kroz prevođenje, kritiku ili, pak, stapanje različitih književnih tradicija.<sup>11</sup> Iako nije bio posve sklon

---

<sup>8</sup> West-östlicher Divan. Hrsg. u. erl., Bremen, 1956.

<sup>9</sup> Goethe und der Islam. Stuttgart, 1964; Goethe und die arabische Welt. Frankfurt/M.: Insel, 1988.

<sup>10</sup> Vidjeti Leo Deutschlander: Goethe und der Alte Testament. Frankfurt/M., 1923; Hans von Schubert: Goethes religiöse Jugendentwicklung. Leipzig: Quelle und Meyer, 1925; Gertrud Janzer: Goethe und die Bibel. Leipzig, 1929; Erich Franz: Goethe als religiöser Denker. Tübingen: Mohr, 1932; Arnold Bergstrasser: „Goethe's view of Christ“ (Modern Philology, XLVI (Feb. 1949), str. 172–202); Peter Meinhold: „Die Konfessionen im Urteil Goethes“ (Saeculum, Bd. 7, Jg. 1956, str. 79–106). (Raspravlja Goetheovo stajalište prema kršćanskim konfesijama i sektama. Bavi se njegovim zanimanjem za Hipsistarijance, sinkretističku sektu iz Male Azije u 4. stoljeću n. e.); Encyclopaedia of Religion and Ethics. Ed. James Hastings, vol. vi, Edinburgh, 1937, str. 306–310; članak Jamesa Lindsaya; Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft. Bd. II, Tübingen: Mohr, 1958, cols. 1668–1675; članak F. Göttinga; Luz-Maria Linder: Goethes Bibelrezeption. Bern: Peter Lang, 1998.

<sup>11</sup> Goethe je ostao strogo privržen ovom pojmu svjetske književnosti gotovo sve do kraja svojeg stvaralačkog života. U dobi od 78 kazao je Johannu Peteru Eckermannu (1792–1854), svomemu tajniku od 1823:

„Ukoliko mi Nijemci ne budemo gledali izvan uskog kruga našeg okruženja, postaćemo lagan plijen cjepidlačkog shvaćanja. Zbog ovog razloga želim da pogledam unaokolo u strane narode, i savjetujem svakome da to čini. Nacionalna književnost sada nema važnosti, a epoha svjetske književnosti je nadohvat ruke i svako mora dati svoj doprinos da se ubrza dolazak ove epohe.“

prevalirajućem romantičarskom pokretu, Goethe je odobravao romantičarsku prijemčivost za strane književnosti i tražio je zbližavanje s istočnjačkom kulturom.<sup>12</sup> Neki su se njemački romantičari okrenuli području indijske civilizacije. Godine 1808. pojavila se rasprava Friedricha Schlegela *Über die Sprache und Weisheit der Inder*, koja je prvi put otkrila novu znanost istočnjačkih drevnih vremena Njemačkoj<sup>13</sup> i koja je vodila zanimanju za egzotične književnosti (kada je tamo postojala velika provala entuzijazma za oživljavanje i proširivanje izgleda njemačke pjesničke palete), a Goethe je pročitao ovu knjigu s uživanjem, ali općenito nije volio indijske bogove i nazvao je indijsku religiju „suludom i monstroznom“. Unatoč tome, indijsko književno djelo, Kalidasova *Sakuntala* ga je oduševila i pronalazimo njezine tragove u *Faustu* u

---

(Conversations of Goethe with Eckermann and Soret. Preveo John Oxenford. London: Bell, 1879).

<sup>12</sup> Fritz Strich: *Goethe und der Weltliteratur*. Bern: Francke, 1946. (Preveo na engleski C. A. M. Sym: *Goethe and World Literature*. London: Routledge, 1949); W. E. Mühlmann: *Pfade in die Weltliteratur*. Königstein: Athenäum, 1984, napose „Aufbruch nach Osten: Goethe...Künftiger *Divan*...--Rückert usw.“, str. 103–138; Hans Joachim Schrimpf: *Goethes Begriff der Weltliteratur*. Essay. Stuttgart, 1968.

Književnost se Goetheu činila svjetskom tapiserijom, koja je isprepletana nitima različitog porijekla i koja je protegnuta preko svih naroda kao zajednička kreacija ljudskog duha.

Romantičarski pokret u Evropi započeo je koncem osamnaestog stoljeća i njegov je cilj bio da dominira književnošću i mišljenjem tijekom prve polovice devetnaestog stoljeća. Pokret je okarakteriziran intenzivnim zahtijevanjem slobode i imaginacije, glorificiranjem individualizma te melankolijom i sentimentalnom preosjetljivošću.

Ekstremni oblik ovog pokreta, koji je poznat kao *Sturm und Drang* (Oluja i pritisak), postojao je u Njemačkoj nekoliko decenija i pronašao je izraz u velikoj erupciji književne aktivnosti. Označen je općenitim načinom pobune protiv konvencije i sputavanja svake vrste, neobuzdanošću i snažnim vjerovanjem u valjanost prirodnih emocija i osjećanja. U svojoj je mladosti Goethe pozdravljen kao lider ovog pokreta.

<sup>13</sup> Usp. *The Aesthetic and Miscellaneous Works of Frederick von Schlegel (1772–1829)*. S njemačkog preveo E. J. Millington. London, 1849. „On the Indian Language, Literature and Philosophy“ (str. 425–526). Njemački izvornik je objavljen u Heidelbergu i smatra se prvim pokušajem u indo-njemačkoj lingvistici i proučavanju indijskih jezika i komparativne filologije.

„Prologu na sceni“.<sup>14</sup> U svojoj ranoj mladosti Goetheovo poznanstvo s Johannom Gottfriedom Herderom (1774–1803) produbilo je njegovo zanimanje za druge književnosti, napose u području poezije.<sup>15</sup>

---

<sup>14</sup> U drugoj knjizi Goethe je primijetio: „U *Sakuntali* se pjesnik pojavljuje u svojim najvišim funkcijama. Kao predstavnik najprirodnijeg uvjeta stvari, najljepšeg načina života, najčišćeg moralnog poduhvata, najvrednijeg dostojanstva i najdostojanstvenijeg štovanja, on se prepušta običnim i smiješnim kontrastima.“ (*The Maxims and Reflections of Goethe*. Preveo Bailey Saunders Bell. London: Rodwell, 1893, str. 169).

Goethe je pročitao engleski prijevod *Sakuntale* koji je sačinio Sir William Jones (Calcutta, 1789); Vidjeti *Noten und Abhandlungen*, u: *Goethe's sämtliche Werke*. Bd. IV. Stuttgart, 1857, str. 326–327. Za daljnje podatke vidjeti Garland Cannon i Kerin R. Brine (eds.): *Objects of Enquiry*. The life, contributions, and influence of Sir William Jones (1746–1794). New York, London: New York Press, 1995. (Winfred P. Lehmann: „The impact of Jones in German-speaking areas“, str. 131–140, napose str. 134); Michael F. Franklin: *Sir William Jones* (Writers of Wales). Cardiff: University of Wales Press, 1995; *Ibid.* (eds.): *Sir William Jones: Selected poetical and prose works*. Cardiff: University of Wales Press, 1995; *Bulletin of the Deccan College Research Institute*, vol. 54–55. (1994–1995). Sir William Jones volume commemorating the bicentenary of his death. Pune: Deccan College, 1996. Također, vidjeti br. 67–72.

<sup>15</sup> A. Gillies: „Herder and the preparation of Goethe's idea of Weltliteratur“ (u: *Publications of the English Goethe Society*. N. S., vol. ix, 1933); *Herders Sämtliche Werke*. Hrsg. von Bernhard Suphan. Berlin, 1877. ff., Bd. 14: „Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit“: 19 Buch, Kap. 4: „Reiche der Araber“, str. 425–428. Bd. 24, 356; *Adrastea* VII. 8. Aufsatz: „Morgenländische Literatur“. *Herders Werke*. Hrsg. von Heinrich Kurz. Kritisch durchgesehene und erläuterte Ausgabe. Bd. I, Leipzig – Wien: Bibliographisches Institut. „Nach morgenländischen Dichtern“ (str. 259–261).

Herder je kao učenjak bio jedan od najnaprednijih umova ovog razdoblja i može se smatrati istinskim teoretičarem duhovnog preusmjerenja koje je postavilo osnove za njemačku klasičnu književnost. Boravio je u Strasburgu od septembra 1770. do aprila 1771. i u ovom je periodu učinio to da Goethe zbilja cijeni Homera, Shakespearea, Stari zavjet i narodne pjesme, po prvi put. Interpretirao je poeziju kao maternji jezik ljudskog roda i na ovaj je način pomogao da se oslobode Goetheova pjesnička osjećanja koja je pribilježio u „Poezija i istini“ (*Dichtung und Wahrheit*):

„Najznačajniji događaj, koji će imati najteže posljedice za mene, bilo je moje poznanstvo i kasnije bliska suradnja sa Herderom.“

Herbert Lindtner: *Das Problem des Spinozismus im Schaffen Goethes und Herders*, Weimar, 1960.

Goetheovo doba i njegove brutalne zbiljnosti su ga također prisilili da pobjegne u svijet imaginacije. Napoleon je žario Evropom i Goetheova domovina je također bila podjarmljena. On je bio duboko ojađen političkim trzavicama i osjećao je da više nije moguće slobodno disati pod tako ugnjetavačkim uslovima. Paralizirajući stres odveo je Goethea preko Evrope na Istok i učinio je da pronade utjehu u širokom opsegu eskapističkog čitanja (bijegu od stvarnosti), putopisima po istočnjačkim regijama<sup>16</sup> i knjigama koje se bave novim iskustvima.

Svi su ovi iznad spomenuti faktori snažno doprinijeli proširenju Goetheovog pejzaža stvaralačkog uma i odveli ga da se vine od Okcidenta ka Orijentu – koji je u njegovim očima stanište nepomućenosti i utjehe. Goetheove prirodene orijentalne sklonosti konačno su rezultirale njegovim dubokim zanimanjem za srednjoistočnu kulturu i otuda je on došao u dosluh sa muslimanskim svijetom.

Goethe se upoznao s islamskim Orijentom kroz Kur'an, islamsku svetu knjigu, još dok je bio u naponu mladosti. Fascinacija koja je emanirala iz snage kur'anskog jezika i poetske snage njegovog teksta očarala je Goethea. U jednom od svojih pisama koje je napisano Herderu iz Wetzlara (10. jula 1772) on ukratko ukazuje na Kur'an,<sup>17</sup> međutim, nakon toga on čita opširno njegove latinske, njemačke i engleske prijevode koje su sačinili Ludovico Marraccio,<sup>18</sup> David Friedrich Megerlin,<sup>19</sup> George Sale<sup>20</sup>, te određene popratne stihove.<sup>21</sup>

---

<sup>16</sup> Naprimjer: Jean Chardin, Pietro della Vida, Anquetil du Perron, Robert Knox, John de Ma(u)ndeville, Marco Polo, Tavernier i E. S. Waring.

<sup>17</sup> „Ich möchte beten, wie Moses im Koran: Herr, mache mir Raum in der engen Brust.“

<sup>18</sup> *Alcorani...* 1698, 1721; vidjeti A. Nallino: „Le fonti arabe manoscritte dell'opera di Ludvico Marracci sul Corano“ (u: *Rendiconti della R. Accademia dei Lincei*, VI and VII (1931), str. 303–349).

<sup>19</sup> *Die türkische Bibel, oder des Korans allererste deutsche Übersetzung aus der arabischen Urschrift...* Frankfurt am Mayn, 1772.

U svezi s ovim prijevodom Goethe primjećuje:

„Diese elende Produktion wird kürzer abgefertigt. Wir wünschten, dass einmal eine andere unter morgenländischem von einem Deutschen verfertigt würde, der mit allem Dichter-und Prophetengefühle in seinem Zelte den Koran läse, und

Istodobno (između jeseni 1772. i početka 1773), Goethe je planirao napisati dramu utemeljenu na životu časnog Poslanika islama (Muhammeda), ali je ona ostala necjelovitom i sada postoje tek njezini fragmenti, koji obuhvataju samo prvih pet činova. U svojoj autobiografiji *Dichtung und Wahrheit* (III, 14) Goethe je detaljno prikazao sadržaje ove drame i ovdje je data njezina sažeta verzija:

„...Zamišljao sam ideju pozajmljivanja iz niza događaja koji tvore Mahometov život, temelj dramatičkog predstavljanja smionih poduhvata koji su tako snažno predočeni mojemu umu; i koji, iako su određeni uzvišenim osjećanjima, odveć često okončavaju u zločinu. Nikada nisam mogao gledati na istočnjačkog Poslanika kao varalicu. Samo sam čitao s dubokim zanimanjem i pažljivo proučavao njegovu historiju; i stoga se osjećam posve spremnim za provedbu mojeg plana. Izabrao sam oblik koji se približava onome redovite drame, kojemu me je moje stremljenje već odvelo; iako

---

Ahndungsgeist genug hätte, das Ganze zu umfassen.“ (u: *Frankfurter Gelehrten Anzeigen*, 22 December, 1772, str. 146–147).

<sup>20</sup> Kur'an je uobičajeno nazivan Muhammedov *Alcoran*, 1734.

Goethe piše: „Denn was ist jetzo Sale für uns?“ (u: *Ibid.*; vidjeti također Goethe: *Jugendwerke*. Bd. 3, hrsg. von der Deutschen Akademie der Wissenschaften. Berlin, 1956).

<sup>21</sup> Vidjeti za detalje Katharina Mommsen: „Die Bedeutung des Korans für Goethe (von Götz bis zum Buch des Paradieses)“ (u: *Goethe und die Tradition*. Hrsg. von Hans Reiss. Frankfurt a.M., 1972, str. 138–162); *Goethe Lexikon*. Hrsg. von Gero von Wilpert. Stuttgart, 1998, s. v. Koran.

Sukladno Iqbalu, „Glavna svrha Kur'ana jeste da probudi u čovjeku višu svijest o njegovim raznolikim odnosima s Bogom i univerzumom. S obzirom na ovaj suštinski aspekt kur'anskog učenja, Goethe je, dok je pravio općenit prikaz islama kao obrazovne snage, kazao Eckermannu: „Vidiš, ovo učenje nikada ne iznevjerava; uz sve naše sustave, mi ne možemo, i općenito govoreći nijedan čovjek ne može ići dalje od toga.“

(*The Reconstruction of Religious Thought in Islam*. Ed. M. Saeed Sheikh. Lahore: Institute of Islamic Culture, 1989, str. 7).

Jednom je Iqbal kazivao: „U nekoj je knjizi zapisano o Goetheu, tom poznatom njemačkom pjesniku, da je nakon čitanja Kur'ana u njemačkom prijevodu kazao jednom od svojih prijatelja da, kada čita ovu Knjigu, duša mu počinje drhtati u tijelu.“

(Usp. *Ruzgar-i-Faqir* autora Faqira Waheed-ud-Dina. rep. Lahore, 1987, vol. i, str. 22).

sam usvojio uz stanovitu rezervu slobodu koja je nedavno pretpostavljena u Njemačkoj, slobodnog odlučivanja o vremenu i mjestu... Komad započinje himnom samog Mahometa.

...U drugom činu on se trudi da propagira svoju vjeru među svojim plemenom... U trećem činu on trijumfira nad svojim protivnicima... U četvrtom činu Mahomet provodi svoj kurs osvajanja... U petom činu on iskušava svoje učinke... On pročišćava svoje učenje, konsolidira svoju moć i umire.

Takvo je bilo područje rada koji je dugo bio predmet mojih razmišljanja; jer, ja sam općenito volio da sačinim plan u glavi prije nego što bih pristupio pisanju djela. Morao sam oslikati u ovoj poemi sve učinke na čovječanstvo koji su proizvedeni naporima genija, koji su potpomognuti resursima karaktera i nadarenosti – njihove uspjehe i razočarenja.<sup>22</sup>

Iz nekoliko pjesama koje je namjeravao uvesti u ovu dramu samo je jedna ostala i to je njegova izvanredna poema koja je naslovljena *Mahomets Gesang*<sup>23</sup> („Muhammedova pjesma“, 1773). Ona se ispravno smatra jednim od velikih izraza priznanja časnom Poslaniku koji je inspirirao pjesnika kao što je Iqbal da shvati duh iskazivanja štovanja što prožima svaki njegov stih i transformira ga u njegovu vlastitu dikciju.<sup>24</sup>

---

<sup>22</sup> *Memoirs of Goethe, written by himself*. London: Henry Colburn. vol. ii, 1824, str. 112–116.

<sup>23</sup> Prvo je objavljena u: *Musenalmanach* (Göttingen) 1774. godine (str. 15–24); vidjeti detaljnije Max Morris: *Der junge Goethe*. Bd. 3, Leipzig, 1910; Gottfried Fittbogen: *Die sprachliche und metrische Form der Hymnen Goethes*. Halle: Niemeyer, 1909; Oscar Fambach: *Goethe und seine Kritiker*. Düsseldorf: Ehlermann, 1953, str. 134–147; Gero von Wilpert, op. cit., str. 662. Za njemački tekst poeme vidjeti *Goethe. Selected Poems*. Edited by Barker Fairley. London: Heinemann, 1981. (1954), str. 9–11.

Sukladno Goetheu: „Napisao sam nekoliko pjesama koje sam namjeravao uvesti u svoj komad. Samo je jedna ostala u zbirci mojih pjesama, pod naslovom *Mahometova pjesma*. Moja je nakana bila ta da je Ali trebao recitirati ovu pjesmu u slavu svojeg učitelja na vrhuncu njegovog uspjeha, te malo prije katastrofe uzrokovane otrovom. Sjetio sam se ove nakane uvođenja nekih drugih fragmenata, međutim, duži detalji bi me odveli odveć daleko.“ (*Memoirs*, op. cit., str. 115–116).

<sup>24</sup> Ingeborg. H. Solbrig: „Die Rezeption des Gedichts ‘Mahomets’ Gesang’ bei Goethes Zeitgenossen und in der modernen persischen Adaption Muhammad Iqbal (1923).“

Pošto je Karl August to želio, Goethe je preveo Voltaireovu knjigu o časnom Poslaniku u nerimovanom stihu.<sup>25</sup> Francuski je autor bio krajnje kritičan spram učenja islama i napravio je skrajnje uvredljive opaske koje se odnose na osobnost i poslaničku misiju časnog Poslanika. Nasuprot tome, Goetheov općeniti pristup Muhammedu je izbalansiran i simpatizirajući. On opisuje prirodenu moć novog i ikonoklastičnog vjerovanja (tj. islama) i iskrenost njegovih sljedbenika.<sup>26</sup>

Goethe nikada nije dovršio svoju dramu o Muhammedu, međutim, njegovo divljenje nikada nije bilo prekinuto. U svojoj zreloj dobi, kada je pisao vlastiti komentar na *Divan*, posvetio je jedno poglavlje pod naslovom „Mahomet“ u kojemu je pokušao

---

<sup>25</sup> Voltaire: *Le fanatisme ou Mahomet le prophète* (1741). Paris, 1742. Goethe je ovo spomenuo u pismu (koje je datirano na 23. novembar 1765) njegovoj sestri Corneliji. Goethe ga je preveo između 29. septembra i 17. novembra 1799. pod naslovom „Trauerspiel in fünf Aufzügen nach Voltaire“ (Tübingen 1802). E. Fluegel: *Mahomets Gesang*, 1882. Vidjeti podrobnije T. Graul: *Goethes Mahomet und Tankred*. Diss: Berlin, 1914; R. Kilchenmann: „Goethes Übersetzung der Voltaire Dramen Mahomet und Tancred“ (*Comparative Literature*. vol. 14, 1962); Katharina Mommsen: *Goethe und die arabische Welt*. 1988. (Übersetzung von Voltaires „Mahomet“); I. H. Solbrig: „The theatre, theory and politics“ (*Michigan Germanic Studies*. vol. 16, 1990); J. v. Stackelberg: „Ein Mahomet aus Fleisch und Blut“ (*Colloquium Helveticum*. vol. 18, 1993).

<sup>26</sup> O Goetheovim studijama o Muhammedu vidjeti Jakob Minor: *Goethes Mahomet. Ein Vortrag*. Jena: Diederich, 1907.

(U pet poglavlja ove knjige autor se bavi ranim studijama, uglavnom uvredljivim, o životu i učenjima časnog Poslanika, Goetheovim „Frankfurter Fragmente“ (*Frankfurter Gelehrten Anzeigen*), Voltaireovom dramom, detaljima Goetheovog plana ‘Mahomet’ koji su uzeti iz njegove *Dichtung und Wahrheit* i, konačno, periodom u kojemu je napisan *Divan*).

Za dodatnu informaciju o ovom pitanju vidjeti Franz Saran: *Goethes Mahomet und Prometheus*. Halle: Niemeyer, 1914; R. Petsch: „Zu Goethes Mahomet“ (*Zeitschrift für deutschen Unterricht*. Bd. 29, 1915); E. Staiger: „Goethes Mahomet“ (*Trivium*, 7, 1949); Katharina Mommsen: *Im Islam leben und sterben wir alle. Goethes Verhältnis zum muslimischen Religion und ihrem Stifter*. Berlin, 1982.

Goethe u svojoj autobiografiji (do 1815) ukazuje na knjigu ‘Mohamed’ koju je napisao Oelsener, „s kojima sam dugo bio u prijateljskim odnosima, iznova za moju pripomoć“. (Usp. Goethe: *The Autobiography of Goethe*. Truth and Poetry. From my own life. Books XIV–XXX. Skupa s njegovim *Annals* ili *Day and Year Papers*, koji su prevedeni s njemačkog. London: Georg Bell, 1884, str. 417).

napraviti razliku između pjesnika i poslanika. Konačno, on pravi izvanredno opažanje o odnosu Muhammeda prema perzijskoj književnosti.<sup>27</sup>

Slavna njemačka znanstvenica Katharina Mommsen, koja je čitav svoj život posvetila skiciranju dubokih utjecaja islamskog Istoka na Goetheov život i bavljenje književnim radom, piše o Goetheovom zanimanju za historijsku osobu Muhammeda kojega svrstava u duhovnog lidera čitavog čovječanstva. Ovaj odlomak glasi:

„Dann aber erwachte sehr früh auch in Goethe ein spezielles Interesse am Islam und an dem Prophet Muhammad. Seit der Dichter mit 23 Jahren eine Tragödie entwarf und teilweise ausführte, welche die Gestalt und das Wirken Muhammads zum Gegenstand hatte, darf im allgemeinen von ihm gelten; was das Verständnis und die Wertschätzung der muslimischen Religion angeht, so übertraf er bei weitem seine Zeitgenossen. Hierin liegt eine der wichtigsten Voraussetzungen für seine spätere Entdeckung des Orients. Goethe sah in Muhammad einen der grossen geistigen Führer der Menschheit, ähnlich Sokrates und Christus. Diese Goethesche Sicht war--gemessen an Zeit und Umständen--von erstaunlicher Freizügigkeit.“<sup>28</sup>

Odvajito od ovih intelektualnih inkliniranja prema Orijentu, Goethe je bio posve upućen u bogatu tradiciju zapadnjačkog orijentalizma, koji se uglavnom bavio islamskim Istokom. Njegov kreativni eskapizam (bijeg od stvarnosti) ga je prisilio da upravi svoje lice prema zemlji svitanja i da udahne svjež zrak tog podneblja. U početku, on je prakticirao pisana slova glavnih islamskih jezika (npr. arapskog i perzijskog) sa svim njihovim osebjnostima i ornamentima, međutim, uskoro je počeo prevoditi i adaptirati književna blaga arapske književnosti poput *Arabljanskih noći*<sup>29</sup> i *Mu'allaqata*,<sup>30</sup> zbirke predislamske arapske poezije.

<sup>27</sup> *Noten (Goethes sämtliche Werke. Stuttgart, 1857), Bd. IV, str. 218–221.*

<sup>28</sup> K. Mommsen: „Goethes Bild vom Orient“ (u: *Der Orient in der Forschung. Festschrift für Otto Spies.* Hrsg. von W. Hoenerbach. Wiesbaden, 1967, str. 455).

<sup>29</sup> K. Mommsen: *Goethe und 1001 Nacht.* Berlin (Ost): Akademie Verlag, 1960. Godine 1802. Goethe obavještava Schillera da je pročitao *Arabljanske noći.*

<sup>30</sup> *Ibid.: Goethe und die Mo'allakat.* 2. Aufl. Berlin (Ost): Akademie Verlag, 1961.



Goethe je pokušao usvojiti duh ovih remek-djela i potom ga prenijeti u zapadnjačko ruho, pošto ga puka imitacija nije mogla zadovoljiti; umjesto toga, kroz sjedinjenje umjetnosti i ideala arapske i perzijske poezije s tim srednjovjekovnim i 'romantičkim' elementima u evropskoj tradiciji s kojima su oni bili u bliskoj harmoniji, on je stvorio novi idiom kako bi izrazio vlastitu misao i istodobno naglasio kozmopolitizam koji je bio njegov cilj što je želio da utisne u njemačku književnost.

Među Goetheovim suvremenicima koji su bili poznavatelji orijentalnih studija najznačajniji je bio Purgstall (1774–1856), eminentni austrijski orijentalista koji je stekao naširoko dobar glas zbog svojih kolosalnih doprinosa proučavanjima turskog, arapskog i perzijskog jezika. On je bio primijećen zbog svoje znanstvene pronicavosti, svestranosti i enciklopedijskog znanja muslimanskih jezika. Evropski historičari orijentalnih studija su mu iskazali veliko poštovanje zbog njegovog izvanrednog doprinosa.<sup>31</sup>

Goethe je dobio snažan poticaj iz Hammerovih iscrpnih studija, napose časopisa koji je bio naslovljen kao *Fundgruben des Orients*,<sup>32</sup> što je započeo izlaziti 1809. uz finansijsku potporu kasnijeg bliskog prijatelja Wenzeslause von Rzewuskyja (1765–1832), poljskog orijentaliste.<sup>33</sup> Ovo je gotovo pouzdano bio prvi orijentalistički časopis koji je bio poznat u Evropi,<sup>34</sup> u kojemu su zapadnjački i istočnjački učenjaci surađivali i njegova je glavna

---

*Mu'allaqat* (obješene poeme), remek-djela predislamskog pjesnika Ta'abbata Sharrana, koje je na njemački preveo Goethe, a koristio je raniju latinsku verziju.

<sup>31</sup> Johann Fück: *Die arabischen Studien in Europa bis in den Anfang des 20. Jahrhunderts*. Leipzig: Harrassowitz, 1955, str. 158–166. Za njegov život i djela vidjeti *Hammer-Purgstall and the Muslim India*. Lahore: Iqbal Academy Pakistan, 1998, str. 10–11, 25–26 (bilješka 8).

<sup>32</sup> Vienna. 6 svezaka (1809–1818), str. 22, 22-55.

Goethe je došao do prvih svezaka *Fundgrubena* od Clemena Wenzela von Metternich-Winneburga (1773–1859), austrijskog diplomate i državnika. (Usp. Ingeborg H. Solbrig: *Hammer-Purgstall und Goethe. „Dem Zaubermeister das Werkzeug“*. Berlin – Frankfurt a.M.: Lang, 1973, str. 251).

<sup>33</sup> On je upoznao Goethea u Karlsbadu. (Vidjeti *Tagebuch*, III, 136 i naredne).

<sup>34</sup> M. Rodinson: *La fascination de l'Islam*. Paris, 1980, str. 80. (broširano izdanje).

svrha bila da približi Istok i Zapad te je ovo eksplicitno odraženo u arapskom podnaslovu, koji je uzet iz kur'anskog ajeta kao moto:

„Allahov je i istok i zapad; On ukazuje na pravi put onome kome On hoće“<sup>35</sup> (2: 142), što je reminiscencija ovih Goetheovih stihova:

Bog je Istok!

Bog je Zapad!

Sjever i Jug i svaka zemlja

Leže u spokojnom miru njegovih ruku!<sup>36</sup>

U prvom broju ovog časopisa, Hammer ga uvodi ovim riječima:

„Ovaj će časopis obuhvatati sve što potječe ili je u vezi s Istokom... Naš će časopis biti tačka jedinstva za zaljubljenike istočnjačke književnosti ne samo u Evropi već jednako tako i u Aziji.“<sup>37</sup>

U Goetheovom osobnom dnevniku (do 1816. godine) on spominje spor von Dieza sa Hammerom i obavještava nas da je „potonjeg ‘Oriental Mines’ [*Fundgruben des Orients*] pažljivo proučavao, udišući posvuda svjež istočnjački zrak...“<sup>38</sup>

Očito je da je Goethe bio ozbiljan čitatelj ovog časopisa od njegovog početka i nakon letimičnog pogleda na njegove sadržaje, na svih šest svezaka, različiti oblici njihovog utjecaja na Goetheove poetske stilove mogu se lahko skicirati i, otuda, ispuniti želja koju je Hammer izrazio u uvodniku prvog broja svojeg časopisa.<sup>39</sup>

S dugog popisa suradnika ovog časopisa možemo pronaći neke sa kojima je Goethe imao dosluh, a oni su imali običaj da

---

<sup>35</sup> *Explanatory English Translation of the Meaning of the Holy Qur'an*. U prijevodu dr. Muhammada Taqui-ud-Din al-Hilalija i dr. Muhammada Muhsina Khana. Ankara, 1978, str. 21.

<sup>36</sup> Zapadno-istočni divan (uz druge dvije knjige). U prijevodu Alexandera Rogersa. London: Georg Bell, 1890, str. 203. *Talismans*, „Pjevačeva knjiga“.

<sup>37</sup> „Diese Zeitschrift soll Alles umfassen, was nur immer aus dem Morgenlande kömmt oder auf dasselbe Bezug hat...; in dem die Bekanntschaft mit den gangbarsten Sprachen Europa's bey dem Liebhaber der orientalischen vorausgesetzt werden muss.“ (br. 1, 1809, str. I–II).

<sup>38</sup> *Annals*, op. cit., str. 427.

<sup>39</sup> Vidjeti Ingeborg H. Solbrig: *Hammer Purgstall*, op. cit., „Die Fundgruben des Orients als Quellen zum West-östlicher Divan“, str. 192–220.

obezbijede relevantan materijal svojemu najomiljenijem pjesniku. Učenjaci sa kojima se Goethe osobno poznao bili su: Gottfried Eichhorn (1752–1827),<sup>40</sup> Georg Wilhelm Lorbach (1715–1860),<sup>41</sup> Johann Gottfried Ludwig Kosegarten (1792–1860)<sup>42</sup> i Heinrich Friedrich Freiherr von Diez (1751–1817).<sup>43</sup> Procjena ulaganja ovih

---

<sup>40</sup> *Fundgruben*, vols. II, str. 359–374; III, str. 21–40; VI, str. 221–239.

Bio je profesor orijentalnih jezika na Sveučilištu u Jeni i osnovao je historijski i kritički studij Starog i Novog zavjeta. Priredio je opsežna knjiga *Repertorium der biblischen und morgenländischen Literatur*, 18 svezaka (1777–1786), i autor je *Allgemeine Geschichte der Kultur und Literatur...*, 1799–1814. Jasno je iz *Bilješki / Noten* (op. cit., 1857, str. 203, 297, 316–317) da ga je Goethe duboko poštovao. Također, vidjeti Hermann Hüffner: „Goethe und Johann Gottfried Eichhorn“ (*Goethe Jahrbuch*, 3 (1883), str. 343–345). Vidjeti također bilješke 73–74.

<sup>41</sup> Predavao je kao profesor orijentalnih jezika na Sveučilištu u Jeni. Obezbijedio je neke informacije o Goetheu (vidjeti *Noten*, op. cit., 1857, str. 217).

<sup>42</sup> On je bio sin pjesnika Ludwiga Gottharda Kosegartena (1758–1818), učenika Silvestrea de Sacyja u Parizu (1812–1814) i naslijedio je Lorsbacha u Jeni 1817–1824. Nakon 1824. bio je profesor u Greifswaldu. Goethe je preporučio njegov susret sa šefom Odsjeka orijentalnih jezika u Jeni i on je tražio njegov savjet vrlo često kada je pisao *Noten* (op. cit., 1857, str. 327, 334). Arapske stihove u posveti *Divana* Silvestreu de Sacyju napisao je Kosegarten, koji je dao de Sacyju primjerak s arapskim stihovima i Goetheovim posvetnim pismom. Goethe je bio od velike pomoći Kosegartenu, često mu obezbjeđujući istočnjačke tekstove koje je bilo teško pronaći. On je također imao i druge veze sa Kosegartenom, budući da je bio krsni kum jednom od njegove djece i budući da je napisao epitaf na grobu starijeg Kosegartena.

Vidjeti Otto Jahn: „Goethe und Kosegarten“, u: *Die Grenzboten*, 27 (1868); Erich Gülzow: „Goethe und die beiden ‘Kosegarten’“, u: *Unser Pommerland*, 17 (1932), str. 11–13.

<sup>43</sup> *Fundgruben*, vol. I, pp. 397–399. On je bio *charge d'affaires* u Konstantinopolju, a godine 1786. je bio postao plemićem i postavljen je za ambasadora u ovom gradu. Nakon 1807. godine živio je kao zemljovlasnik u Berlinu, posvećen svojim orijentalnim studijama. Njegova kolekcija rijetkih rukopisa i knjiga sada je smještena u Orijentalnom odjeljenju Staatsbibliothek zu Berlin-Preussischer Kulturbesitz.

Diez je bio jedan od prvih suradnika časopisa *Fundgruben*. Sa svojom satiričkom knjigom *Unfug und Betrug in der morgenländischen Literatur* (1815) došlo je do raskola između Dieza i Hammera. Nakon toga, situacija je postala gora i Hammer je izgubio položaj u Berlinskoj akademiji znanosti (Berliner Akademie der Wissenschaften), međutim, tijekom ove rasprave Goethe je ostao biti neutralan.

učenjaka pokazuje da nijedan od njih zbilja nije bio genij u svojem području, međutim, oni su bili važni Goetheovi informanti i njihov osobni kontakt s pjesnikom uvelike mu je pomogao u obogaćivanju njegovog znanja o intelektualnom životu islamskog Orijenta. Jedino je Hammer bio taj koji mu je, budući da nije imao izravno poznanstvo niti korespondenciju, pribavljao informacije kroz svoje publikacije, ali je jednako tako inspirirao njegov stvaralački genij, a *Divan* je glavni primjer takovrsne inspiracije.

Hammerovo iscrpno i marljivo proučavanje dovršeno je u njemačkom prijevodu *Divan-i-Hafiza*,<sup>44</sup> koji se pojavio u dva sveska 1814. Prevođenje je započeto 1799. kada je bio u Konstantinopolju, a okončano je 1806.<sup>45</sup> I kao što je iskazano u njegovoj autobiografiji, potrošio je četrnaest godina u prevođenju Hafiza i potom ga je predao javnosti.<sup>46</sup>

---

Vidjeti *Noten* (op. cit., 1857, str. 317–322); *Annals*, op. cit., str. 417 (do 1815); Carl Siegfried: „Briefwechsel zwischen Goethe und Diez“ (*Goethe Jahrbuch*, II (1890), str. 24–41); Franz Babinger: „Ein orientalischer Berater Goethes: Heinrich Friedrich von Diez“ (*Goethe Jahrbuch*, 34 (1913), str. 83–100); *Ibid.*: „Der Einfluss von Hch. Frd. von Diezens „Buch des Kabus“ und „Denkwürdigkeiten von Asien auf Goethes „West-östlicher Divan““ (*Germanisch-Romanische Monatsschrift*, Bd. 5 (1913), str. 577–592); Curt Balcke: „Neues über „Goethes orientalischen Berater““ (*ZDMG*, Bd. 84, Leipzig, 1930, 74–77, uz fotografiju Diezovog groba u Berlinu (Domfriedhof)); Katharina Mommsen: *Goethe und Diez. Quellenuntersuchungen zu Gedichten der Divan-Epoche*. Berlin (Ost): Akademie Verlag, 1961, 2. rev. izd. Bern – Wien: Lang, 1995.

<sup>44</sup> *Der Diwan von Mohammed Schemsed-Din Hafis*. Aus dem Persischen zum erstenmal ganz übersetzt. 2 Teile. Tübingen: Cotta, 1812. i 1813. (zapravo je tiskan 1814). Reprint; Hildesheim, New York: Olms Verlag, 1973.

<sup>45</sup> *Ibid.*, Vorwort, str. III.

<sup>46</sup> *Erinnerungen aus meinem Leben 1774–1852*. Bearbeitet von R. Bachofen von Echt. Wien, 1940.

U predgovoru ovoj autobiografiji (str. III) Hammer-Purgstall nam kazuje da je započeo njemački prijevod Hafiza 1799. godine za vrijeme svojeg boravka u Konstantinopolju i da ga je završio 1806. (Usp. Ingeborg H. Solbrig: „Entstehung und Drucklegung der Hafiz-übersetzung Joseph von Hammers“, u: *Studi germanici*, n. s. 10, br. 2 (1972), str. 393–403).

U posljednjoj četvrtini osamnaestog stoljeća Hafiz je privukao neke evropske učenjake i oni su prevodili njegovu lirsku poeziju u svoje jezike. U ovom pogledu, Sir William Jones je preuzeo inicijativu i pridodao je svojem francuskom prijevodu *History of Nadir Shah* (perzijski) esej o orijentalnoj poeziji i trinaesta verzija Hafiza u dotjeranom francuskom stihu je ponuđena

U ljeto 1814. prijevod je dospio u Goetheove ruke i on mu je otvorio novi svijet – svijet koji je bio nalik ogledalu koje je Goetheu odražavalo sliku njegove vlastite situacije i u kojemu su oba pjesnika dijelila zajednička duhovna i moralna stajališta.<sup>47</sup>

---

(1773; za jedan primjerak vidjeti A. J. Arberry: *Classical Persian Literature*. London, 1958). Njegova *Poeseos Asiaticae* and *Persian Song* (1772, čuvena parafraza Hafiza, vidjeti *Persian Poems*. Priredio A. J. Arberry, London, 1954) posvetila je značajan prostor Hafizu. Godine 1768. Jones se upoznao sa Countom Karlom Emerichom Rewitzkyjem, austrijskim diplomatom u Londonu, koji je u to vrijeme pripremao izdanje i latinski prijevod izabranih lirskih pjesama od Hafiza. Bio je zadovoljan što se mogao posavjetovati sa svojim načitanim mladim kolegom. Napustio je Englesku koncem 1768, ali su ostali biti u prepisci sve do 1789. (Vidjeti Rewitzky's *Specimen Poeseos Persicae*. Wien, 1771, koji sadrži 16 Hafizovih gazela u perzijskom i latinskom prijevodu, uz pridodate Sudijeve komentare na ove poeme, usp. Fück, op. cit., str. 131). Uskoro je J. Richardson preveo i parafrazirao ovih 16 gazela iz Rewitzkyjevog *Specimena* (vidjeti njegov *Specimen of Persian Poetry*. London, 1774). Za nekoliko drugih prijevoda Hafiza do 1800. vidjeti John Nott: *Kitab-e-lalezar az Divan-e-Hafiz*. London, 1787. (17 oda od Hafiza, prevedenih u engleski stih); John Haddon Hindley: *Persian lyrics, or scattered poems from the Divan-i-Hafiz with paraphrases* (perzijski i engleski, 11 oda). London, 1800.

Svi ovi rani tragovi Hafiza u evropskim zemljama vjerojatno su ohrabрили Hammera da se poduzme prevođenja čitavog *Divana* na njemački jezik. Po svoj prilici, Goethe će se jednako tako zanimati za Hafiza, budući da su u tim godinama njegova stvaralačka naginjanja ka Orijentu i započela.

Jedno drugo značajno pitanje zaslužuje veću pozornost i ono je Hammerov susret s Abu Talibom Khanom (umro 1806), jednim od najstarijih indijskih putnika u Evropu, koji je upoznao Hammer-Purgstalla u Konstantinopolju, vjerojatno 1802. Prije upuštanja u ovo putovanje, on je objavio perzijski tekst *Divan-i-Hafiz* iz Calcutte 1791, očito potaknut Jonesom, i može se naslutiti da je vjerojatno spomenuo ovo izdanje Hammer-Purgstallu, koji je u to vrijeme pripremao svoj njemački prijevod (vidjeti *Hammer-Purgstall and the Muslim India*. Lahore, 1998, str. 13).

<sup>47</sup> Goethe piše u svojem dnevniku:

„...čitav [njemački prijevod Hafiza] sada proizvodi sve veće impresije na mene i smatram sebe urgentno potaknutim na produktivne napore kako bih afirmirao svoj vlastiti genij u sukobu s ovom moćnom novom snagom. Njemački prijevod nije skrenuo potpuni tok događaja njegovog utjecaja na mene i svaki srodni osjećaj koji je bio latentan u meni je započeo kategoričkim odgovorom, te sve većom neobuzdanošću koja je sada postala uzbudljiva nužnost za mene kako bih poduzeo bijeg iz stvarnog svijeta u onaj idealni koji je bio komforniji za moj ukus, kapacitet i volju.“ (*Annals*, 1884, op. cit., str. 417; Goethe: *Annalen oder Tag-und Jahreshaften als Ergänzungen meiner sonstigen Bekenntnisse*, dovršeno

Nezadovoljan i unekoliko ogorčen uznemirujućim političkim okolnostima Goethe je trebao distancu, prostor, novu scenu i naposljetku ju je pronašao u Hafizu (1320–1390), modelu koji će moći sačuvati njegov spokoj razuma i slobodu duha, bez obzira na doba u kojemu je živio.<sup>48</sup> Jedan drugi motiv je jednako tako bio operativni a to je bila njegova čežnja za promjenom, za transformiranjem, kako bi izmaknuo krutosti, međutim, najznačajniji faktor je bila Goetheova želja da protegne duhovnu vezu među narodima te da poveže kontinente Evrope i Azije.

Goetheov *Divan*, koji sadrži gotovo tri stotine stihova, podijeljen je na dvanaest knjiga, svaka sa naslovom koji općenito pokazuje njezinu temu. Njegov naslov „Zapadno-istočni“ čini se da posjeduje nekoliko značenja. Želio je da objedini i pomiri Istok i Zapad, da otkrije harmoniju. Drugo, pojedinačni, nedjeljivi, univerzalno ljudski „Urphänomen“ se otkrio na Zapadu, kao i na Istoku. Treći motiv je bila aktualna historijska povezanost kojom je „kotrljajuća struja vremena“ bila u procesu uspostave između Istoka i Zapada.

Prvih jedanaest knjiga *Divana* su napisane tijekom razdoblja 1814. i 1816, a objavljene su 1819. Uslijedila je kulminacija i

---

1824, objavljeno 1830). On nastavlja: „Von Hammerov prijevod je bio danima u mojim rukama i postao je, doista, za mene knjiga nad knjigama, i nisam prestajao da kupim brojne bisere iz njezinih riznica.“ (*Annals*, op. cit., str. 417–418).

A u *Bilješkama / Noten* on piše:

„Endlich aber, als mir, im Frühling 1813, die vollständige Uebersetzung aller seiner Werke zukam, ergriff ich mit besonderer Vorliebe sein inneres Wesen, und suchte mich durch eigene Production mit ihm in Verhältniss zu setzen.“ („Von Hammer“, op. cit., 1857, str. 323).

<sup>48</sup> Početna poema *Divana* „Hegire“ (Lett) jasno pokazuje njegovu nakanu da poduzme duhovno i mentalno putovanje iz političkog haosa Evrope u smiraj Istoka. Poema započinje:

Sjever, Jug i Zapad propadaju,  
Prijestolja padaju, kraljevstva se tresu:  
Hodi, bježi na čišći Istok,  
Tamo na zrak praotaca na gozbu;  
Tamo sa ljubavlju, pićem i pjesmom  
Khiserovo vrelo će te učiniti mladim.

(Rogerov prijevod, op. cit., str. 199)

sumiranje u dvanaestoj i posljednjoj „Knjizi o raju“ (*Khuld Nameh*), koja je napisana 1820. kada je Goethe pripremao vlastito izdanje sabranih djela što su konačno tiskana 1827. Nakon njegove smrti, Eckermann i Riemeer su objavili druge poeme *Divana* pod naslovom *Aus dem Nachlass*. Ovo su komadi koji su napisani kasnije, te jednako tako neki koje pjesnik nije želio objaviti. Goethe je *Divanu* pridodao odvojiti prozni dio koji je naslovljen *Noten und Abhandlungen*<sup>49</sup> („Bilješke i rasprave“) i nakana je njegovog pisanja da objasni, interpretira te jednako tako navede svoje izvore za te čitatelje „koji su bili slabo upoznati s Istokom, ili koji uopće nisu bili upoznati“. Štoviše, Goethe daje prikaz svojeg životnog zanimanja za bliskoistočnu civilizaciju, jevrejsku, kao i muslimansku. Sve skupa, ovi su dijelovi uvodi u historiju, religiju te književnost orijentalnih naroda u svjetlu suvremenog znanja. Nesumnjivo, ove goleme bilješke su od velike vrijednosti za svjetlo koje bacaju na Istok, te za samootkrivanje koje sadrže. Kao književnost, *Bilješke / Noten* imaju visoko mjesto među Goetheovim proznim djelima.<sup>50</sup>

---

<sup>49</sup> *Noten* se naziva *chef-d'oeuvre* ranog evropskog orijentalnog djela. Glavni dio ovog djela se ekskluzivno bavi perzijskom književnošću, dok je ostatak knjige također blisko povezan sa problemima perzijske književnosti. Goethe pokazuje u njemu razumijevanje koncepta orijentalne književnosti koji je blizak na mnogo načina prema modernom nazoru.

Za druge detalje o *Divanu* i *Noten* vidjeti *Goethe-Lexikon*, op. cit., str. 773–774.

<sup>50</sup> Neki Goetheovi biografi, poput G. H. Lewesa, razilaze se i izrazili su svoje mišljenje da je *Noten* „pokazao zbilja savjesno proučavanje Istoka, ali koji jednako tako pokazuje kako je neizmjerio bio inferioran u prozi u odnosu na poeziju. Doba je vidljivo na svakoj stranici.“ (Lewes: *The Life and Works of Goethe*. London – New York, 1949 (1853). Everyman's Library, br. 269, str. 540).

Za pisanje djela *Noten* Goethe je koristio neka druga Hammerova djela kao svoje temeljne izvore, kao što je *Geschichte des schönen Redekünste Persiens* (Wien, 1818; koje se uglavnom temelji na Daulatshahovoj *Tazkirat ush-Shu'ara*) na koju često ukazuje u svojem *Tagebuchu* (od 27. jula do 17. septembra 1818, pod različitim naslovima). Najveći broj biografskih informacija o nekim perzijskim pjesnicima (napose Hafizu i Rumiju) preuzet je otuda. (Usp. H. H. Schaefer: „The islamische Lehre vom Vollkommenen Menschen, ihre Herkunft und ihre dichterische Gestaltung“, *ZDMG*. Neue Folge, 4 (Bd. 79). Leipzig, 1925, str. 260); Solbrig: *Hammer-Purgstall*, op. cit., str. 165–191; Karl Putz: „Joseph von Hammers Geschichte der persischen Redekünste“ (u: *Zeitschrift für*

Duh koji prožima čitav *Divan* će spojiti jednostavnim stilom orijentalni manir, kako je otkriven u perzijskoj poeziji Hafiza, s onim zapadnjačke civilizacije. Interkulturalna književna sinteza bliskoistočnjačke i zapadnjačke retorike i imaginacije je razaberiva u ovoj knjizi, koja je uzrokovala ponovno oživljavanje Goetheove pjesničke žice. Goethe prisvaja duh stranog materijala na produktivan način. Stil istočnjačke poezije nije ni imitiran, već je slobodno i majstorski transponiran na Goetheov način. Pjesnik je obilno koristio književne, historijske i religijske ugledne ličnosti, događaje, simbole i frazeologiju s islamskog Orijenta. Goetheov stvaralački genij je učinio sve ove navode i reference integralnim dijelom evropske književne tradicije i u ovom je pogledu *Divan* prvi i jedinstveni primjer u cjelokupnoj zapadnjačkoj književnosti. Mora biti dostatno da kažemo da je ovo djelo opečatilo Goetheov orijentalizam i ono je bogato svojim raznolikim metrom, te mudrim, prekrasnim poemama. Pokazalo se da je ono bilo uvelike inspiracijom vodećim njemačkim pjesnicima naredne generacije, kao što su Rückert,<sup>51</sup> Platen<sup>52</sup> i Bodenstedt.<sup>53</sup>

*Divan* je raznoliko djelo, ne samo po temama i oblicima već jednako tako i po kvaliteti. Ono sadrži metafizičke poeme i vinske pjesme, ljubavne dijaloge i moralne misaone izreke, epigrame, legende, stihovane prijevode iz Kur'ana, veliki broj dnevnih beznačajnih podataka, koje je Goethe često pisao u autografskim albumima i tome slično.<sup>54</sup>

---

*vergleichende Literaturgeschichte*, 14 (1901), str. 430–471). Hammerova *Morgenländische Kleeblatt* (Wien, 1819) druga je knjiga koja je obezbijedila relevantnu informaciju za Goethea (vidjeti Solbrig, op. cit., str. 221–252).

Izuzev Hammer, neki su drugi istaknuti austrijski učenjaci, literati i osobe iz različitih sfera života izvršili dubok utjecaj na Goetheov život i djela. Josef Nadler, autoritet za njemačku i austrijsku književnost, podrobno je indicirao sve takovrsne utjecaje u svojoj izvanrednoj knjizi koja je naslovljena kao *Goethe und Österreich*. Königsberg – Weimar – Wien. Ein Fragment. Wien, 1966. (Österreich Reihe 298/300).

<sup>51</sup> Friedrich Rückert (1788–1866): *Östliche Rosen; Drei Lesen*. Leipzig, 1822.

<sup>52</sup> Count Platen (1796–1835): *Spiegel das Hafis*, 1821.

<sup>53</sup> Friedrich von Bodenstedt (1819–1892): *Der Sänger von Schiras. Hafisische Lieder*. Berlin, 1877.

<sup>54</sup> U svojemu dnevniku Goethe je spomenuo *Divan*. Važni odlomci su sljedeći:



---

„Ako bih morao procjenjivati vlastita djela, prvo bih morao spomenuti *Divan*. On je uvijek zadobijao potpuniji i definitivniji oblik, a određeni dijelovi njega su namjeravani za *ženski kalendar*.“ (*Annals*, op. cit., str. 427, do godine 1816).

Kasnije on ukazuje na neke studije Hammera, von Dieza itd., koje „su mi se javljale posebno vrijednim i, u skladu s mojom naravi, automatski je zahtijevala rekonstrukciju bilo kojeg važnog predmeta što je zaokupljao moj um, zamislio sam istočnjačku operu, te sam započeo raditi na njojzi. Također, ona se mogla dovršiti, koncepcija je bila zbilja živa u meni duže vremena, da je sa mnom postojao muzičar i velika publika ispred mene, da budem stimuliran kako bih mogao udovoljiti kapacitetima i postignućima prvog i ukusima i zahtjevima potonjih.“ (*Ibid.*)

Do godine 1818. on izjavljuje:

„Tijekom zime *Divan* mi se omilio i prigrlio sam ga sa velikom ljubavlju i strašću tako da se već početkom marta više nisam krzmao da ga pošaljem u štampu. Ne da sam ja prekinuo svoje studije o ovom predmetu, jer sam nastavio pisati bilješke i odvojite radove u nadi da bi oni mogli doprinijeti boljem razumijevanju ove materije. Naravno, bio sam pripravan da se Nijemac na trenutak zaustavlja zbunjen kada je fenomen iz posve različitog svijeta survan u njegovo primjećivanje. Također, analiza u *ženskom kalendaru* je zbunila radije negoli je pomogla publici. Nesigurnost u svezi s tim da li je dolazak tuđinca bio prijevod, imitacija, ili predstavljanje nije učinila dobro poduhvatu. Međutim, nisam smatrao prikladnim da ih se prosvjetljuje u svezi s ovim pitanjem. Naviknuo sam se da posmatram njemačku publiku kako promatraju strano jelo povoljno prije nego što navale na njega i jedu.“

(*Ibid.*, str. 445)

Godine 1827, kada je Goethe čuo neke od svojih lirskih pjesama iz *Divana*, izjavio je Eckermannu da je primijetio te večeri kako je lirika *Divana* prestala da ima ikakav odnos s njim. Ono što je bilo orijentalno u njima nije više živjelo u njemu. To leži poput svučene zmijske kože pored njegove staze.

Neki suvremeni izvori obezbeđuju korisnu informaciju o *Divanu*:

„Recollections of Arthur Schopenhauer“ (do 1814)

[Nakon ukazivanja na njemački prijevod *Diwan-i-Hafiz*]. „Preko ovih verzija“, Goethe je napisao, „čini se da sam naročitu sklonost postavio na pjesnikov unutarnji karakter i nastojao da uspostavim odnos s njim kroz svoju unutarnju produktivnost“. (Usp. Goethe. *The Story of a Man*. Being the life of Johann Wolfgang Goethe as told in his own words and the words of his contemporaries. By Ludwig Lewisohn. New York, 1949, vol. II, str. 223).

Goetheovo pismo Christiane (Wiesbaden, 31. maj 1815):

„... Savršeni ružini cvjetovi, slavujeva pjesma i tako je lahko zamisliti sebe u Shirazu. Otuda sam zbilja prilagodio svoje skorašnje poeme u širi oblik *Zapadno-istočnog divana* i napisao sam novi sadržaj.“

(*Ibid.*, II, str. 235)

---

Sulpiz Boisseréeov (1783–1854) Dnevnik (3. august 1815):

„On radi na *Divanu*. Apsorbirao je uvelike istočnjački duh. Napoleon i naše razdoblje su bogati u analogijama na Timura, Džingis-kana, ljude poput prirodnih sila...

On mi je pročitao svoj značajni uvod, izlaganje orijentalnog duha i vlastiti odnos spram tog duha... On pretpostavlja Hafizovo ime kao vlastito u ovim poemama...“

(*Ibid.*, II, str. 237)

*Ibid.* (4. august 1815):

„... Nakon večere on je raspravljao nastavak rada na *Divanu*... Sva divota Orijeanta, na koncu, ne posjeduje ništa više od opisa zaljubljenih srca. On je govorio o ponosu u njihovom siromaštvu koji posjeduju istinski zaljubljenici i pročitao nam je brojne i očaravajuće stvari. Kazala sam mu da me je *Divan* podsjetio na *Fausta*, s tim razlogom da je njegova divota i smionost objedinjena sa prirodnošću i jednostavnošću u predmetnoj materiji, kao i u obliku i dikciji. On je to prihvatio sa zahvalnošću.“

(*Ibid.*, II, str. 238)

*Ibid.* (7. august 1815):

„Uvečer nam je čitao ponovo iz *Divana*. Jedna od predivnih poema je bila ona o Adamu i Evi; kako ih je Stvoritelj stvorio i gledao radost u njima.“

(*Ibid.*, II, str. 239)

Pismo Carlu Friedrichu Zelteru 1758–1832. (25. oktobar 1815):

„Stoga ti mogu objaviti da su mnogi detalji pridodati *Divanu*, od kojih je izvjestan broj sasvim skorašnji i uz kap rose na njima... Puno toga što je pjevljivo je među ovim dijelovima, i k tomu još refleksija je, uzevši cjelinu, predominantna, kako dolikuje orijentalnom karakteru i dobi pjesnika.“

(*Ibid.*, II, str. 252)

Iz „Pridodatih ispovijesti“:

„Čitave zime sam *Zapadno-istočnom divanu* pridao posvećeno i ostrašćeno zanimanje, tako da već početkom marta nije više bilo potrebe da odgađam tiskanje.“

(*Ibid.*, II, str. 275)

Pismo Zelteru (Karlsbad, 11. maj 1820):

„Dozvoli da ti preporučim iznova *Divan*. Znam što sam napisao u njemu. Nešto od toga može se odbaciti iza i upotrijebiti... U međuvremenu, nastaju novi stihovi. Istočnjačka religija, mit i običaj su pravi izvori za takovrsnu poeziju kako dolikuje mojim godinama. Bezuvjetna rezigniranost prema Božijoj neizmjerivoj volji, nepomućena vizija ovog uzbudljivog zemaljskog života uz njegovo kružno i spiralno vraćanje, ljubav, dobrohotnost, izmjenljivost između dva univerzuma, pročišćenje zbiljskog sve dok se ono ne razriješi u simbolu. Što još djed može poželjati?“

---

(*Ibid.*, II, str. 294)

Pismo Zelteru (kraj maja 1815):

„Pregledao sam svoj *Orientalischer Divan*, kako bih ti poslao novu poemu, međutim, sada prvi put vidim jasno kako nas ova vrsta poezije vodi sjećanju; jer nisam mogao pronaći bilo što zvučno u njemu, napose za *Liedertafel*, za koji, nakon svega, naš je glavni posao da obezbijedimo. Jer, ono što ne može biti pjevano u društvu, u zbiljnosti nije pjesma, kao što monolog nije drama...“

(*Goethe's Letters to Zelter*, with extracts from those of Zelter to Goethe. Selected and annotated by A. D. Coleridge. London: George Bell, 1887, str. 119).

„Prije nego što sam je dovršio, iznova sam pregledao svoj *Divan* i pronašao drugi razlog zašto ti ne mogu poslati ni jednu poemu iz njega; međutim, ovo govori u korist ove zbirke. Jer, svaki je pojedini dio toliko prožet duhom cjeline, koja je tako temeljito orijentalna, koja ukazuje na istočnjačke običaje, uzuse i religiju, da ona zahtijeva da bude jednom od prijašnjih poema prije nego što ona može proizvesti bilo kakav učinak na imaginaciju, ili osjećanja. Ja sam nisam znao na kako čudan način sam uvezao čitavu stvar. Prvih stotinu poema su skoro cjelovite; kada sam dovršio drugih stotinu, Zbirka će izgledati ozbiljnije...“

(*Ibid.*, str. 121)

Pismo Zelteru (Weimar, 29. oktobar 1815):

„Sada vam mogu kazati da je moj *Divan* širi za nekoliko brojeva, neki su od njih najnoviji i mlađe vrste. On se sada može podijeliti na knjige, sukladno različitim sadržajima; i postoji nekoliko zvučnih stvari među njima, iako – u skladu s njihovim orijentalnim stilom – refleksija prevladava u većini njih – što povrh toga pristaje godinama pjesnika.“

(*Ibid.*, str. 122)

Pismo Zelteru (Weimar, 11. marta 1816):

„Moj je *Divan* narastao po opsegu i snazi. Poetski stil koji sam, bez daljnjeg razmišljanja, usvojio i koristio, posjeduje ovu neobičnost, što poput soneta, on gotovo da se opire pjevanju; također vrijedi istaknuti da je ponos istočnjaka pisanje, a ne pjevanje. Međutim, to je vrsta poezije koja pristaje mojoj životnoj dobi, načinu mišljenja, iskustva i gledanja stvari, dok nam dopušta da budemo nerazboritima po ljubavnim pitanjima, kao što jedino možemo biti u mladosti.“

(*Ibid.*, str. 124–125)

Pismo Zelteru (Baden, 2. august 1819):

„Kako prirodno sve ovo dolazi i, kao što bi tvoj poštovani prijatelj F. A. Wolf kazao, kada bi počeo čitati prve Hafizove retke (*Divan*, str. 379), brkam jednu stvar s drugom, čitajući sad ovdje, sad ondje, tek uživajući, do mile mi volje; u razuzdanom životu ovdje sve odjednom dolazi u moju glavu.“

(*Ibid.*, str. 181)

Pismo Zelteru (Baden, 12. august 1819):

Sredinom 1814. godine, krajem rata za oslobođenje, uznemirujuća politička situacija je postala poprilično mirna i ova obnova mira je uzrokovala Goetheovo privremeno pomlađivanje duha i produktivnu aktivnost, pomiješanu s obnovljenom draži u životu i stimuliranom inspiracijom. Potaknut jednako tako nekim drugim faktorima, on je konačno otišao da provede neko vrijeme u Rhineu i Mainu; Rhine nije vidio dvadeset i dvije godine, a sedamnaest godina nije bio u Frankfurtu, svojemu rodnom gradu. Tijekom ovog putovanja ugodna klima i predivni pejzaži, ugodni i profitabilni društveni dodiri, te smjeran respekt od različitih istaknutih личности koje je upoznao podarili su mu uspjeh iskustava razvedrenja.<sup>55</sup> Ova je ekspedicija vratila u život ugodna sjećanja na njegovu mladost, kada je prvi put posjećivao ova mjesta, i vratila ga emocionalno na te nezaboravne mladalačke dane koji su doprinijeli njegovim novim iskustvima stvaralačke produktivnosti.

---

„...Ono što kažeš na stranici 377 *Divana*, pod naslovom Verwahrung, što se tiče razlikovnosti između poezije i govorničkih vještina, čini mi se da se primjenjuje ovdje: ovo su pripovijesti, a čovjek koji ne izabire da vjeruje u njih može ih samo pustiti na miru.“

(*Ibid.*, str. 183–184)

Pismo Zelтеру (Weimar, 4. januar 1819):

„Jednom kad smo vidjeli ovu veliku struju proširenog društva i života koji teče ka tvojemu pravcu na sjeveru, odmah sam se okrenuo istoku i vratio se svojim ranijim upoznatostima sa [*Divanom*]. Željao sam da ga završim uz dodatne poeme i želim da dođe do tebe na Uskrs. Međutim, moraćemo biti prilično zauzeti i aktivni još tri ili četiri mjeseca, uz sve prekide koji će uslijediti...“

(*Letters from Goethe*. Preveli dr. M. von Herzfeld i C. Molvil Sym. Uvod napisao prof. W. H. Bruford. Edinburgh: Univ. Press, 1957, str. 417).

<sup>55</sup> Goethe objašnjava promjenu u svojem dnevniku:

„U međuvremenu, čini se da se političko nebo postupno razbistrilo. Želja da lunjam po otvorenom svijetu, napose po mojem slobodnom rodnom distriktu, kojemu se moj um sada zaljubljeno okrenuo, nagnala me je na putovanje. Prozračan zrak i žustra kretnja stimulirali su nekoliko razvitaka u meni novog istočnjačkog genija. Zdrav boravak u toplicama, ruralnoj rezidenciji u distriktu kojim sam lunjao u mladalačkim danima, susreti sa dragim prijateljima kultivirana uma – sve me je ovo probudilo i obogatilo, dovodeći me u stanje sreće koje će svaki osjećajan čovjek pronaći reflektiranim u *Divanu*.“

(*Annals*, op. cit., do 1815, str. 418).

Osamnaestog juna 1814, na dan Waterlooa, Goethe je u Rhineu pronašao kopiju Hammerovog njemačkog prijevoda Hafiza i ovo je bilo prvo što je pamelo na pamet Goetheu tijekom njegovog putovanja. Istodobno, jedna druga austrijska persona stupila je u njegov život i zaszvirala na strunama njegovog srca koje je u to vrijeme bilo prepuno mladalačkih sentimenata. Možemo kazati da je Hammerov prijevod obezbijedio izvanjski oblik i izraz za Goetheov *Divan*, a emocionalna supstanca i inspiracija došli su iz drugog izvora, a to je bila Marianne von Willemer, koja je dotaknula iznova proljeća njegove emocionalne prirode.

G. H. Lewis u svojoj još uvijek fascinirajućoj biografiji Goethea priznaje da je njegovo djelo uglavnom bilo autobiografsko po inspiraciji,<sup>56</sup> međutim, Albert Bielschowsky pokazuje da su Goetheova djela bila autobiografska sve vrijeme, a kada to nisu, onda su bila ili lošeg kvaliteta ili su ostala biti pukim fragmentima. Ovaj je najpouzdaniji biograf imenovao ženske likove iz njegovih poznatih djela, djelomice ili posve, pišući njemu ili njegovim prijateljicama. Naprimjer, u *Divanu*, 'Suleika' za koju se pouzdano zna da je mlada glumica i plesačica, Marianne, koja je u to vrijeme razjarila Goetheove još uvijek mladalačke emocije.<sup>57</sup>

Za vrijeme svojih čestih posjeta Rhinelandu Goethe je upoznao Johanna Willmera (1760–1838), uvaženog bankara u Frankfurtu, koji je bio prijatelj njegove majke, a dugo je bio i njegov prijatelj. Kao inteligentna i kultivirana osoba, on je potpuno bio svjestan Goetheovih intelektualnih sposobnosti.<sup>58</sup> Sada je bio udovac u pedeset i četvrtoj godini i njegovo se domaćinstvo sastojalo od dvije kćerke (jedna udovica) i treće stanarke koja je imala historiju. Bila je to Marianne Jung,<sup>59</sup> prvobitno operka

---

<sup>56</sup> George Henry Lewes, op. cit., Uvodnik napisao Havelock Ellis, str. xi.

<sup>57</sup> *The Life of Goethe*. 3 sveska, New York, 1905–1908. (reprint-izdanje: 1970); izvorno objavljeno na njemačkom, 2 sveska. Munich, 1896–1903.

<sup>58</sup> Vidjeti A. Müller: *J. J. von Willemer*, 1925; G. Jacobs: *J. J. Willemer*, Diss. Frankfurt/M., 1971.

<sup>59</sup> Djed C. G. Junga, svjetski poznatog psihijatra, pričalo se da je nezakoniti Goetheov sin. Možda je ovo razlog što je izrazio mišljenje da bi on sam bio Goethe u prethodnoj inkarnaciji.

Jung kaže:

plesačica koju je, četrnaest godina ranije, Willmer doveo u svoju obitelj i podizao sa svojom djecom. Potom je postala njegova voljena i kada ih je Goethe posjetio 1814, on ju je upravo bio oženio.

Od svih žena s kojima je Goethe ušao u vezu, čini se da je Marianne von Willmer<sup>60</sup> bila najizuzetnija. Krajem njegove 65.

---

„Postoji detaljni dokaz da je moj djed bio jedan od Goetheovih sinova. Međutim, moji unuci ne znaju o tome. Nisam to učinio porodičnom tradicijom. Majka mojeg djeda je odigrala važnu ulogu u manhajmskom svijetu teatra.“

(C. G. Jung *Speaking. Interviews and Encounters*. Priredili William McGurie i R. F. C. Hull. London: Thames and Hudson, 1978, str. 271).

Za legendu o Jungovom porijeklu od Goethea vidjeti njegov *Memories, Dreams, Reflections*. London etc., 1961. (broširano izdanje), pogl. II, bilješka 1, str. 51–52, 261. i bilješku Aniela Jaffea (str. 51–52).

Porodično prezime Marianne Jung i njezino duboko zanimanje za teatar od djetinjstva, koje je intenzivirala njezina majka, mogu imati neke veze s Jungovim precima.

Jung je proglasio Goethea „a profetom“, naslov koji je vrlo blizak Iqbalovom često navođenom distihu o Goetheu:

Koje, iako sa poslaničkom slavom

Nadahnuo knjigu posvećenu njegovom imenu

(*Payam-i-Mashriq*, na engleski preveo Hadi Hussain, Lahore, 1977. (1971), str. 170).

<sup>60</sup> 1784–1860. Obiteljsko prezime Maria Anna Katharina Theresia, rođena je u Linzu u Gornjoj Austriji, kćerka je proizvođača instrumenata Junga i bečke glumice M. A. E. Pirngruber; u svojem djetinjstvu puno zanimala za teatar, kao i književnost i jezike; došla je sa svojom majkom u baletskoj glumačkoj družini u Frankfurt 1798. i stekla je slavu zbog svojih izvedbi na sceni i atraktivnog šarma; J. J. Willemer je, uz pristanak njezine majke, doveo u svoju kuću i obezbijedio uvjete za razvitak njezinog talenta za teatar i muziku, a nakon smrti svoje supruge vjenčao se njome (27. septembra 1814); Goethe ju je upoznao u Wiesbadenu prvi put (4. augusta 1814) i bio je posve oduševljen njezinom ljepotom i umjetničkim postignućima; tijekom njezinih čestih posjeta Frankfurtu i Gerbermühleu u dvije godine (1814. i 1815) njihov je uzajamni odnos dosegnuo vrhunac; nakon njihovog posljednjeg susreta u Heidelbergu 29. septembra 1815. Goethe je više nije vidio ponovo, ali nikada nije prestao pripadati Marianne iznutra; pisma, pokloni i riječi dražesnog sjećanja su izmjenjivani; tri sedmice prije njegove smrti (29. februara 1832) Goethe je vratio Marianni njezina pisma, tražeći od nje da ostavi neotvorenim paket „do nespecificiranog časa“; ona je pronašla među pismima drugu riječ zahvalnosti, posljednju poemu „Vor die Augen meiner Leben...“ (31. mart 1831) svojeg voljenog, posvećenu njojzi.

---

U 1850-im Herman Grimm je prvi učenjak koji je istaknuo doprinos Marianne *Divanu* pod imenom „Zuleika“.

O životu Marianne i njezinom odnosu s Goetheom vidjeti Joseph Francois Angelloz: „Un couple exemplaire. Goethe et Marianne de Willemer“ (*Mecure de France*, sér. med., 308 (1950), str. 652–669); Karl Bahn: *Marianne von Willemer, Goethes Suleika*. Berlin, 1928; Carl Becker: „Das Buch Suleika als Zyklus“ (*Varia Variorum*. Festgabe für Karl Reinhardt. Münster/Köln, 1952, str. 225–252); Bernhard von Brentano: *Dass ich eins und doppelt bin. Marianne von Willemer und Goethe*. 2nd completely rev. eds., Wiesbaden: Limes Verlag, 1961. (Ist ed. entitled *Goethe und Marianne von Willemer. Die Geschichte einer Liebe*. Zürich, 1945); Karl Buchheim: *Suleika--Vom Ewigen in der Liebe*. München, 1948; Franz Dornseiff: „Goethes Aschiedsgedicht an Marianne--Suleika“ (*Goethe*, 4 (1939), str. 306–311); Heinrich Düntzer: „Goethe und Marianne von Willemer“ (*Westermann's illustrierte deutsche Monatshefte für das gesamte geistige Leben der Gegenwart*. 28, N. F., Bd. 12, Braunschweig, 1870, str. 639a–663a); Hermann Grimm: *Goethe und Suleika*. Sonderdruck (Mit einem Nachwort von Rudolf Bach). Hamburg, 1947. (izvorno objavljeno u: *Preussischer Jahrbücher* (Berlin) 24 (1869), 1. Ht. juli, str. 1–21); Carmen Kahn-Wallerstein: *Marianne von Willemer, Goethes Suleika und ihre Welt*. Bern – München, 1961; Emilie Kellner: *Goethe und das Urbild seiner Suleika*. Leipzig, 1876; Edgar Lohner: „Hatem und Suleika: Kunst und Kommunikation“ (*Interpretationen zum West-östlicher Divan Goethes*. Hrsg. von Edgar Lohner. Darmstadt, 1973, str. 277–304); Werner Milch: *Bettine und Marianne*. Zürich, 1947; Friedrich Neumann: „Worte Suleika zum Begriff „Persönlichkeit“ [zu: „Volk und Knecht und überwinder“] *Muttersprache*, 1957, str. 113–116); Hans Pyritz: *Goethe und Marianne von Willemer. Eine biographische Studie*. 3. izd. Stuttgart, 1948. (q. izd. Stuttgart, 1941, str. VI, 132); *Ibid.*: *Marianne von Willemer*. Mit einem Anhang: Gedichte Marianne von Willemer. Berlin, 1944; *Ibid.*: „Goethe und Marianne von Willemer“ (*Ibid.*: *Goethe-Studien*, 1962); Wilhelm Scherer: „Eine österreichische Dichterin (*Aufsätze über Goethe*. Berlin, 1886, str. 235–246); Erich Schmidt: „Marianne-Suleika“ (E. Schmidt: *Charakteristiken*. I, Berlin, 1886, str. 321–331); Aurelia Grether Scott: *Goethes Zuleika, Marianne von Willemer, and her world*. Columbia Phil. Diss., 1954. (Doctoral Dissertation Series. Publication No. 10,800. University Microfilms, Ann Arbor, Michigan. Order No. 55–333); Reinhold Steig: „Aus Suleikas hohen Tagen“ (*Jahrbuch des Freien Deutschen Hochstifts*, 1907, str. 214–229); Paul Stöcklein: „Johann Wolfgang von Goethe: Suleika spricht“ (*Wege zum Gedicht*. Mit einer Einführung von Edgar Hederer. Hrsg. von Rupert Hirschenauer und Albrecht Weber. I, München – Zürich, 1965, str. 84–98); Edwin Zellweker: *Marianne Willemer. Lebensbild einer österreichischerin*. Wien: Volksbuchverlag, 1949, str. 213, uz fotografije; Hans Frank: *Marianne*. Berlin – Darmstadt: Deutsche Buchgemeinschaft, 1956; G. C. van Niftrik: „De geschiedenis van den domineesdochter“ (*Ex Auditu Verbe*. Essays in honour of Dr. G. C. Berkouwer, Kampen: Kok, 1965, str. 113, Note 64); H. Sachse: *Neues Leben, neue Liebe*, 1982; G. Wacha: *Marianne von Willemer*, 1984; P. Meuer: „Einmal in meinem

godine, u 1814, njegov susret s ovom mladom ženom (u dobi od trideset godina) opet je zapalio lirskog pjesnika i on je osjećao da se mladalački žar probudio u njemu, iako privremeno.<sup>61</sup> Vesela, hirovita, maštovita, uz šarmantnu tvrdoglavost, ova je mlada žena privukla sve one koji su je poznavali i potpali pod njezin zavodnički utjecaj. Tim darovima i kvalitetama ona je pridodala šarmantni način postupanja i gracioznost u govoru i kretanju, koji su očarali sve one koji su je upoznali. Takva je bila žena koja je nesumnjivo probudila istinsku strast kod Goethea i jedna je od najzanimljivijih osoba koja figurira u njegovoj biografiji. Od dvije vrste tipova žena između kojih je Goetheov ukus bio neodlučan, mirna i dostojanstvena, te promjenljivih raspoloženja, ona je pripadala potonjem. Ona je bila žena beskrajno živahnog duha, intelekta i genija i dokazala je da će biti zbiljska druga svojemu voljenom pjesniku. Njihovo duboko emocionalno i duhovno zajedništvo uskomešalo je njihove poetske instinkte i oni su razmjenjivali svoja unutarnja osjećanja u poetskom ruhu. Osmi dio *Divana*, „Knjiga o Suleiki“, ispravno je nazvana duet para koji se voli, jer je četiri ili pet poema Marienne naslovljena sa ‘Suleika’. Mlada ‘Zuleika’, živa muza, koja je intelektualno bila kongenijalna starom čovjeku, prizvala je više poezije od svih Goetheovih ranijih ljubavi. Recipročno, bezazlena i bogata žica lirskog izražavanja također je nadahnula samu Mariennu i ona je počela pisati pjesme, nalik kreativnoj mašti i tonu Goetheove poezije *Divana*. Ako su srčani temperament i poetski darovi višeg poretka – budući da „Suleikini“ doprinosi *Divanu* nisu inferiorniji

---

Leben“ (u: *Ibid.: Fülle des Augenblicks*, 1985); „Goethe and Suleika“ (*Western*, by L. F. Soldan, vol. 1 (1875), str. 621–626); *Zuleika: The Book of Zuleika from the West-Eastern Divan (Das Buch Zuleika)*. Translated by A. Grether Scott. New York: Stechert-Hafner, 1951.

Prepiska između Goethea i Marianne oblikuje vrijednu informaciju za razumijevanje poezije *Divana*. Vidjeti *Briefwechsel zwischen Goethe und Marianne von Willemer (Suleika)*. Hrsg. mit Lebensnachrichten und Erläuterungen von Theodor Creizenach. Stuttgart, 1877, 2. revidirano izdanje, 1878; *Goethes Briefwechsel mit Marianne von Willemer*. Hrsg. von Philipp Stein, Leipzig, 1908, 2. izd. Hrsg. von Max Hecker, 1915; *Marianne und Johann Jakob Willemer. Briefwechsel mit Goethe. Dokumente, Lebens-Chronik, Erläuterungen*. Hrsg. von Hans-J. Weitz. Frankfurt/M., 1965.

<sup>61</sup> Eckermannu (datirano na 11. marta 1828).



po inspiraciji niti ljepoti samim onima starog majstora – mogli učiniti ijednu ženu vrijednu životnog partnera velikom pjesniku, ta je žena onda bila Marianne.

Goetheova biografija eksplicitno otkriva da je tijekom svojeg života bio strastveno upetljan sa nekoliko žena koje su zapalile njegovo srce i koje su imale stalno mjesto kao inspirativni izvor njegovih književnih djela. Vrlo je čudan fenomen da u svim poznatim Goetheovim ljubavnim aferama možemo lahko pronaći nekoliko sličnosti kao što su dobna razlika između Goethea i njegove voljene, koja je obično bila puno mlađa od ljubavnika, od kojih je većina bila udata i koje su imale lijep društveni i bračni status te, iznad svega, nakon vremenskog protoka od nekoliko mjeseci ili godina, kada bi osjećao da veza između njega i voljene postaje odveć snažna, on je bježao od stupice tijela i pobjegao bi od nje i nikada je ne bi ponovo vidio. Ovo se također dogodilo sa Marianne, ali on nije prekinuo sve niti starog odanog odnosa s njom i održavao je prijateljsku prepisku s njom sve do posljednjih dana svojeg života.

Mladost u starosti i starost u mladosti ostaje s Goetheom gotovo sve do kraja njegovog života; međutim, ovo je dosegulo vrhunac kada je njegov odnos sa Marianne postao pogibeljno intiman i kada je uspostavljen jedinstven primjer u odgovaranju njemu na izvanredan poetski stil, tako da je morao uključiti njene poeme u svoj *Divan* a da ne bi napravio ijednu veću preinaku, bilo u obliku ili sadržaju. Tijekom Goetheovih putovanja po Rhine-Mainu, on je proveo najveći dio svojeg nezaboravnog vremena sa Mariannom u Heidelbergu – gradu u kojemu je većina zaljubljenih osoba pronašla svoja izgubljena srca. Ovaj je grad stvorio romantični *milieu* za Goetheovu lirsku poeziju, združen s poetskim oblikom i dikcijom muslimanskog Istoka. Predivni pejzaži i raskoš ovoga grada, mirni tijek Neckara i tumaranja po njezinim obalama sa Mariannom, u čiju je ljubav njegovo srce bilo upijeno, svega ga je činilo pomlađenim.<sup>62</sup> Iako pitanje digresije, ali ovo mora biti

---

<sup>62</sup> Paul Böckmann: „Die Heidelberger Divan Gedichte“, u: *Goethe und Heidelberg*. Unter Mitarb. von... hrsg. von der Direktion des Kurpfälzischen Museums. Heidelberg, 1949, str. 204–239. Reprint-izdanje pod naslovom: „Die Liebessprache der Heidelberger Divan-Gedichte“, u: *Formensprache. Studien zur Literaturästhetik und Dichtungsinterpretation*. Hamburg, 1966, str. 167–192;

uzeto u obzir; vrijeme koje je Goethe proveo u Heidelbergu je reminiscencija na Iqbalov kratak boravak tamo (1907) zbog ulaštivanja znanja njemačkog pod tutorstvom gospođice Emme Wegenast.<sup>63</sup> Bez obzira na neke različite aspekte, možemo skicirati nekoliko analognih činjenica koje se tiču Goetheovog i Iqbalovog boravka u Heidelbergu.

Emma (1879–1964) je bila skoro iste dobi kao i Marianna kada je prvi put upoznala Iqbala. Za razliku od Goethea (koji je imao 65 godina kada se upoznao sa svojom voljenom), Iqbal je (1877–1938) bio u naponu svoje mladosti. Emma se nije udavala čitavog svojeg života ali, nasuprot tome, Iqbal je bio oženjen kao tinejdžer i zahvaljujući određenim razlozima nije bio u potpunosti zadovoljan sa svojim ranim bračnim iskustvom. Informacija o Iqbalovom kratkom boravku u Heidelbergu (oko dva i po mjeseca) je mršava, oskudna i manjka autentičnošću. Otuda je njihov odnos (Emme i Iqbala) ostao zaboravljen sve do otkrića dvadeset i sedam pisama koja je Iqbal napisao Emmi na njemačkom i engleskom jeziku. Ova pisma jasno pokazuju njihov emocionalni i intelektualni kontakt.<sup>64</sup> Ovaj novopronađeni pismeni materijal podsjeća nas na prepisku između Goethea i Marianne.

Marianne, koja je odrasla u umjetničkom okruženju, imala je dražestan, iako slabašan poetski talent, međutim, pod utjecajem Goetheove osobnosti njezin je prirodni instinkt izoštren i

---

vidjeti također *Miscellaneous Travels of J. W. Goethe*. Priredio L. Dora Schmitz. London, 1882. „From a Tour on the Rhine, Maine, and Neckar, in 1814 and 1815.“ Preveo priređivač, str. 289–424, Heidelberg, str. 395–417.

<sup>63</sup> Ona je bila u Heilbronn, došla je u Heidelberg radi višeg obrazovanja i ostala je tamo sa svojom starijom sestrom Sofie Wegenast. Predavala je njemački jezik privatno stranim studentima na sveučilištu. Također, bila je tutor Iqbalu, kada se nakratko zaustavio u Heidelbergu na dva i pol mjeseca kako bi poboljšao svoj njemački. Kasnije, ona se zaposlila na sveučilišnoj klinici i, nakon povlačenja u mirovinu, provela je većinu svojeg vremena u Heidelbergu sve do svoje smrti 1964. Početkom 1960-ih ona je predala sva ova pisma (napisana između 1907–1933) pakistanskim zvaničnicima kako bi mogla biti sačuvana u nacionalnim arhivama. Vidjeti također bilješke 107–109.

<sup>64</sup> Vidjeti za njemački i engleski rukopis svih ovih pisama, skupa sa njihovim transkriptima, *Iqbal Europe Mein* („Iqbal u Evropi“, na urdu) autora dr. Saeeda Akhtara Durranija, 2. revidirano izdanje. Lahore: Ferozsons, 1999. (ist eds., 1985), str. 375–470, Appendix 6).

naposljetku se otisnula u tok njegovog poetskog djela. Emma nije bila nadarena za pjesničko stvaralaštvo, ali je bila kompetentna da vrednuje i procjenjuje nutarnje poetske ljepote. Njezino opsežno izučavanje njemačke književnosti, uključujući Goetheova književna remek-djela, olakšalo joj je da podrobno razgovara o različitim aspektima njemačke poezije sa visokorangiranim pjesnikom kao što je Iqbal, dok su se ležerno šetali po obalama Neckara.

Poput Goethea, Iqbal je upoznao Emmu u Heidelbergu i onda su se nakon nekoliko mjeseci morali razdvojiti, i nikada se više nisu susreli, niti se Iqbal ikada više vratio u ovaj grad, usprkos njegovoj skrajnjoj čežnji za njim. U Goetheovom „Liebesleben“ čini se vrlo čudnim to da se on, kada je njegov odnos sa ženom postao pogibeljno intiman, naglo odvojio, uz najdublju tugu, te se naglo vratio u udaljeno mjesto.<sup>65</sup> Goetheova karakterna crta bježanja od osobe koju voli posjeduje kvalitet otvorene tajne. Iqbalovo stalno povlačenje nije bilo namjerno, već je njegovo odvajanje od Emme imalo neke ozbiljne reperkusije na obje strane, kao što je to iskazano u njihovoj intimnoj prepisci.

### III

Dolazak kolonijalizma i imperijalizma nekih evropskih sila doveo je mnoge istočnjačke regije pod njihov utjecaj i prisustvo ne samo u Levantu i Sjevernoj Africi već jednako tako i na južnoazijskom potkontinentu, što je rezultiralo dubokoukorijenjenim promjenama u njihovom društvenom, ekonomskom i kulturnom miljeu. Usred ekspanzionističkih planova ovih zaraćenih nacija, Njemačka se držala postrance i nije participirala u ovoj kolonijalnoj utrci. Umjesto toga, njezino je zanimanje za Istok bilo ekskluzivno znanstveno radije negoli političko i ona je svratila veću pozornost na kulturno bogatstvo u obliku književnosti, jezika i mišljenja. Takovrsna njemačka učenost je otkrila puno materijala i usvojila različite tehnike za elaboriranje ovih novootkrivenih izvora, koji se tiču intelektualnog života Orijenta. Izvan ovog vrijednog njemač-

---

<sup>65</sup> Wilhelm Bode: *Goethes Liebesleben*. Berlin, 1914; Felix Aaron Theilhaber: *Goethe. Sexus und Eros*. Berlin, 1929.

kog doprinosa, nesumnjivo najznamenitije djelo je Goetheov *Divan* u kojemu je pjesnik uzletio na snažnim krilima poetskog stvaralaštva u rasprostranjena istočnjačka područja i vratio se natovaren bogatstvom najdragocjenijih imaginativnih ideja i poetske lirike.

Britancima su trebala stoljeća da uspostave svoju hegemoniju na južnoazijskom potkontinentu i, nakon što su se uhvatili čvrsto u koštac s administrativnim slobodama, započeli su još jednu agresiju, a ta je bila na intelektualne granice ovog regiona. Na ovom području svi su njihovi naponi bili usmjereni na to da upoznaju domaće stanovništvo sa bogatim književnim blagom. Očito, Goethe nije došao u ovom nizu istaknutih britanskih pisaca, koje su silno predlagali autoritativni učenjaci ovog doba. Usprkos ovom intelektualnom embargu, kako je svjetski poznata književna figura ispravno svrstana uz rame sa Shakespeareom i Danteom u pjesničkom panteonu, Goethe je, iako neželjen, ušao u intelektualno područje ovog potkontinenta.

Goethe se pojavio prvi put na horizontu indijske književnosti kroz prijevod i čini se izvanrednim da se to desilo sredinom njegovog života. Prva knjiga koja je svratila pozornost publike na njega bila je *Jadi mladog Werthera* (izvorno *Die Leiden des jungen Werthers*, 1774) – roman koji je osvojio svijet na juriš pošto su nemiri i prilično dugo nezadovoljstvo ovog razdoblja prikazani u njemu umjetničkom vještinom. Tačno osamnaest godina nakon njegovog objavljivanja 1792. engleski prijevod koji je naslovljen kao *The Sorrows of Werther, a German Story* izašao je u izdanju Clarendon Pressa, Calcutta (dva sveska, cijena šest rupija, formata oktava, velike osmine). Nažalost, vrlo je oskudna informacija dostupna u svezi s ovim pothvatom, čak niti njegov prevoditelj nije spomenut, niti postoji ijedan primjerak.<sup>66</sup> Očito iskršava važno pitanje o tome kako je ovaj prijevod tako brzo sačinjen u tako kratkom vremenu nakon objavljivanja njegovog izvornika i u zemlji koja je bila tako udaljena, kulturološki i geografski. U Goetheovom dnevniku (*Tages und Jahresbücher*) postoje brojna ukazivanja u popisu engleskih učenjaka i može se pretpostaviti da ovaj prijevod ima veze s osobnim zanimanjem te da je urađen na

---

<sup>66</sup> Graham Shaw: *Printing in Calcutta to 1800*. A description of checklist of printing in late 18th century. Calcutta, London, 1981.

sugestiju Sir Williama Jonesa (1746–1794, u Calcutti), izvanrednog britanskog orijentaliste i utemeljivača Asiatic Society of Bengal, čiji je prodorni utjecaj lahko razaberiv u proučavanju brojnih poznatih pisaca.<sup>67</sup> Goethe je bio jedan od onih čiji je prolog *Faustu* reminiscencija čuvene sanskrske drame Kalidasa,<sup>68</sup> koju je preveo Jones 1788. Štoviše, Jonesov prijevod *Mu'allaqata*, dragocjene arapske zbirke predislamske poezije, prisilio je Goethea da prevede neke njezine dijelove<sup>69</sup> i, iznad svega, Jonesove *Poeseos Asiaticae*, antologiju azijske poezije koja se sastoji od šest knjiga na latinskom<sup>70</sup> i glavnog izvora Herderovog *Blumena*,<sup>71</sup> koji je strahovito inspirirao Goethea i on je to otvoreno priznao u svojim *Noten / Bilješkama*.<sup>72</sup> Opsežni biografski i pisani materijal o Goetheu ne

---

<sup>67</sup> A. J. Arberry: *Oriental Essays*. Portraits of Seven Scholars. London: Allen & Unwin, 1960, str. 7. „The Founder. William Jones“, str. 48–84; Fück, op. cit., str. 129–135; Lord Teignmouth: *Memoirs of the Life, Writings, and Correspondence of Sir William Jones*. Philadelphia, 1805; John Hennig: *Goethe and the English Speaking World*. Bern, etc.: Peter Lang, 1988. (Ova zbirka eseja istražuje što je Goethe pročitao, koga je upoznao, s kim se dopisivao – učinio je goleme napore da bude potpuno informiran o tome što se dešavalo u njegovo vrijeme); *Eminent Orientalists*. Madras: G. A. Natesan & Co., bez datuma.

<sup>68</sup> „...er [Jones] übersetzte 1788 das schönste indische Drama, die *Sakuntala* des Kalidasa, welche bei ihrem Bekanntwerden in Europa einen tiefen Eindruck machte und in der aus der englischen Übersetzung geflossenen Verdeutschung Georg Forsters Herder und Goethe in einen Überschwang des Entzückens versetzte.“ (Fück, op. cit., str. 135).

<sup>69</sup> A. J. Arberry: *Seven Odes*. London, 1957; Goethe: *Annals*, str. 417, do godine 1815.

<sup>70</sup> *Poeseos Asiaticae Commentariorum libri sex*. London, 1774. (vidjeti također bilješku 74).

<sup>71</sup> Potpuni naslov glasi: *Blumen aus morgenländischen Dichter gemacht*, 1792.

<sup>72</sup> U *Noten / Bilješkama* Goethe dvaput komentira Jonesa:

„Die Verdienste dieses Mannes sind so weltbekannt und an mehr als einem Orte umständlich gerühmt, dass mir nichts übrig bleibt, als nur im Allgemeinen anzuerkennen, dass ich aus seinem Bemühungen von jeher möglichsten Vortheil zu ziehen gesucht habe; dass will ich eine Seite bezeichnen, von welcher er mir besonders merkwürdig geworden.“

(Usp. *Goethe's sämtliche Werke*, Bd. 4, Stuttgart, 1857, str. 315).

„Wir wollen uns nicht zu weit verlieren, sondern im gegenwärtigen Falle nur so viel sagen: wenn der vortreffliche Jones die Orientalischen Dichter mit Lateinern und Griechen vergleicht, so hat er seine Ursachen, das Verhältnis zu England

obezbjeđuje dokaz kojim bi se pokazao izravan kontakt Jonesa s njim. Međutim, možemo pretpostaviti da je ova nedostajuća veza vjerojatno bio Johann Gottfried Eichhorn (1752–1827), orijentalista sa Sveučilišta u Göttingenu i profesor orijentalnih studija u Jeni (1775–1788). On je bio jedan od Goetheovih ranih kontakata s Orijentom i iz ovog razloga ga je jako cijenio.<sup>73</sup> On je često bio u prepisci sa Jonesom i samo tri godine nakon objavljivanja njegove *Poesios Asiaticae*,<sup>74</sup> on ga je učinio dostupnim u Njemačkoj (1777) i posvetio ga je Goetheu.<sup>75</sup> Vjerojatno, Eichhorn je bio istinski učenjak koji je mogao sugerirati Jonesu da objavi prijevod Werthera tijekom njegovog boravka u Calcutti.

Nakon pojave ovog prvog prijevoda ijednog Goetheovog djela, čitavo je stoljeće proteklo a nijedan suštinski prinos nije napravljen o njemu. U međuvremenu, Goethe je umro, njegova stogodišnjica rođenja je mlako proslavljena 1849. jer je njegova slava bila na najnižem stupnju, a proslava 150. godišnjice njegovog rođenja 1899. nesumnjivo je dovela njegovu reputaciju do vrhunca. Indija nije odgovorila na sva ova evropska znanstvena okupljanja, pošto su određeni politički razvici i katastrofalni incidenti, poput onog u Mutinyju 1857, zaokupljali nove britanske upravitelje u podjarmljivanju lokalnog stanovništva.

Tek po normaliziranju političke situacije u Indiji zanimanje za Goethea kod lokalne inteligencije je unekoliko obnovljeno, međutim, ovaj put se koračalo velikim koracima od Calcutte do

---

und den dortigen Alteritikern nöthigt ihn dazu. Er selbst, in der strengen classischen Schule gebildet begriff wohl das ausschliessende Vorurtheil, das nichts wollte gelten lassen, als was von Rom und Athen her auf uns vererbt worden. Er kannte schätzte, liebte seinen Orient und wünschte seine Produktionen in Altengland einzuführen, einzuschwärzen, welches nicht anders als unter dem Stempel das Alterthums zu bewirken war.“

(*Ibid.*, str. 257, pod „Warnung“)

<sup>73</sup> Goethe: *Noten*, op. cit., 1857, str. 316–317; Fück, op. cit., str. 131. Goethe je također bio u Jeni u to vrijeme i ovdje se vrlo često susretao s Eichhorn.

<sup>74</sup> Potpuni naslov glasi: *Poesios Asiaticae Commentariorum libri VI cum appendice. Auctore Guil Jones... recudi curavit Jo. Gottfr. Eichhorn. Lipsiac, 1777.*

<sup>75</sup> Friedrich Rückert: *Safi eddin von Hilla. Arabische Dichtung aus dem Nachlass. Hrsg. und eingeleitet von Hartmut Bobzin. Wiesbaden: Harrassowitz, 1988. Einleitung, str. 10.*

zapadnjačkih regija Bombaya i Gujrata. Pripadajući metropoli Maharashtra (tj. Bombaya), dr. Jinvanji Jamshedji Modi, učeni parsi učenjak koji je nosio specifičan naslov „Shams-ul-Ulama“ („Sunce učenih ljudi“) i „Knight-hood“ („Položaj viteza“), od kojih su mu oba dodijelili njegovi zemljaci i britanska vlada.<sup>76</sup> On se tijekom života zanimao za Goetheovu biografiju i književna djela, koja su se protezala od njegove rane mladosti do posljednjih dana. Vjerojatno, on je bio prva indijska učena osoba koja je imala mogućnost da posjeti Goetheovo rodno mjesto u Frankfurtu na Maini (21. septembra 1889) i pobrojao je detaljno sve četiri strane njegovog kipa, koji je podignut u istom mjestu.<sup>77</sup> Naučio je

---

<sup>76</sup> Za znanstvenu golemost i marljivost dr. Modija, vidjeti njegovu kolekciju članaka pod naslovom *Asiatic Papers*, u četiri sveska (Bombay, 1905, 1917, 1927. i 1929); *Collection of Papers read at the Oriental Conferences held in India*. Bombay: Fort Printing Press, 1932; *Papers on Indo-Iranian and other subjects contributed by several scholars in honour of... J. J. Modi*. Ed. Dr. Modi Memorial Volume Editorial Board. Bombay: Fort Printing press, 1930.

Autoritet o Parsima piše o dr. Modiju:

„Općenito najpoznatiji svijetu od svih bio je Jivanji J. Modi, koji je nasljedno bio visoki svećenik bombajskog blistavog hrama, diplomirani student Elphinstone Instituta i Sir J. J. Madressa, te četrdeset godina tajnik Parsi Panchayata. Napisao je brojne knjige i članke o ritualima i običajima Parsija, historiji, vjerovanjima i folkloru, i primio je brojna priznanja od stranih naučnih društava. Njegovo glavno djelo na engleskom, objavljeno 1922, „The Religious ceremonies and customs of the Parsees“ djelomično je napisano kako bi zabilježilo običaje koji su tada odbacivani u naletu industrijaliziranog života.“

(Mary Boyce: *Zoroastrians. Their Religions, Beliefs and Practices*. London: Routledge, 1979, str. 217).

Za dr. Modijeve članke vidjeti, *A Bibliography of Pre-Islamic Persia*. Ed. J. D. Pearson. London: Mansell 1975, index, s. v.

<sup>77</sup> U bilješci svojeg članka *Goethe's Parsi-Nameh* on piše:

„Kuća u kojoj je rođen još uvijek se vidi u Frankfurtu. Tijekom mojeg dvodnevnog posjeta Frankfurtu 1889. imao sam zadovoljstvo da sam posjetio njegovu kuću 21. septembra 1889. Zabilježio sam u svojoj bilježnici broj njegove kuće kao 'No. 22 Grosser Hirschgraben. [ispravno: Hirschgraben]'. Također, postoji njegov kip u Frankfurtu. Na njegove četiri strane su predstavljena njegova književna djela. Na jednoj je strani predstavljena njegova poezija – tragedija i komedija; na drugoj njegov *Faust* i *Mephistopheles*; na trećoj grupa od pet djela; na četvrtoj neka druga njegova djela.“ (*The Journal of the Bombay Branch of the Royal Asiatic Society*, vol. xxiv (1914.–15), str. 68, bilješka 6).

njemački – nešto što je vrlo rijetko u indijskoj učenosti – ali je njegovo znanje ovog jezika izbljedjelo i smatrao ga je teškim kako bi koristio originalne izvore i preveo relevantne odjeljke koji se tiču njegovih studija.

Naučni interes dr. Modija za Goethea je probuđen kada je pročitao članak o *Divanu* koji je napisao E. Dowden, koji je objavljen u renomiranom časopisu „Contemporary Review“<sup>78</sup> (London) jula 1908. Pod utjecajem svojeg religijskog uvjerenja on se više koncentrirao na jedanaestu knjigu *Divana*, „Buch des Parsen“ („Knjiga o Parsima“) i objašnjenja koja je dao Goethe u svojim *Noten / Bilješkama* pod naslovom „Aeltere Perser“ („Stari Perzijanci“). Rezultat njegovog istraživanja je bio vrijedan članak o Goetheovoj „Buch des Parsen“ u kojoj on prikazuje u glavnim crtama Goetheov život (uglavnom utemeljeno na engleskim izvorima) i karakter; daje kratak prikaz *Divana*; komentare o glavnim obilježjima „Knjige o Parsima“ i na kraju prijevod (koji su sačinili Noti i Hömel, dvojica jezuita iz Bombaya) „Knjige o Parsima“ te su dati relevantni odjeljci iz *Noten / Bilješki*.<sup>79</sup> Iz letimičnog pogleda na golemi opseg Modijeve učenosti očito je da je njegovo glavno područje proučavanja bilo blisko povezano sa drevnom Perzijom i u ovoj perspektivi njegovo posebno proučavanje jednog aspekta Goetheovog *Divana* još uvijek čuva svoju

---

<sup>78</sup> Edward Dowden (1843–1913), irski pisac i književni kritičar (vidjeti Boydovu *Appreciations and Depreciations*, 1917, str. 141–162). Njegov članak „Goethe’s West-Eastern Divan“, u: *Contemporary Review*, vol. 94 (juli 1908), str. 23–42, također u: E. Dowden: *Essays and Elizabethan*. Ed. Elizabeth Dowden. London: Dent, 1910, str. 89–119.

<sup>79</sup> *JBB Royal Asiatic Society*, op. cit., str. 66–101; također u: Modi: *Asiatic Papers*, dio II, Bombay, 1917, str. 119–148.

Na kraju Modi pojašnjava:

„Želim da skrenem pažnju svojih čitatelja na vrlo znanstven i zanimljiv rad dr. A. F. J. Remyja, koji je naslovljen kao ‘The Influence of India and Persia on the Poetry of Germany’ (1901). Nakon ovog rada koji je objavljen, uzročni pogled na moje bilješke podsjetio me je na ovaj rad i bilo je odveć kasno da ga ovdje upotrijebim.“ (p. 95, f. n. 1)

Arthur F. J. Remy je napisao knjigu *The Influence of India and Persia on the Poetry of Germany*. New York, 1901. (reprint-izdanje: New York: Anns Press, 1966); također je dostupna u urdu prijevodu koji je sačinio dr. Reyazul Hasan. Karachi, 1973.



jedinstvenost, a na drugoj geteanski ekspert dotada nije napisao ništa o ovom predmetu.

Dr. Modi je nastavio pisati o Goetheu, ali sada iz drugog ugla, i to onog Hafizovog, čijoj se poeziji uvelike divio. On je prekapao po poetskim istančanostima Hafiza i Goethea i skicirao je sličnosti između njihovog oblika i sadržaja.<sup>80</sup> Ovdje zaslužuje da spomenemo to da je jedan od njegovih istovjeraca, Rustam Pestonji Bhajiwalla, poslao Iqbalu potpisanu kopiju svoje nove knjige pod naslovom *Maulana Shibli i Umar Khayam*. U predgovoru, dr. Modi je komentirao, doduše kratko, Goetheovo poetsko iskazivanja poštovanja Hafizu i naglasio je mistički element u Goetheovoj poeziji.<sup>81</sup>

Uporedo s glavnom strujom studija o Goetheu u velikim kulturnim centrima Indije, blago talasajući val zanimanja za Goetheova djela je protjecao razmjerno i u malim mjestima i jezicima koji su govoreni tamo, te možemo skicirati neke tragove ove poprilično slabe tradicije geteanskih studija. Naprimjer, Narsinhrao (1859–1937), istaknuti gujuratski pjesnik, preveo je na svoj jezik epizodu iz Goetheovog *Wilhelma Meistera*, koji je objavljen krajem devetnaestog stoljeća.<sup>82</sup>

Čudan je fenomen da se galaksija istaknutih intelektualaca pojavila na indijskom horizontu u posljednjoj četvrti devetnaestog stoljeća. Ujedno, kako su bili indijski muslimani i visokoobrazovani, u najvećem broju na evropskim sveučilišnim centrima, pokušali su oplemeniti svoje zajednice, politički i obrazovno, te stvoriti svijest za njihovu svijetlu budućnost.<sup>83</sup> Ovoj grupi do-

---

<sup>80</sup> Dr. Modijev sumarni članak „Hafiz and Goethe“ objavljen je u: *Proceedings, Second All-India Oriental Conference*. Calcutta, 1922, str. 601–606.

<sup>81</sup> *Maulana Shibli and Umar Khayyam*. Surat: I. P. Mission Press, 1932. Djelo daje biografski kratak prikaz Shiblija Naumanija (1857–1914) i njegov prikaz Umar Khayyamovih poema i filozofije iz urdu djela *Shair-ul-Ajam* (vol. I, str. 225–261). Kopija koju je autor poslao Iqbalu (29. septembra 1933) još uvijek se čuva u Iqbal muzeju (Lahore), br. AIM-1977-128.

Za dr. Modijeve opaske o Goetheu vidjeti Predgovor, str. xxxi–xxxviii.

<sup>82</sup> Naslov ovoga gujuratskog prijevoda je Eka Devinu *Vrittant* i objavljen je 1897.

<sup>83</sup> Nekoliko imena takvih osoba možemo spomenuti i svi su rođeni 1870, poput Muhammada Ali Jinnaha (1876–1948), Iqbala (1877–1938), Muhammada Ali

stojanstvenika koji su se istaknuli u svojim područjima pripadao je i Abdullah Yusuf Ali (1872–1953).<sup>84</sup> Nagrađen stipendijom vlade Bombaya, on se uputio u Englesku na studije i po svojem povratku je izabran za uposlenika Indijske građanske službe. Vratio se nazad u Englesku 1905. i oženio Engleskinjom. Revno je učestvovao u okupljanju muslimanskih osoba koje uključuju i Iqbal. Nakon toga, Iqbal je tražio Yusufa Alija kao rektora Islamia Collegea (Lahore) 1925, pa iako je postojao veliki politički jaz između njih, oni su sačuvali srdačnost jedan prema drugom.<sup>85</sup>

Još od ranog razdoblja Yusufa Alija potraga za pomirenjem Istoka i Zapada ostala je biti njegovom fokusnom tačkom. Za spajanje ova dva kontinenta, on je bio očaran Goetheovom stvaralačkom vezom s Orijentom, koji se jednako tako borio za združivanje ova dva okeana. Rezultat ovog pristupa mladog Yusufa Alija (trideset i tri godine) bio je njegov prvi rad naslovljen kao „Goethe’s Orientalism“ („Goetheov orijentalizam“), koji je on pročitao pred engleskim Goethe društvom (London) 1906. godine, a objavljen je iste godine u vodećem britanskom časopisu.<sup>86</sup>

---

Jauhara (1878–1931), Sir Fazl-i-Husaina (1877–1936), Sh. Abdul Qadira (1874–1950), Mawlana Shaukatali Alija (1873–1938), Fazlul Haq (1873–1962), Abdul Barija Farangimahallija (1878–1926), Raje iz Mahmudabada (1877–1931) itd.

Mnogi su renomirani političari, znanstvenici i religijski mislitelji također rođeni u 1870-im, kao što su K. Adenauer (1876–1967), W. Churchill (1874–1965), Shri Aurobindo (1872–1950), A. Einstein (1879–1955), J. Stalin (1879–1953), Martin Buber (1878–1965), Thomas Mann (1875–1955), Hermann Hesse (1877–1962), Hugo van Hofmannsthal (1874–1929) itd.

<sup>84</sup> Vidjeti o njegovom životu i djelima *Searching for Solace. A Biography of Abdullah Yusuf Ali. Interpreter of the Qur’an* autora M. A. Sherifa. Kuala Lumpur: Islamic Book Trust, 1994; rep. Islamabad, 2002.

<sup>85</sup> *Centennial History of Islamia College, Lahore. 1892–1992* (na urdu). vol. i, autor Ahmad Saeed. Lahore: Research Society of Pakistan, 1992, str. 152 i uz index.

A. Yusuf Ali je imenovan za rektora ovog koledža dva puta (27. septembra 1925. – novembar 1927; 16. aprila 1935. – 13. mart 1937). Za detalje vidjeti *Faran* (Govt. Islamia College Magazine), 1999, str. 79, članak M. Siddiq: „Our New Principal“ (u: *The Crescent. The Magazine of the Islamia College Lahore*. vol. xx, br. 78, okt.–nov. 1925, str. 5–10. Uvodni članak M. Sadiqa).

<sup>86</sup> *Contemporary Review*, 90 (August 1906), str. 169–181; također u: *Eclectic Magazine*, 147 (oktobar 1906), str. 298–306; za njegov izvadak vidjeti *Searching for Solace*, op. cit., str. 237–240, Appendix II: „Selected Writings“.

Sadržaji i razmatranje ovog predmeta su potvrdili autora kao mladog čovjeka koji puno obećava. Ovo također pokazuje idealističko mišljenje mladog Yusufa Alija, te napose njegovo poznavanje ezoterijskih redova.

U ovom nizu renomiranih učenjaka i pisaca, jedna druga naširoko poznata književna ličnost ovog potkontinenta drži istaknuto mjesto u analima indijske, kao i svjetske književnosti. Riječ je o Rabindranathu Tagoreu (1861–1941), dobitniku Nobelove nagrade za književnost (1913), čije se humanističko stajalište, koje je reflektirano u njegovim književnim bavljenjima, koncentrira na slabljenje temeljnog konflikta između Istoka i Zapada. Tijekom svojeg života Tagore je nastojao uspostaviti progresivno pomirenje ovih dvaju političkih koncepata u duhu uzajamnog razumijevanja i prosvjetljenja. Dakle, on je uobičajeno nazivan ‘miriteljem Istoka i Zapada’.

Tagore je bio blisko povezan s Njemačkom, zemljom koju je posjetio tri puta (1921, 1926. i 1930). Tijekom svojeg prvog posjeta bio je primljen sa golemim oduševljenjem. Njegov 61. rođendan bučno je proslavljen diljem zemlje i on je održao predavanja na gotovo svakom sveučilištu i naučnim udruženjima glavnih gradova (poput Berlina, Municha, Hamburga itd.). Časopisi i novine su posvetili puno prostora Tagoreovom životu i književnim postignućima. Uskoro je tiskana opsežna nekritička Tagoreova biografija (autora Engelhardta) i njegova *Collected Works / Sabrana djela* (koja je objavio Wolff Verlag) te milioni njihovih kopija su rasprodani u vrlo kratkom vremenu. Njemačko štovanje Tagorea duboko je izvršilo utjecaj na intelektualne umove i njemački književni scenario.

Tagoreovo zanimanje za Goethea započelo je kada je bio tek tinejdžer. Njegovi najraniji književni eseji uključuju jedan o anglo-saksonskoj književnosti, drugi o anglo-normanskoj književnosti, treći o Danteu, četvrti o Petrarki, a peti o Goetheu, koji je proširen sa nekoliko prijevoda u svakom pobrojanom slučaju. Svi su ovi članci objavljeni u bengalskom časopisu *Bharati* (1878), koji je izdavao njegov stariji brat Dwijendranath Tagore. Kasnije, on je poduzeo ozbiljne napore da nauči njemački pod mentorstvom misionarke te zemlje i ona je bila zapanjena kada je shvatila kako je njezin učenik dovoljno dobro ovladao njemačkim da radi na svoj

način na djelu Heinricha Heinea (uz ‘silno zadovoljstvo’) i *Faustu*. U pismu Pramathu Chaudhariju (3. juna 1890) on spominje Goetheov *Faust* u izvorniku.

Tagore je često ukazivao na Goethea u svojim proznim radovima, ali vidokrug sadašnje studije ne dopušta da reproduciramo sve njih ovdje. Unatoč tome, nekoliko njegovih komentara o Goetheu biće dostatno, prije nego što je okončano devetnaesto stoljeće. Prvi je iz *Chinnapatre 149* (5. oktobar 1895) u kojemu kaže da je, kako bi izbjegao preobilje u užicima uma ili materijalnim zadovoljstvima, pohranio u svojem sjećanju Goetheovo kazivanje:

Entbehren sollst du, sollst entbehren.

(Ti se moraš snaći, moraš se snaći)

Drugo je ukazivanje povezano sa Tagoreovom *Urvasâ*. Pišući o ovoj poemi 1896. bengalskom romanopiscu, on pojašnjava da njegova *Urvasâ* simbolizira ono što Goethe naziva ‘Vječitom ženom: Ewige Weibliche’.

Usred brojnih preokupacija Tagoreovog uzbuđljivog života, on nije mogao pisati detaljno o Goetheu, ali je zanimanje za kreativne radove ovog njemačkog poete ostalo živo sve do kraja njegovog života. Jedanaestog oktobra 1931. on je poslao poruku „Welt Goethe Ehrung“ (organizaciji koja je ustanovljena za obilježavanje stogodišnjice Goetheove smrti 22. marta 1932) u kojoj je izrazio svoje poštovanje neprekidnom sjećanju na Goethea.

Neki Tagoreovi kritičari sačinili su prodorne komparativne studije Goethea i Tagorea te istaknuli određene biografske i pjesničke sličnosti. Oni su mišljenja da Tagoreova poezija može biti usporediva s uvijek izmjenljivom Goetheovom umjetnošću, uz njezin kreativni doseg; Tagore i Goethe su dvije tačke koje su intimno povezane jedna s drugom i njihova pjesnička stvaralaštva posjeduju isto bogatstvo i beskrajnu raznolikost.<sup>87</sup>

---

<sup>87</sup> Vidjeti detaljnije *Stimmen der Zeit* (Feb. 1921, Bd. 101, str. 416–429); A. Aronson: *Rabindranath Tagore through Western Eyes*. Allahabad: Kitabistan, 1943; G. Herdt: „Rabindranath Tagore in German Literature“ (*Visva-Bharati Quarterly* (Santiniketan), vol. 27, nos. 3–4 (1961.–62), str. 260–274); Taraknath Sen: „Western Influence on the Poetry of Tagore“, u: *Rabindranath Tagore. A Centenary Volume, 1861–1961*. 3rd eds., New Delhi: Sahitya Akademi, 1987. (1961), napose str. 274–275. Theodor Heuss (bivši predsjednik Federalne

## IV

Postojeći biografski materijal daje vrlo oskudnu informaciju o ranom periodu Iqbalovog života i čini se poprilično teškim odrediti kad je on precizno došao u kontakt s Goetheovim djelom. Kao rođeni pjesnik kojega je Bog neizmjereno obdario, on je mogao biti familijaran uglavnom sa tim engleskim pjesnicima koji su bili uključeni u engleske školske udžbenike što su ih propisali obrazovni eksperti britanske vlade. Nakon dolaska u Lahore na visoko obrazovanje (1895), Iqbalov pjesnički talent bio je potaknut novim intelektualnim miljeom kulturnog centra Punjaba i postupno su se granice njegovih književnih postignuća počele proširivati. Pjesnici, mimo onih engleskih, su ga privukli, kao što njegovo prvo dostupno pismo (28. februara 1899) pokazuje da je bio željan sakupljanja fotografija ne samo istaknutih engleskih pjesnika već i onih njemačkog i francuskog porijekla.<sup>88</sup> S takvog popisa Goethe nije mogao biti isključen.

Očito, Iqbalovo upoznavanje s Goetheom bilo je neizravno i ono je bilo kroz englesku književnost. U drugoj polovici devetnaestog stoljeća Goethe je skrenuo pozornost nekih engleskih pjesnika i kritičara te su oni procjenjivali njegovu ličnost i poetski genij, protkan sa nekoliko prijevoda iz njegovih književnih remek-djela. Iqbal je bio potpuno svjestan ovih radova, ne samo kao briljantni student već jednako tako kao predavač engleske književnosti više od tri godine.<sup>89</sup>

---

Republike Njemačke, 1949–59): „Tagore and Germany“, u: *Ibid.*, str. 321–322. Vidjeti također bilješku 131.

<sup>88</sup> Pismo napisano Mawlanu Ahsanu Marahrawiju (28. februara 1899). Vidjeti, *Iqbal Namah*. Ed. Sh. Ataullah, vol. i, Lahore 1944, str. 3; također su: *Kulliyat-i-Makatib-i-Iqbal*, eds. Muzaffar Hussain Barni, vol. i, 1989, Delhi: Urdu Academy, str. 61.

<sup>89</sup> Iqbal je imenovan za docenta na Odsjeku za engleski jezik Vladinog koledža u Lahoreu (1. januara, 1901) na šest mjeseci; kasnije je reizabiran i produžavan mu je ugovor na istom odsjeku 16. oktobra 1902, 3. juna 1903, 30. decembra 1903. do 31. marta 1904, kada se prebacio na Odsjek za filozofiju. Tijekom ovog perioda, napose u 1901, on je također predavao englesku književnost na Islamia Collegeu kratko vrijeme, kada je Sh. Abdul Qadir uzeo dopust i otputovao u Englesku na daljnju izobrazbu (usp. dr. Waheed Quraishi: *Klasiki Adab ka*

U ovim ranim danima, i kao student i predavač, Iqbal je bio duboko impresioniran Sir Thomasom Arnoldom (1864–1930), renomiranim britanskim orijentalistom<sup>90</sup> koji je došao iz Aligarha u Lahore 1898. i izabran je za profesora filozofije na Vladinom koledžu. Strahovito je doprinio u preoblikovanju Iqbalovih književnih zanimanja i filozofskog mišljenja. Njihov bliski odnos ostao je nenarušenim, čak i nakon Arnoldovog stalnog odlaska iz Indije 1904. Iqbal ga je smatrao svojim ‘guruom’ (duhovnim mentorom; u pismu Nancyja Arnolda, 11. januara 1911) i njegova osjećanja divljenja su impresivno portretirana u jednoj od njegovih

---

*TaĀqāqā Mutalia* (na urdu). Lahore, 1965, str. 326, 337–341, 339, fusnota 3; Hanif Shahid: *Iqbal aur Anjuman-i-Himayat-i-Islam* (na urdu). Lahore.

Sukladno Waheedu Quraishiju (op. cit., str. 326), Iqbal je dobio prvi dopust za odsustvo sa predavanja na Oriental Collegeu Punjab Sveučilišta u 1901. na nekoliko mjeseci da predaje na Islamia Collegeu, Lahore, kao profesor engleskog umjesto Shaikha Abdul Qadira, stalnog predavača koji je dobio dopust. Ova je činjenica potvrđena izjavom r. dr. Khalifaha Shuja-ud-Dina, koji je proučavao engleski udžbenik *Seekers After God* („Tražitelji Boga“) s Iqbalom u njegovom prijelazu tih dana (*Qindeel-i-Fikr* (na urdu), str. 74, 75).

<sup>90</sup> *Dictionary of National Biography*. Supplement Volume 4; *Iqbal Review*, Specijalno izdanje o Sir Thomasu W. Arnoldu. April 1991, napose članci „Arnold and Iqbal“ autora dr. S. A. Durranija, str. 13–29; „Arnold as a Student of Islam“ autora dr. C. W. Trola, str. 39–52; „Iqbal Europe Mein“ autora S. A. Durranija, op. cit., str. 82–103, *Nawadir-i-Iqbal Europe Mein* (na urdu) autora Saeda Akhtara Durranija, Lahore: Iqbal Academy Pakistan, 1995, str. 127–130, 196–197 (Dva Iqbalova pisma Arnoldu iz Municha); Dr. ‘Ashiq Hussain Batalvijeve članak „Sir Thomas Arnold“ (urdu), u: *Iqbal Shinasi awr Adabi Dunya*. Ed. Dr. Anwar Sadeed, Lahore: Bazm-i-Iqbal, 1988, str. 172–187. „T. W. Arnold: His Life and Works“ autora Bakhtyara Hasana Siddiqija, u: *Iqbal* (Lahore), xvi/3, januar 1968, str. 59–67.

U pismu „Privatno i povjerljivo“ Iqbal piše J. P. Thompsonu (umro 1935) (17. oktobra 1925): „Također ću pisati Nj. E. Sir Malcolm Harleju, međutim, osjećam da imam vrlo malo prava tražiti njegovu pozornost – osim toga što je prijatelj Sir Thomasa Arnolda koji je bio moj ‘guru’ u Indiji i Engleskoj i koji je uvijek pokazivao veliko zanimanje za mene.“

(Fotokopija originalnog pisma u Iqbal Academy, Lahore; urdu prijevod u: *Kulliyat-i-Makatib-i-Iqbal*, II, str. 609–611); Za nove dimenzije intelektualnog odnosa između Iqbala i T. W. Arnolda vidjeti Siddiq Javedovu „Iqbal and Arnold“ i „Allama Iqbal – Orientalists and Arnold“ u njegovoj urdu zbirci članaka *Iqbal par TaĀqāqā Mutalaey*, Lahore, 1988, str. 53–74, 91–111; vidjeti također njegovu knjigu naslovljenu *Tafhām-i Iqbal*, Lahore, 2003.

poema.<sup>91</sup> Arnold je bio dobro svjestan orijentalnog utjecaja na njemačku književnost i njegova stajališta, koja su objavljena u jednom od članaka *Legacy of Islam* („Naslijeđe islama“),<sup>92</sup> reminiscencije su Iqbalovog uvodnika njegovom *Payam-i-Mashriq* (= *Payam*). Možemo zaključiti da je Arnold možda uveo Iqbala u čitanje Goethea i njegova pjesnička zanimanja za Istok<sup>93</sup>

U ovom periodu zanimanje za englesku književnost brzo je naraslo i naša inteligencija, iako vrlo slabašna po broju, učila je nove koncepte o svjetskoj književnosti i njezinom komparativnom proučavanju. Među takovrsnim pjesnicima koji nisu bili Englezi, Goethe je bio jedini evropski pjesnik koji je privlačio zanimanje zapadnjački obrazovanih Indijaca ovog perioda, vjerojatno zbog njihove slične nastrojenosti i, u nekoj mjeri, nepristranog pristupa islamskom Orijentu i kulturnom naslijeđu muslimana, napose u svojem *Divanu*. Pripadajući ovoj novoj klasi indijskih intelektualaca, Iqbal je bio fasciniran Goetheovim stvaralačkim genijem.

Iz svih ovih činjeničnih dokaza čini se da je Iqbal prvi put čitao Goethea koncem devetnaestog stoljeća, a prvo ukazivanje na Goethea, bez spominjanja njegovog imena, pojavljuje se u njegovoj urdu poemi „Ghalib“, koja je objavljena u lokalnom književnom

---

<sup>91</sup> *Nal-e-Firaq* (u sjećanje na Arnolda), u: *Bang* (vidjeti, *Kulliyat* (urdu), str. 77–78). Izvorno objavljeno u: *Makhzan* (vol. 7, br. 2, maj 1904, str. 45–47, uz kratku uvodnu Iqbalovu bilješku).

Njemački prijevod dijela ove poeme „Trennungsklage“ je:

Wo bist Du, o Mose auf dem Gipfel des Sinai der Wissenschaft?

Die Woge Deines Geistes war ein belebender Wind für die Wissenschaft?

Wo ist jetzt das Verlangen nach Durchquerung der Wüste der Wissenschaft?

Dein Atem weckte auch in meinem Haupt die Leidenschaft für die Wissenschaft?

(*Steppe im Staubkorn*. Texte aus dem Urdu--Dichtung Muhammad Iqbals. Ausgewählt, übersetzt und erläutert von J. Christoph Bürgel. Universitätsverlag Freiburg Schweiz, 1982, str. 15–16).

<sup>92</sup> Ed. pokojni Sir Thomas Arnold i Alfred Guillaume. London: OUP, 1965. (1931), str. 204–205.

<sup>93</sup> Arnold je imao prisne relacije sa nekim njemačkim orijentalistima i podržavao je Iqbala dok je bio u Njemačkoj kako bi prijavio svoju doktorsku disertaciju u Munichu.

časopisu što je započeo izlaziti početkom dvadesetog stoljeća.<sup>94</sup>  
Ovaj kuplet glasi:

Ah! Ti se odmaraš usred delhijskih ruševina,  
Tvoj se parnjak odmara u vajmarskom vrtu.<sup>95</sup>

Kako bismo zacrtali kreativni izvor ove poeme, možemo sugerirati, uz stanovitu izvjesnost, da je njezin drugi stih preuzet iz Matthew Anrnoldove (1882–1888) dobro poznate poeme „Memorial Verses“ („Stihovi sjećanja“) (april 1850), koji glasi:

Goethe u Weimeru spava, i grčki<sup>96</sup>

Iqbalovo svrstavanje Ghaliba kao ‘osobe koja je ravna’ Goetheu pozvala je brojne ikbalijanske kritičare da tragaju za usporedbama njihovih životnih obrazaca i mišljenja. Uznemirujuće političke okolnosti, oduševljenje za perzijsku književnost (uključujući Hafiza), antipatija za nacionalne i religijske uskogruđe predrasude, koncepte života nakon smrti, postizanje zemaljske sreće, poetsku gorljivost, častohlepnu slobodu od okova društvenih običaja, filozofski sadržaj i pozitivni nazor u životu – ovo su bile

---

<sup>94</sup> *Makhzan* (mjesečnik, Lahore), pod uredništvom Sh. Abdul Qadira, bliskog Iqbalovog prijatelja. Njegov prvi broj je izašao u aprilu 1901, ali je poema o Ghalibu (1797–1869) objavljena nakon pet mjeseci u septembru 1901. Usp. *Ibtidai Kalam-i-Iqbal*. Kronološki poredano (na urdu). Ed. Dr. Gian Chand. Hyderabad Deccan: Urdu Research Center, 1988, str. 119–120.

<sup>95</sup> *Kulliyat* (urdu), str. 26. U Iqbalovoj bilješci kaže se da je u Weimeru poznati njemački pjesnik Goethe sahranjen. Za engleski prijevod vidjeti *Call of the Marching Bell*. Engleski prijevod i komentar *Bang-i-Dara* sačinio dr. mr. A. K. Khalil. St. John’s Newfoundland, 1997, str. 71; J. Ch. Bürgel prevodi ovaj stih na njemački ovako:

O weh! Du ruhst im verrotteten Delhi;  
während dein Mitsänger im lieblichen Weimar schläft.

(*Steppe im Staubkorn*, op. cit., str. 108)

Kontrast između ‘opustošenog Delhija’ i ‘vajmarskog vrta’ je elokventni izraz tužne nebrige od koje je Ghalib patio, u usporedbi sa dobro zasluženim priznanjem koje su Goetheu pružili njegovi zemljaci.

<sup>96</sup> Za podrobnu raspravu o ovom pitanju vidjeti dr. Siddiq Javedov urdu članak o stvaralačkom izvoru Iqbalove poeme „Ghalib“, koja je objavljena u: *Iqbal*, vol. 37, bilješke 1–2 (januar – april 1990), str. 39–76, napose str. 44–46, 57. Sukladno dr. Muhammadu Sadiqu, Iqbalova poema o smrti Mirze Dagma (1831–1905), poznatog urdu pjesnika, modelirana je po uzoru na Mathew Arnoldovu *Memorial Verses* („Stihovi sjećanja“), vidjeti njegov članak „Borrowings from English“ u: *The Civil and Military Gazette* (Lahore), 21. april 1961.



zajedničkosti Goetheu i Ghalibu koje su bile najistaknutije u Iqbalovom umu u vrijeme sastavljanja gornjeg stiha.<sup>97</sup> Usprkos svoj ovoj cjepidlačarskoj potrazi za ostvarenjem pristupa Iqbalovom stvaralačkom izvoru, dostatno je da kažemo da je Iqbal već čitao Goetheovu poeziju, ne u originalu već kroz engleske prijevode koji su postojali i bili dostupni u drugoj polovici devetnaestog stoljeća.

Kako je profesor T. W. Arnold sugerirao, Iqbal se uputio u Englesku 1905. i, na ovaj način, ispunio svoju želju da dospije tamo nakon što prekine lance Punjaba.<sup>98</sup> Hermann Hesse (1877–1968), istaknuti njemački pisac, pobraja tri duhovna područja kao izvore Iqbalovih djela: indijski svijet, islamski svijet i svijet zapadnjačke misli<sup>99</sup> te je on posljednji u kojemu se sada Iqbal zaustavio fizički. Iqbalov boravak u Evropi, prvo u Engleskoj a potom u Njemačkoj, zbilja je prekretnica njegovog života i odigrao je odsudnu ulogu u preoblikovanju njegove ličnosti i misli. U Engleskoj, on je pridao ozbiljnu pažnju proučavanju njemačke vitalističke filozofije u izvorniku, pošto je naučio njemački jezik za vrlo kratko vrijeme;<sup>100</sup> intelektualni hir koji mu je omogućio da

---

<sup>97</sup> Usp. Yusuf Husain Khan: *Ghalib awr Iqbal ki Mutaharrrik Jamaliyat* (na urdu). New Delhi: Ghalib Academy, 1979, str. 19–20 (reprint-izdanje: Lahore, 1986); Dr. Sayyid Muhammd Akram Shahov urdu članak o njegovoj novoj knjizi o Iqbalu (Lahore, 1998).

<sup>98</sup> Stih iz poeme u znak sjećanja na Arnolda glasi:

„Dosegnuću te nakon što raskinem lance Punjaba.“ (*Bang*, engleski prijevod Khalila, op. cit., str. 133).

<sup>99</sup> U uvodniku (Geleitwort) njemačkog prijevoda Iqbalove *Javidnameh*, „Buch der Ewigkeit“ (München, 1957), on piše:

„Drei Reichen des Geistes gehört Sir Muhammad Iqbal an, drei Reiche des Geistes sind Quellen seines gewaltigen Werkes: die Welt Indiens, die Welt des Islam und die des abendländischen Denkens.“

<sup>100</sup> Atiya Begum (1877–1967), jedinstven i pouzdan izvor Iqbalovog boravka u Evropi, piše u svojoj knjizi: „Iqbal je jedva uzeo tri mjeseca kako bi usavršio svoj njemački jezik...“ (*Iqbal*. Bombay: Academy of Islamic Publication, 1947, str. 9. Čest reprint i prijevod također na urdu).

O njegovom ovladavanju njemačkim jezikom ona izjavljuje:

„[23. jula 1907.] ..., Iznijela sam na vidjelo pismo koje sam primila od Iqbala koji je već bio u Njemačkoj. Napisano je na njemačkom i, kada je pročitano, divili smo se autorovoj tečnosti i njegovoj književnoj vrijednosti.“

jednako tako čita Goethea. U Cambridgeu, on je razvio prijateljske odnose sa Nijemcima svoje dobi, muškarcima i ženama, te učenjacima sa kojima je raspravljao poeziju i visoku filozofiju sa velikim zanimanjem.<sup>101</sup> Uobičajeno, on je preporučivao svojim prijateljima da, „ukoliko želite da povećate vaše razumijevanje u bilo kojoj oblasti učenosti, njemački bi trebao biti vaš cilj“.<sup>102</sup> Ovdje, on je bio duboko uključen u poetsku izvrsnost Hafiza i katkad je osjećao da je sam inkarniran s duhom ovog perzijskog pjesnika.<sup>103</sup> On je često ukazivao na Hafizove pjesničke ljepote i filozofsko-mističke pojmove te ih uspoređivao s evropskim pjesnicima i filozofima, prirodno s Goetheom koji je jednako tako bio inspiriran Hafizom.

Iqbal se uputio u Njemačku 1907, još jednom potaknut svojim učenim predavačem, profesorom T. W. Arnoldom, da krene

---

(*Iqbal*, op. cit., str. 19–20)

Za druge detalje vidjeti moj članak „Iqbal and Germany“, koji sam izložio na seminaru „Iqbal and the Modern Era“ u Ghentu (Belgija), 17–18. nov. 1997. Vidjeti moju knjigu pod naslovom *Iqbal – New Dimensions*, Lahore, 2003.

<sup>101</sup> „Nekoliko dana nakon toga Iqbal me je pozvao na večeru..., kako bih upoznala neke njemačke učenjake s kojima je radio.“ (*Iqbal*, napisala Atiya Begum, op. cit., str. 15).

„Narednog dana [10. juni 1907.] Iqbal je došao do mene sa nekoliko njemačkih i arapskih knjiga o filozofiji u društvu njemačkog profesora, čitao je određene dijelove iz njih započinjući raspravu u kojoj smo svi uzeli učešća...“ (*Ibid.*, str. 17).

„Njemica koja se zvala gospođica Sholey pozvala me je na indijsku večeru 27. juna [1907.]... tako da sam spremno prihvatila, te otkrila da je Iqbal stanovao na ovoj adresi, i to je bila njegova sugestija gospođici Sholey da me pozove.“ (*Ibid.*, str. 19).

<sup>102</sup> *Iqbal* autorice Atiye Begum, op. cit., str. 19.

<sup>103</sup> Atiya Begum nas informira: „Otkrila sam da je Iqbal bio veliki Hafizov poštovatelj. ‘Kada sam u spremnosti za Hafiza’, kazao je, ‘njegov duh ulazi u moju dušu, i moja ličnost se stapa s ovim pjesnikom i ja sam postajem Hafiz’“ (*Iqbal*, op. cit., str. 15).

„... pročitala sam dijelove iz njih započinjući raspravu u koju smo se svi uključili, ukazujući na Hafiza između kao usporedbu. Osjećala sam da je Iqbal vjerovao više u Hafiza nego u bilo kojeg drugog perzijskog pjesnika, budući da nije bilo prilike u kojoj bi dopustio da ode, a da nije ukazivao na ideje i ideale Hafiza i uspoređivao ih s drugim filozofima.“ (*Ibid.*, str. 17).

na ovo putovanje.<sup>104</sup> Za Iqbala, Njemačka je bila cilj za svakoga ko je namjeravao pospješiti svoje razumijevanje u bilo kojoj oblasti učenosti,<sup>105</sup> međutim, njegov glavni cilj je bio da dovrši rukopis svoje doktorske disertacije i da je potom preda Sveučilištu u Munichu (Iqbal je boravio u Njemačkoj od 20. jula do 5. novembra 1907). I kao što je izjavila 'Atiya Begum, koja se pridružila Iqbalu u Heidelbergu: „Činilo se da će Njemačka prožeti njegovo biće, i on je kupio spoznaju sa stabala pored kojih je prolazio i trave po kojoj je gazio.“<sup>106</sup> Dišući u zemlji njegovog omiljenog pjesnika Goethea, njegov je pjesnički talent dosega vrhunac i, kada je došao u Heidelberg kako bi poboljšao svoj njemački, uvidio je da ga je njegov svježi romantični zrak zbilja pomladio. Poput Goethea, u očaravajućoj atmosferi ovoga grada, bio je dovoljno sretan da se druži s takvim ženskim osobama koje su ga, kao utjelovljenje ljepote i intelekta, inspirirale emocionalno i intelektualno. Među ovim mladim ženama koje su mu obezbijedile lirski scenario, Fraulein Emma Wegenast bila je jedina Njemica s kojom je imao naročitu privrženost.<sup>107</sup> Također, ona je uzvraćala i njihova je ljubav potrajala barem dok je Iqbal bio u Njemačkoj,<sup>108</sup> između 1907. i neko vrijeme 1908. Iako su se rastavili, oni su ostali biti duhovno povezani i ova je veza ostala biti svježija pošto su održavali isprekidanu prepisku, koja se proteže od 1907. do 1932, uz povremene prekide uzrokovane političkim katastrofama. Ova pisma

---

<sup>104</sup> Atiya Begum kaže: „Profesor Arnold je kazao: ‘Iqbal, namjeravam da te pošaljem tamo, pošto si ti pravi čovjek za ovu odgovornu zadaću [da dešifrira rijetke arapske rukopise].’“ (*Ibid.*, str. 17).

<sup>105</sup> Atiya Begum, op. cit., str. 19.

<sup>106</sup> *Ibid.*, str. 24.

<sup>107</sup> Kada je Emma upoznala Iqbala, imala je 28 godina. Arhivske institucije Heidelberga obezbjeđuju vrlo oskudnu informaciju o njezinom životu. Nastavila je predavati njemački vjerojatno do Prvog svjetskog rata, uz stanovite prekide. Kasnije se zaposlila na Sveučilišnoj klinici u Heidelbergu kao tehnički asistent (15. juna 1920) i povukla se u mirovinu s ove dužnosti u dobi od 68 godina (21. novembra 1947). Vidjeti za detalje moj članak „Iqbal and Emma Wegenast“ (na urdu) u: *Nawa-i-Waqt* (dnevne novine). Lahore, 9–15, novembar 1984. (ponovo objavljen u: *Iqbaliyat 84*, ed. Dr. Waheed Ishrat. Lahore, 1985).

<sup>108</sup> *The Ardent Pilgrim. An introduction to the Life and Work of Mohammed Iqbal* autora Iqbala Singha. 2. izdanje. Delhi: OUP, 1997. (1951), str. 156. Novo poglavlje: „Matters of No Importance“, str. 147–172.

(na njemačkom i engleskom) daju novu dimenziju Iqbalovom životu, koji je do sada bio skriven od nas i koji je jednako tako popunio brojne neobjašnjive praznine u njegovoj ranoj romantičkoj poeziji.<sup>109</sup>

Ovaj novootkriveni pisani materijal nas informira o tome da je Emma Wegenast (Heilbronn 26. 8. 1879. – Heidelberg 16. 10. 1964) predavala u Pensionu Schereru, privatnom školskom centru za strane studente Sveučilišta Heidelberg koji su željeli da poboljšaju svoj njemački jezik. Iqbal je također odsjeo tamo iz ovog razloga, ali je uskoro bio ushićen njezinom zanosnom ljepotom i duboko ga je impresioniralo njezino opsežno proučavanje njemačke književnosti, uključujući Goethea. Šetajući po obalama Neckara, imali su običaj razgovarati o Goetheu, napose njegovom *Faustu*, i ona mu je pomogla da razjasni zakučaste pasaže ove drame. Nekoliko najznačajnijih dijelova ovih pisama su slijedeći:

---

<sup>109</sup> Emma je predala sva ova pisma (27, međutim, sukladno nekim biografima 40) dr. Mumtazu Hassanu (umro 1974) i M. Amanullahu Hobohmu, Nijemcu koji je primio islam početkom 1960-ih, nekoliko godina prije svoje smrti (1964). Namjeravala je da ih sačuva u nacionalnim arhivama Pakistana, tako da ih specijalisti Iqbal studija mogu koristiti kao temeljni izvor. Za razliku od Emmine iskrene želje, ova su se pisma čuvala u tajnosti, sve dok ih gospodin Hobohm, koji je na sreću imao dva pisma u originalu i druga fotokopirana, nije otkrio kada je izložio rad „Muhammad Iqbal and Germany. A Correspondence of the Heart“ na SOAS-u (London) povodom 100. godišnjice Iqbalovog rođenja 1977. Kasnije, ovaj je materijal naširoko publicirao dr. S. A. Durrani u štampanim medijima u Pakistanu i sada su sva originalna pisma, uz njihove transkripte i prijevode, objavljena u drugom izdanju njegove knjige *Iqbal Europe Mein*, op. cit.

Kako je Iqbal pokazao u nekim svojim pismima Atiyi Begum, Emma je često pisala Iqbalu, očito na njemačkom, jer nije znala engleski, ili nije željela da ga koristi kao sredstvo za izražavanje svojih misli.

„Prije tri sedmice sam primao pisma od tvoje prijateljice gospođice Wegenast. Volim ovu djevojku. Ona je tako dobra i vjerna. Pisao sam joj i dobroj staroj profesorovoj supruzi.“ (Pismo datirano 9. aprila 1909. iz Lahorea; usp. *Iqbal*, op. cit., str. 39).

„Primio sam pismo od gospođice Wegenast nedavno. Kada joj budem pisao, podsjetiću je na dane kada si bila u Njemačkoj – ah! dane koji se nikada neće ponoviti.“ (Pismo datirano 17. aprila 1909. iz Lahorea; usp. *Iqbal*, op. cit., str. 48).

Nažalost, sva ova Emmina pisma koja je napisala Iqbalu izgubljena su i danas ništa ne znamo o njihovom sadržaju.

„Sjećaš se da je Goethe [Iqbal je uvijek pisao ‘Goethe’] kazao u trenutku svoje smrti – ‘Više svjetlosti’. Smrt otvara put za više svjetlosti i nosi nas u te regije gdje stojimo licem u lice s vječitom Ljepotom i Istinom. Sjećam se vremena kada sam čitao Goetheove poeme s tobom, i ja se nadam da se ti također sjećaš tih sretnih dana kada smo bili tako blizu jedno drugog – tako blizu da sam duhovno dijelila tvoju tugu.“<sup>110</sup>

(Lahore, 30. juli 1913)

„Možda dođem u Evropu naredne godine... Ako uopće dođem, jamačno ću posjetiti staru Njemačku i vidjeti te još jednom u Heidelbergu ili Heilbronn, odakle ćemo zajedno obaviti hodočašće svetom grobu velikog učitelja Goethea.“<sup>111</sup>

(Lahore, 7. juna 1914)

„Nikada neću zaboraviti dane u Heidelbergu kada si me podučavala Goetheovom *Faustu* i pomagala mi na mnogo načina. To su zbilja bili sretni dani.“<sup>112</sup>

(London, 20. oktobar 1913)

„Sjećanje na dane kada smo zajedno čitali Goetheovog *Fausta* uvijek mi se vraća uz bolnu sreću... Njemačka mi je bila neka vrsta drugog doma mojoj duši. Puno sam naučio i puno razmišljao u toj zemlji. Goetheov dom je pronašao stalno mjesto u mojoj duši.“<sup>113</sup>

(Lahore, 17. januar 1932)

Dvije godine nakon Emmine smrti, njezina starija sestra Sofie Wegenast (3. 4. 1876. – 30. 5. 1978) prisjetila se nezaboravnih starih dana u jednom intervjuu, artikulirajući neposredne razgovore između Iqbala i svoje sestre ovim riječima:

„Mit Herrn Professor Dr. Iqbal, der sich ganz seinem Studium widmete, war (Emma) täglich zusammen und freute sich immer auf die geistreichen Gespräche, die stets geführt wurden, auf das Lesen von Goethe, seinem Lieblingsdichter, das dann immer

---

<sup>110</sup> *Iqbal Europe Mein*, op. cit., str. 421.

<sup>111</sup> *Ibid.*, str. 425–426.

<sup>112</sup> *Ibid.*, str. 434.

<sup>113</sup> *Ibid.*, str. 439.

besprochen wurde... Dass meine Schwester auf seine Entwicklung einen gewissen Einfluss gehabt haben soll, wurde ihr von Cambridge aus von einem langjährigen indischen Freund bestätigt. Er schrieb nämlich, dass sich Herr Prof. Dr. Iqbal, der nach Cambridge (bersiedelte, so sehr verändert habe, dass man ihn kaum wiederkenne--und das sei einzig und allein ihrem graten Einfluss zu verdanken.“<sup>114</sup>

---

<sup>114</sup> *Heidelberger Tageblatt*, 29. 6. 1966.

Atiya Begum (op. cit., str. 23): Emmin indijski prijatelj spominje njezine filološke i filozofske sposobnosti ovim riječima:

„... dvije djevojke, profesorica gospođica Wegenast i gospođica Seneschal započele su diskusiju na njemačkom o grčkoj i francuskoj filozofiji. Ove su djevojke znale sva tri jezika i ja sam shvatio kakva su riznica znanje one bile.“ (*Iqbal*, op. cit., str. 23).

„... i u društvu ovih njemačkih profesorica, a napose prelijepe gospođice Seneschal i Wegenast, činilo se da razvija briljantnost kojoj se on sam čudio, jer ne samo da su ove profesorice bile prelijepe, već jednako tako i talentirane da bi se stjecalo znanje pred njima, iako je Iqbal blistao među njima.“ (*Ibid.*, str. 86).

Pisao sam detaljno o Emminom životu i službenom izvještaju u svojemu članku „Iqbal and Germany“ (vidjeti iznad, bilješka 100), ali su ovdje dati svega nekoliko pasaja iz ovih pisama, koji pokazuju njihovu intimnu bliskost jednog s drugim.

„Für ein Mann welcher hat Ihre Bekanntschaft, es ist nicht möglich ohne Sie zu leben“ (London, 2. decembar 1907).

„Ich danke tausendmal für die Photographien die ich heute Abend erhalten. Es ist so gut von Ihnen. Beide zind schön und sie werden immer in meinem Studien-Zimmer auf meinem Tisch stehen. Aber glauben Sie nicht dass sie nur auf dem Papier sind; sie sind auch in meinem Herz, und werden immer da bleiben.“ (London, 25. januar 1908).

„Mein Körper ist hier, mein Gedanken sind in Deutschland. Es ist Frühling, die Sonne lachelt, mein Herz, aber, ist traurig. Senden Sie einige Wörter, und Ihre Brief wird meinen Frühling seien. Ich habe sehr schöne Gedanken für Sie in meinen traurigen Herzen, und schweigsam gingen sie nach Ihnen ein nach ander. Diese sind meine Wünsche für Sie.“ (London, 3. juni 1908).

„Vergessen Sie nicht dass es gibt eine unsichtbare Verbindung zwischen uns und, obgleich viele Länder und Meere uns von einander trennen. Mit ein magnetischer Gewalt meine Gedanken eilen nach Ihnen, und diese Verbindung festigen, und stark machen. Schreiben Sir mir immer, und erinnern Sie sind dass ein treuer Freund haben obgleich er entfernt ist. Wenn die Herzen bei einander sind, Entfernung macht nicht.“ (London, 27. juni 1908).

Iqbal nikada više nije susreo Emmu, čak ni nakon četvrt stoljeća kada je došao u London kako bi učestvovao u radu druge i treće konferencije između jeseni 1931. i konca 1932. On je namjeravao ponovo posjetiti Heidelberg kako bi vidio Emmu, ali nije mogao doći zbog svojih drugih obaveza. Unatoč tomu, nit njihovog odnosa je ostala neoskvrnutom i oni su održavali plamen platonske ljubavi da tinja kroz prepisku. Emma, naoružana svim oružjem ljubavi, zaljubila se u Iqbala.<sup>115</sup> Pored toga, on je bio duboko impresioniran njezinim intelektualnim postignućima, napose njezinim opsežnim proučavanjem njemačke književnosti i, kao što to neki suvremenici ukazuju, oni su uglavnom razgovarali i raspravljali o Goetheu i *Faustu*. Otuda, Emma je odigrala važnu ulogu u promjeni Iqbalovog stajališta, obogaćujući njegovu lirsku poeziju i intenzivirajući njegovu zanimanje za Goethea.

Iqbalovo boravak u Evropi (1905–1908) bio je prekretnica u njegovom životu i on je ostavio trajne utiske na njegovo općenito ponašanje, svjetonazor i poeziju.<sup>116</sup> Vratio se u Indiju, oboružan visokim akademskim kvalitetama koje su bile rijetke među muslimanima tog perioda, a njegovi su ga sunarodnjaci toplo dočekali. Uskoro, neki uznemirujući incidenti, vezani sa domaćim problemima, razbili su mu iluzije i on je odlučio napustiti Indiju i skloniti se na neko udobnije mjesto<sup>117</sup> – bolna želja slična onoj Goetheovoj koja je bila snažno iskazana u uvodnoj poemi *Divana*. Pod ovim odvratnim okolnostima on je mentalno pobjegao i oživio tempo prepiske s Emmom, iznijansirano nostalgичnim promišljanjem.

---

„Ich habe meine Deutsche ganz vergessen, aber ich erinnere mich nur ein Wort--Emma.“ (Sialkot, 3. september 1908).

<sup>115</sup> „Bitte geben Sie mir einen kleinen Platz in Ihrem Herzen und Erinnerung.“ (Iqbalovo pismo Emmi Wegenast, Lahore, 20. jula 1909).

<sup>116</sup> U pismu (7. aprila 1921) Waheedu Ahmadu (uredniku „Naqeeba“) on otvoreno priznaje da se „tijekom boravka u Evropi odigrala velika revolucija u njegovim idejama. Istinska Evropa me je učinila muslimanom.“

<sup>117</sup> „Moj cilj je da pobjegnem iz ove zemlje čim prije je to moguće... Trebao bih napustiti ovu bijednu zemlju zauvijek, ili se prepustiti pijanstvu.“ (Iqbalovo pismo Atiyi Begum, Lahore, 9. aprila 1909; u njezinoj knjizi *Iqbal*, op. cit., str. 35–36).

Istodobno, on je započeo zapisivati kratke bilješke o svojim razmišljanjima u obliku bilježnice koju je nazvao *Stray Reflections* („Odlutale misli“).<sup>118</sup> Precizno, ona sadrži njegova stajališta o knjigama koje je čitao, njegove misli o okolini u kojoj je živio i reminiscencije o nezaboravnom vremenu koje je proveo u Evropi. Njezin aforistični stil i opći tekstualni okvir modelirani su po uzoru na Goetheovo djelo *Maximen und Reflexionen*,<sup>119</sup> koje je objavljeno godinu dana nakon njegove smrti (1833). Engleski prijevod ovog dnevnika bio je u Iqbalovoj osobnoj zbirci i on ga je redovito iščitavao.<sup>120</sup>

---

<sup>118</sup> Priredio dr. Javid Iqbal, Lahore 1961. Revidirano i prošireno izdanje uz faksimile, Lahore: Iqbal Academy Pakistan, 1992. Pod naslovom „Stray Thoughts“ („Odlutale misli“) Iqbal je napisao za *New Era* (Lucknow). Neki izvaci, koji su objavljeni 1917, ponovo su tiskani u: *Discourses of Iqbal*. Sakupio ih je S. H. Razzaki, Lahore 1979, str. 169–174. Dva urdu prijevoda sačinili su dr. Iftikhar Ahmad Siddiqi, Lahore 1973, i dr. Abdul Haq, Delhi, 1975, i oni su dostupni.

<sup>119</sup> „Goetheove maksime i refleksije“ (u: *Frazer's Magazine*, vol. 13, N. S., 1876, str. 338–348. Neki članak u: *Eclectic Magazine*, vol. 23, N. S., str. 745–754. i *Littell's Living Age*, vol. 129, str. 117–125). *Maximen und Reflexionen*. Nachwort von Walther Killy und Anmerkungen von Irtraut Schmid. München: C. H. Beck, 1989; *The Maxims and Reflections of Goethe*. Preveo Bailey Saunders. London: Macmillan, 1893; *Maximen und Reflexionen*. A selection. Uredio i preveo s uvodnikom i bilješkama R. H. Stephenson. Glasgow: Scottish Papers in Germanic Studies, 1986, str. 161; *Goethe's World-View: Presented in his Reflections and Maxims*. Urednio i uvodnik napisao F. Ungar. Preveo H. Norden. New York, 1963, str. 215.

S. Khuda Bakhshov *Maxims and Reflections* (London: Dentt, 1916), perzijski rukopis, kako je kazao u predgovoru:

„Pravi pravcati nesretni slučaj me je prije dvije godine odveo jednog lijepog januarskog jutra u staru uličnu knjižaru. Među zalihama za prodaju pronašao sam odbačenu gomilu, prašnjavu i izobličenu potresima vremena. Presjekao sam konopac i namjerio se na prekrasno napisani perzijski rukopis. Nije bio vrlo star. Zapravo, izgledao je vrlo moderno. To je bila zbirka proznih izreka, poeme su vjerojatno prikladniji opis. Rukopis je obećavao da će biti vrlo zanimljiv i to se obećanje obilno ispunilo. Nije imao imena, a provokativna autobiografija, koja je prethodila tekstu, bacala je oskudno i nedostatno svjetlo na njezino autorstvo.“

<sup>120</sup> Engleski prijevod je naslovljen „Criticisms, Reflections and Maxims of Goethe“, a sačinio ga je W. B. Rönnfeldt. London: W. Scott Publishing Co., bez datuma tiskanja.

Vidjeti „Catalogue of the Iqbal Collection of Books“ u: *Mementos of Iqbal* autora Rahima Bakhsha Shaheena. Lahore: All-Pakistan Islamic Education



U ovoj bilježnici Iqbal je često bilježio svoja stajališta o Nijemcima i izvanrednim predstavnicima njihovog intelektualnog naslijeđa. On smatra Nijemce najsretnijom nacijom zbog toga što su imali pjesnike poput Heinricha Heinea i Goethea. Svi su njegovi koncepti u kondenzovanom obliku, međutim, oni pokazuju njegovo oštroumno proučavanje i duboki uvid u njemačku književnost i filozofiju. U ovom kontekstu, on vrlo često pravi komentare o Goetheu i shvata njegovu beskrajnu imaginaciju u usporedbi sa vlastitom<sup>121</sup> te otvoreno priznaje da ga je Goethe odveo u „unutrašnjost“ stvari.<sup>122</sup> Iznad svega, on je odao veliko priznanje *Faustu* (dio I, 1808), Goetheovom *chef-d'oeuvre* (remek-djelu), koje kao predstavnik 'faustovske kulture' (određenje O. Spenglera), razmatra moderni ljudski smisao alijenacije i njegovu potrebu da se suoči sa svijetom u kojemu živi. Čini se da je Iqbal

---

Congress, n. d.; *Armaghan-i-Iqbal* (na urdu). Uredio isti, Lahore: Islamic Publications, 1991, str. 262–320; Muhammad Siddiq: *Descriptive Catalogue of Allama Iqbal's Personal Library*. Lahore, 1983; *Ibid.*, *Allama Iqbal and his some Friends* (na urdu). Lahore: Bazm-i-Iqbal, 1988, str. 49–60.

Zaključuje se da značaj Goetheovih aforizama i stihovanih maksima ne leži u bilo kojoj pojmovnoj originalnosti s njegove strane, već radije u njegovoj estetskoj pretvorbi običnog mišljenja.

(Usp. R. H. Stephensen: *Goethe's Wisdom Literature. A Study in a Aesthetic Transmutation*. Bern etc.: Peter Lang, 1983).

<sup>121</sup> „Naša se duša otkriva kada dođemo u kontakt s velikim umom. Sve dok nisam shvatio neizmjernost Goetheove imaginacije, nisam otkrio uskost vlastitog života.“

(*Stray Reflections*, 1992, op. cit., str. 25)

U pismu Atiyi Begum (Lahore, 17. juli 1909) on piše:

„Byron, Goethe i Shelley nisu bili poštovani od svojih suvremenika – te iako sam daleko inferiorniji u odnosu na njih po poetskoj snazi, ponosan sam što sam u njihovom društvu u ovom pogledu.“ (*Iqbal*, op. cit., str. 49).

<sup>122</sup> „Priznajem da uvelike dugujem Hegelu, Goetheu... prva su me dvojica odvela u 'unutrašnjost' stvari.“

(*Ibid.*, str. 61).

On, nadalje, primjećuje o Goetheu:

„Priroda nije potpuno odlučila što da načini od Platona – pjesnika ili filozofa. Isto kolebanje se osjeća u Goetheovom slučaju.“ (*Ibid.*, str. 113).

„... Ali istinski uvid u ljudsku narav možeš dobiti samo od Goethea.“ (*Ibid.*, str. 120).

shvatio Goetheovo krunsko djelo i u svojem dubokom razumijevanju ove velike dramatične poeme Emma Wegenast je silno doprinijela kao njegov učitelj te su sve ove prodorne i misaono provokativne rasprave još uvijek bile svježije u Iqbalovoj glavi. U svom dnevniku Iqbal piše o *Faustu* ovim riječima:

„Goetheov *Faust*... jeste taj koji otkriva duhovne ideale njemačke nacije. I Nijemci su ga potpuno svjesni.“

(*Stray Reflections*, op. cit., str. 70)

„Goethe je pokupio običnu legendu i ispunio je čitavim iskustvom devetnaestog stoljeća – štoviše, čitavim iskustvom ljudskog roda. Ovo transformiranje obične legende u sustavno iskustvo ljudskog skrajnjeg ideala nije ništa manje od božanske izradbe. Ono je jednako dobro kao stvaranje predivnog univerzuma iz kaosa bezoblične materije.“

(*Ibid.*, str. 74)

„Njegov Faust čini se tek pojedincem. U zbiljnosti, on je individualizirani ljudski rod.“

(*Ibid.*, str. 122)

Tijekom svojeg kratkog boravka u Njemačkoj Iqbal je bio zabavljen poboljšanjem svojeg njemačkog jezika ili pravljenjem ispravki u svojoj doktorskoj disertaciji, i jedva je posvećivao vremena svojoj poeziji, usprkos prisustvu puno poetskih motivacija. Međutim, očito je iz njegove rukom pisane zbirke to da je napisao nekoliko poema dok je boravio u Heidelbergu i Münchu.<sup>123</sup> Inspiriran prirodnom ljepotom, on je živio društvenim životom, izražavao je svoja osjećanja s poetskim vještinama, i dovoljno iznenađujuće, ne postoji konkretni učinak Goetheovog oblika i sadržaja koji može biti skiciran, izuzev poeme „An Evening“ („Večer“)<sup>124</sup> koja odražava pjesničko osjećanje što je

---

<sup>123</sup> Za podrobnu raspravu o ovim poemama vidjeti moj članak „Iqbal and Germany“ (op. cit., u pripremi za štampu).

<sup>124</sup> *Bang*, str. 138. Za njezin engleski prijevod vidjeti *Call of the Marching Bell* (op. cit., str. 203) te jednako tako njemački prijevod koji je sačinio Bürgel u svojoj *Steppe im Staubkorn*, op. cit., str. 75, uz ovu bilješku: „Eine Reminiszenz

stvorila tiha i nepomućena scena na obalama Neckara u Heidelbergu i, kao što su to tvrdili neki njemački ikbalisti, ona je nepogrešiv odjek Goetheovog „Wandrer's Nachtlied“.<sup>125</sup>

Po Iqbalovom dolasku u Indiju, silno neugodni problemi, financijski i domaći, su čekali i jednom prilikom je mislio ozbiljno da odustane od poezije. Njegova novootkrivena profesija pravnika i njegove predavačke obaveze nisu mu dopuštali da štedljivo upotrebljava vrijeme za svoje stvaralačko razmišljanje.<sup>126</sup> Postepeno, ova nepovoljna situacija je postala manje intenzivna i on se od sveg srca vratio svojem zbiljskom domenu pjesništva, ali uz drastične promjene u svojim filozofskim konceptima i poetskim senzibilitnostima. U ovom novom ideološkom i poetskom preporodu nijedan trag njemačke književnosti niti Goethea nije vidljiv, izuzev usputnog ukazivanja na Fausta u uvodniku njegove *Asrār-i-Khudi*

---

aus Iqbals Heidelberger Zeit und gleichzeitig ein unverkennbarer Anklang an Goethes Über allen Wipfeln ist Ruh.“

<sup>125</sup> Početkom 1776, na obronku Ettersberga, Goethe je napisao ovu poemu:

Über allen Gipfeln  
Ist Ruh,  
In allen Wipfeln  
Spürest du  
Kaum einen Hauch,  
Die Vögelein schweigen im Walde,  
Warte nur, balde  
Ruhest du auch.

Prijevod s engleskog:

Muk na brdu  
Jeste povjetarac;  
Nestao kroz Zefir  
Stabla  
Blago su povijena:  
Šumska ptica je usnula na debeloj grani.  
sačekaj, onda, i tamo će  
Uskoro pronaći počinak.

<sup>126</sup> Vidjeti Iqbalovo pismo Shatir Madrasi (Sialkot, 29. augusta 1908) u: *Khatut-i-Iqbal*. Priredio Rafiuddin Hashmi. Lahore, 1976, str. 72–73.

(„Tajne sopstva“),<sup>127</sup> čak i prepiska iz ovog perioda ne spominje Goethea. Relevantan je sljedeći odjeljak:

„Kada Faust, heroj čuvenog njemačkog pjesnika Goethea iz devetnaestog stoljeća, čita ‘akcija’ umjesto ‘riječ’ u prvom stihu Ivanovog evanđelja („U početku bijaše riječ. Riječ bijaše sa Bogom i jednako tako Bog“), tada u zbiljnosti njegovo prodorno oko vidi to pitanje koje su hinduski filozofi pažljivo razmatrali stoljećima prije toga.“

(Prevedeno s perzijskog)

Godina dana nakon *Stray Reflections / Zalutalih misli*, 1911, na godišnjem zasjedanju Sveindijske muhammedanske obrazovne konferencije, Mawlavi Khwaja Kamal-ud-Din u svojem predavanju o „Islamu i modernoj znanosti“ obraća se Iqbalu: „duguješ njemačkom Sveučilištu u Munichu i samo ti možeš uzvratiti još obilnije.“<sup>128</sup> Iqbal je udovoljio ovoj iskrenoj sugestiji, međutim, ovo udovoljavanje je uzelo nekoliko godina dok konačno nije poprimalo oblik *Payam-i-Mashriqa* (na perzijskom jeziku, ali sa predgovorom na urdu) koji se pojavio 1923. i, sukladno njegovom podnaslovu, on je odgovor Goetheu – prvi i jedini odgovor muslimanskog pjesnika njemačkom pjesniku kojega je oponašao u ovoj knjizi.

Između 1910. i 1923. dogodile su se brojne preinake uzrokovane suvremenim političkim nestalnostima i utjecajima koji su uglavnom maskirani u mističko ruho. Ova ga je intelektualna transformacija odvela u novi svijet ideja koji je bio posve stran domaćoj publici, napose u njegovom *Asraru* i njegovom nastavku *Rumuzu*, te su oni pokazali njegov novi svjetonazor i pristup životu. Njegova područja filozofskih, ideoloških i pjesničkih interesovanja su jednako tako promijenjena. Prije, nepokolebljiv sljedbenik McTaggarta, neohegelijanca iz Cambridgea, okrenuo se snažnoj filozofiji (*élan vital*) francuskog filozofa Henryja Bergsona (1859–

---

<sup>127</sup> *Asrar-i-Khudi*. Lahore, 1915; također u: *Makalat-i-Iqbal*. Priredili Sayyid Abdul Wahid Muini i M. Abdullah Quraishi. 2. izdanje. Lahore, 1988, str. 194; *Ruzgar-i-Faqir* autora Faqira Syeda Waheed-ud-Dina, 2. izdanje, Karachi, 1965. (1964), vol. ii, str. 45. Ovaj je uvodnik isključen iz drugih izdanja.

<sup>128</sup> *Kulliyat-i-Iqbal*. Priredio Muhammad Abdur Razzaq. Hyderabad Deccan, 1342. po Hidžri, Predgovor, str. 51.

1941) i francuskog orijentaliste Loiusa Massignona (1882–1962), čije je pionirsko djelo o mučeničkom mistiku Hallāju (umro 922) izvršilo dubok utjecaj na njegove mističke koncepte. Nekada se smatrao inkarnacijom Hafizovog duha,<sup>129</sup> sada ga je žestoko kritikovao, vrlo šokantan fenomen za njegove čitatelje koje je upozorio „da više ne klize po površini prelijepih iranskih vrtova, već da se radije vrate arapskom pijesku, te da piju zdravu vodu *Zamzama* umjesto upijajućeg opojnog perzijskog vina koje može biti beskorisno da im omogući da se susretnu sa životnim poteškoćama“.<sup>130</sup>

Nakon deceniju ili otprilike toliko, Iqbal se vratio Goetheu, ali ovog puta u posve novoj perspektivi intelektualnog i političkog izgleda. Bio je potpuno svjestan „bolnih dešavanja“ Prvog svjetskog rata (1914–1918) i njegove posljedice su ga odvele dubokom promišljanju ove historijske katastrofe koja je sve oštetila, ali on je vizualizirao novi svijet koji izrasta iz pepela predratne civilizacije i kulture. Iqbal je pronašao brojne sličnosti između ove tranzicijske faze i političkog kaosa uzrokovanog Napoleonovim ratovima koji su prisilili Goethea da zaroni dublje u Orijent. Vjerojatno, ovo komparativno proučavanje svjetske historije ga je podsjetilo na Goethea koji je nastojao pobjeći od uzburkane evropske situacije na Istoku a posljedica njegovog duhovnog bijega bio je *Istočno-zapadni divan*, čiji je pjesnički odgovor Iqbal shvatio odmah nakon rata.

Grozne posljedice ovog rata preokrenule su umove nekih istaknutih indijskih ličnosti u pravcu rasnog, kulturološkog i religijskog jedinstva kao potrebe čovječanstva. Među takvim intelektualno slavnim osobama jedan je renomirani pjesnik – Rabindranath Tagore, koji je strpljivo i ustrajno tragao da pronade dom dobre volje i prijateljstva, gdje se Istok i Zapad mogu susresti u uzajamnom poštivanju, a sljedbenici različitih uvjerenja mogu

---

<sup>129</sup> Uz Hafiza, on je također kritikovao Platona, vidjeti J. Ch. Bürgel: „Die griechische Ziege und das Schaf von Schiras. Bemerkungen zu Gedanken Muham mad Iqbals über Plato und Hafis“ (u: H. R. Roemer und A. Noth (Hrsg.): *Studien zur Geschichte und Kultur des Vorderen Orients*. Leiden, 1981, str. 12–27).

<sup>130</sup> A. Schimmel: *The Secrets of Creative Love. The Work of Muhammad Iqbal*. London: Al-Furqan Islamic Heritage Foundation, 1998, str. 14.

naučiti kako shvatiti i cijeniti poiziciju jedan drugoga u atmosferi iskrenog prijateljstva. Odmah nakon rata Iqbal je počeo pisati *Payam* i možemo pretpostaviti kako je on mislio u ovom pogledu postići cilj dovođenja Istoka i Zapada u tješnju vezu.<sup>131</sup>

Očito je iz nekih Iqbalovih urdu pisama da je svoju knjigu u pripremi (tj. *Payam*) prvo pokazao Syedu Sulaimanu Nadwiju, istaknutom učenjaku i svojemu cijenjenom prijatelju 1919. godine:

„U ovom trenutku pišem odgovor na *Divan* zapadnjačkog pjesnika (tj. Goethea) i oko njegove polovice je dovršeno. Neke će poeme biti na perzijskom, a neke na urdu... Dva su velika njemačka pjesnika, Goethe i Uhland,<sup>132</sup> bili odvjetnici. Nakon prakse koju je radio određeno vrijeme, Goethe je izabran za obrazovnog savjetnika za državu Weimar i, shodno tomu, iznašao je puno vremena da posveti svojim umjetničkim zakučatostima. Uhland je

---

<sup>131</sup> Godinu dana prije rata Tagore je bio Nobelovu nagradu za književnost (1913). Bio je na turneji po Evropi i Americi (1921), a lokalni je tisak također pokrivao njegova brojna putovanja (vidjeti *Ma'arif* (Azamgarh), okt. 1922, str. 308–309).

Za Goetheov utjecaj napose i njemačke misli općenito na Bengali um, uključujući Tagorea, vidjeti Alokeranjan Dasgupta: *Goethe and Tagore: a retrospect of East-West colloquy*. New Delhi: South Asian Institute, University of Heidelberg, Delhi Branch; Wiesbaden; Steiner [u Kommu], 1973.

Šest Tagoreovih političkih djela (sva su tiskana u Londonu 1923) i kolekcija njegovih pisama iz inozemstva su još uvijek dostupni u Iqbalovoj osobnoj zbirci, koja je sačuvana u knjižnici Islamia Collegea, Lahore (vidjeti *Catalogue*, op. cit.); vidjeti također „Tagore and the Nobel Prize“ u: *Men and Memories. Recollections of William Rothenstein*. vol. II (1900–1922), London, 1932, str. 282–286. (u Iqbal Muzeju, Lahore, uz potpis autora, Tagore je također nazvan „indijskim Goetheom“, vidjeti *Rabindranath Tagore. A Centenary Volume, 1861–1961*. 3. izdanje 1987. (1961), New Delhi: Sahitya Akademi, str. 144; vidjeti također moju knjigu pod naslovom *Iqbal and Tagore* (New Avenues for their Comparative Study, Lahore, 2003).

U Iqbalovom životu neki su njegovi prijatelji iskazali svoja stajališta da on kao pjesnik posjeduje oštrinu koja je veća od one Tagoreove. Vidjeti *Kulliyat-i-Iqbal*. Priredio M. Abdur Razzaq, op. cit., str. 136; *Nairang-i-Khiyal* (Lahore), Iqbal Number, 1932, str. 43.

<sup>132</sup> J. Ludwig Uhland (1787–1862), vidjeti *Allgemeine Deutsche Biographie* (56 svezaka, 1875–1912), s. v. Uhland; *The Prose Writings of Heinrich Heine*. Priredio i uvodnik napisao Havelock Ellis. London, bez datuma, str. 135–141.

posvetio čitav svoj život pravnim parnicama i, uslijed toga, je mogao napisati tek nekoliko poema.<sup>133</sup>

Relevantni izvaci iz drugih urdu pisama su sljedeći:

„Sada pišem zbirku perzijske poezije kao odgovor na Goetheov *Divan* i jednu sam njegovu trećinu napisao... Vjerujem da će ova zbirka biti prevedena, jer je svaki aspekt evropskog intelektualnog života razmatran, i ona će pokušati zagrijati unekoliko hladne zapadnjačke misli i ideje.<sup>134</sup>

„Kao odgovor Goetheu, napisao sam *Payam-i-Mashriq*, koji je skoro dovršen. Nadam se da će biti tiskan prije kraja ove godine.<sup>135</sup>

„Kao odgovor na *Istočni divan* Goethea (njemački pjesnik), napisao sam zbirku perzijskih stihova. Uskoro će biti tiskana. U predgovoru, pokušaću da pokažem kako je perzijska književnost izvršila utjecaj na njemačku književnost.<sup>136</sup>

„Napisao sam *Payam-i-Mashriq* kao odgovor na zapadnjački *Divan* Goethea, poznatog njemačkog pjesnika. Upravo je u štampi. Vjerujem da će ti se svidjeti.<sup>137</sup>

Na dan 1. januara 1923. godine Iqbalu je britanska vlada dodijelila naslov viteza. Ovom je prilikom organizirana velika svečanost u njegovu čast na Jahangirovom grobu u predgrađu Lahorea i mnogi su zvaničnici i dostojanstvenici, uključujući guvernera Punjaba, prisustvovali ovoj ceremoniji. Na ovom okupljanju Iqbal je prvi put javno objavio da je pisao odgovor

---

<sup>133</sup> Datirano 10. oktobra 1919. *Iqbal Namah*. Priredio Shaikh Ataulah, Lahore, 1944, vol. I, str. 107, 108; *Kulliyat-i-Makatib-i-Iqbal*, II (1991), str. 137.

<sup>134</sup> Muhammadu Akbaru Muniru. 4. august 1920. *Ibid.*; vol. II (Lahore, 1951), str. 159; *Kulliyat-i-Makatib-i-Iqbal*, op. cit; vol. II (1991), str. 201.

<sup>135</sup> *Ibid.*, april ili maj 1922; II, str. 164–165; *Ibid.*, II, str. 354.

<sup>136</sup> Syedu Sulaimanu Nadviju, 14. maj 1922. *Ibid.*, II, str. 131; *Ibid.*, II, str. 356.

<sup>137</sup> Maharaji Kishanu Prashadu, 19. mart 1923. *Shad-i-Iqbal*. Uredio dr. Muhyiuddin Qadiri Zor, Hyderabad Deccan, 1942, str. 139; *Iqbal banam Shad*. Ed. Muhammad Abdullah Quraishi, Lahore: Bazm-i-Iqbal, 1986, str. 274 i Shadovo pismo Iqbalu (14. maj 1923), str. 369–370. *Kulliyat-i-Makatib-i-Iqbal*, op. cit., II, str. 439.

Goetheu u obliku svojeg *Payama* i na kraju svojega govora je recitirao neke pjesme iz ovog djela.<sup>138</sup>

Zbog ovih osobnih primjedbi i njegovog izvještavanja prije tiskanja u književnim časopisima,<sup>139</sup> *Payam* je zadobio veliku popularnost i intelektualci su, kao i obični čitatelji, nestrpljivo čekali da ga vide u formi knjige. Konačno, u maju 1923. pojavilo se prvo izdanje i mase su ga toplo dočekale. *Payam* je predstavljen publici s nakanom „zagrijavanja hladnih misli i ideja Zapada“.<sup>140</sup> U predgovoru, sam Iqbal je istaknuo cilj i svrhu ove najznačajnije zbirke perzijske poezije riječima:

„Jedva da je potrebno išta da kažem o *Payam-i-Mashriq*, koji je napisan stotinu godina nakon *Zapadnog divana*. Sam čitatelj će shvatiti da je njegov glavni cilj da iznese te društvene, moralne i religijske istine koje imaju vezu sa duhovnim razvitkom pojedinaca i zajednica. Postoji određeni broj sličnosti između Istoka danas i Njemačke stotinu godina ranije. Međutim, činjenica da unutrašnji metež kroz koji današnje nacije prolaze, i koji nismo u stanju objektivno posmatrati pošto smo sami pogođeni njime, jeste preteča društvene i duhovne revolucije velike snage. Veliki evropski rat je bio katastrofa koja je skoro u cijelosti uništila stari svjetski poredak. Iz civilizacijskog i kulturnog pepela sada se izgrađuje novi ljudski rod i novi svijet u kojemu će živjeti. Načas možemo opaziti novi svjetski poredak u djelima profesora Einsteina i Bergsona. Evropa je vlastitim očima gledala smrtonosne posljedice svojih znanstvenih, moralnih i ekonomskih postignuća i slušala je od od Signora Nittija (bivšeg premijera Italije)

---

<sup>138</sup> Za više detalja vidjeti mjesečnik *Ma'arif* (Azamgarh), januar 1922, str. 8; *Nairang-i-Khial* (Iqbal Number) Lahore, September – October 1932, str. 38, članak koji je napisao Munshi Muhammad-ud-Din Fawq, reprint-izdanje: *Naqoosh* (Iqbal Number), Lahore, 1977, str. 25; *The Poet of the East* autora Abdullaha Anwara Bega. Lahore: Qaumi Kutub Khana, 1939, str. 51–52; *Zikr-i-Iqbal* autora Abdul Majeeda Salika, Lahore, 1955, str. 117; Muhammad Hanif Shahidov članak u: *Sahifa* (Iqbal Number), novembar/decembar 1977. – januar/februar 1978, str. 138–151. (Gotovo sve Iqbalove biografije su ukazale na dodjelu naslova viteza Iqbalu).

<sup>139</sup> Vidjeti Ch. Muhammad Husainov opsežan prikaz u časopisu *Risalah Hazaar Dastan* (Lahore), vol. 2, br. 2 (februar 1923), str. 4–14.

<sup>140</sup> *Maktubat-i-Iqbal* autora Nazira Niazija, Karachi, 1957, str. 159; A. Schimmel: *Gabriel's Wing*, Leiden: Brill, 1963, str. 44.



sreparajuću pripovijest o zapadnjačkoj dekadenciji. Međutim, žalosno je da inteligentni, ali konzervativni evropski državnici nisu bili u stanju da shvate istinski značaj revolucije koja se dešavala u ljudskom duhu. Sa čisto književnog stajališta, slabljenje životnih potencijala u Evropi nakon bolnih dešavanja iz Svjetskog rata jeste nauštrb razvitka snažnog i zrelog književnog ideala. Zbilja, postoji opasnost da umovi nacija možda ne budu podjarmljeni tim istrošenim i oslabljujućim eskapističkim mentalitetom (bježanjem od stvarnosti), koji ne može napraviti jasnu razlikovnost između misli u glavi i osjećanja srca...

Istok, a napose muslimanski Istok, otvorio je oči nakon što je bio neaktivan stoljećima. Međutim, istočnjački su narodi shvatili da život ne može izvesti revoluciju u svojem okruženju prije nego što ne posjeduje, na prvom mjestu, revoluciju u unutarnjim dubinama vlastitog bića, niti novi svijet može pretpostaviti izvanjski oblik dok se njegovo postojanje ne oblikuje u srcima ljudi. Taj nepromjenjivi zakon Univerzuma, koji je Kur'an artikulirao u jednostavnom, ali shvatljivom ajetu:

‘Bog neće izmijeniti jedan narod dok on sam sebe ne izmijeni.’ (xiii. 11) sadržava dobro za pojedinačne, ali i kolektivne aspekte života. U svojim perzijskim djelima sam nastojao čuvati ovu istinu na umu.<sup>141</sup>

*Payam* je ispravno prihvaćen kao „izvorni pokušaj eminentnog istočnjačkog pjesnika, koji je obdaren poznavanjem zapadnjačke književnosti i mišljenja... da uđe u dijalog s Evropom“.<sup>142</sup> Djelo sadržava zbirku kvatrina (kitica od četiri stiha),<sup>143</sup> koje slijedi grupa pjesama koje ističu Iqbalovu filozofiju života u lirskom obliku i neke pjesničke skice koje oslikavaju evropske pjesnike, filozofe i političare.<sup>144</sup>

---

<sup>141</sup> *Muhammad Iqbal. Poet and Philosopher.* Zbirka prijevoda, eseja i drugih članaka, koju je predstavio pakistansko-njemački Forum, Karachi, 1960, str. 10–11. (Prijevod Mumtaza Hasana).

<sup>142</sup> A. Schimmel: *Gabriel's Wing*, op. cit., str. 45.

<sup>143</sup> Engl. prijevod A. J. Arberryja koji je naslovljen: *The Tulip of Sinai* (London, 1947).

<sup>144</sup> A. Schimmel piše: „Osobno mislim da je za zapadnjačkog čitatelja, napose onog njemačkog, ova knjiga [*Payam*] zanimljivija od svih njegovih djela, jer on pokazuje sliku Evrope kako ju je vidio očima pjesnika.“ (*Pakistan's*

Opetujući Iqbalovi iskazi i podnaslovi *Payama* ukazuju na to da je napisan kao odgovor Goetheu i ovdje to ne označava njegovu osobnost kao cjelina, već samo njegov *Divan* koji je bio istinski izvor njegove pjesničke inspiracije.<sup>145</sup> Kao gorljivi poštovatelj Goethea još od svoje mladosti, Iqbal je prvi put spomenuo *Divan* i izgleda vrlo čudno da kasnije nikada nije ukazivao na Goetheov *Divan*, niti u svojim radovima, niti u prepiskama. Iako postoji nekoliko sličnosti u poetskom obliku *Payama* i *Divana*, napose njihovih kratkih poema koje su poredane u sekcijama pod odvojenim naslovima, međutim, „ne postoji korespondencija u pogledu predmetne materije“<sup>146</sup> ovih dviju knjiga. U prvom izdanju *Payama* (maj 1923) ništa nije dovodivo u vezu s tim da je izravno preuzeto iz *Divana*,<sup>147</sup> međutim, nakon nekoliko mjeseci, kada se

---

*Philosopher-Poet Mohammad Iqbal: An Introduction*. Govor kazan 20. januara 1989. u Hagu).

<sup>145</sup> Na početku rukopisa *Payam* (Iqbal Museum, Acc. No. AIM-1977/213) Iqbal je napisao: „Kao odgovor na Goetheov *West-östlicher Diwan*“, različito od podnaslova štampanog izdanja: „Kao odgovor njemačkom pjesniku – Goetheu.“

„Moje treće djelo je *Payam-i-Mashriq* koje je napisano u stilu Goetheovog *Divana*. Neki od njegovih dijelova su odgovor na Heinea i Goethea“. (*Guftar-i-Iqbal*. Ed. M. Rafiq Afzal, Lahore 1969, str. 242).

<sup>146</sup> R. A. Nicholsonov prikaz *Payama* u: *Islamica* (Leipzig), vol. I (1925), str. 114.

<sup>147</sup> U ovom prvom izdanju, ova poema je naslovljena „Jalal i Goethe“ (str. 182-183, Jalaluddin Rumi sa Goetheom u raju i nakon slušanja i čitanja *Fausta*, Rumi hvali njemačkog pjesnika. U *Payamu* (u: Iqbal muzej, op. cit.) druga poema je bila pod naslovom „Schopenhauer i Goethe“, međutim, u prvom izdanju Iqbal je promijenio ovaj naslov i zamijenio ga sa „Schopenhauer i Nietzsche“ (str. 170). U odjeljku „Lirski nektar“ (Ghazali) Iqbal je, nakon mnogo godina, ponovo koristio „Gulshan-i-Weimar“ u posljednjem stihu gazela (str. 144, br. 13):

O jutarnji vjete, prenesi  
Moje pozdrave sretnom gradu Weimaru,  
Svjetlost koja isijava iz njega  
Iluminirala je mnoge mudre glave.

(Preveo Hadi Hussain, str. 119)

U pismu Maulanu Giramiju (28. januara 1915) Iqbal je napisao isti stih, uz preinaku, a to je bilo „Mawlid-i-Hafiz“ (Rodno mjesto Hafiza) umjesto „Gulshan-i-Weimar“ (vidjeti *Makatib-i-Iqbal banam Girami*. Ed. Muhammad Abdullah Quraishi, Karachi: Iqbal Academy, 1969, str. 102). Također vidjeti

pojaviio njegovo drugo izdanje (1924), Iqbal je pridodao dvije poeme, tj. *Ju-e-Ab* (Potočić) i *Hur-o-Shā'ir* (Hurija i pjesnik),<sup>148</sup> posve slobodan prijevod Goetheove *Mahomets' Gesang*<sup>149</sup> i odgovor na *Houri und Dichter*,<sup>150</sup> napose, a samo je posljednja iz *Divana*. Ova su očita pozajmljivanja jedino ograničena na predivnu maštu i izvanredni Goetheov stil i Iqbalove pojašnjavajuće bilješke uz ove dvije poeme koje pokazuju njegovu pjesničku iskrenost. Iznad svega, najznačajniji aspekt *Divana* jeste taj što su njegove motivacije apsolutno nespojive sa *Payamom*. Kao što je iskazano

---

Iqbalovo pismo Maharaji Kishanu Prashadu (28. decembar 1914). Usp. *Iqbal banam Shad*. Ed. Muhammad Abdullah Quraishi. Lahore, 1986, str. 116.

<sup>148</sup> Iqbal je sam dodao ove poeme u prvom tiskanom primjerku *Payama* (1923) i ovo se revidirano izdanje još uvijek čuva u Iqbal muzeju (Acc. No. AIM-1977/190). Drugo izdanje (1924) se posve temelji na njemu, uključujući ove dvije poeme (str. 147–149, 151–152).

<sup>149</sup> Ova Goetheova pjesma (1774) namjeravana je da bude uvedena u planiranu dramu pod naslovom „Mahomet“, plan koji je ostao nedovršen. On spominje da je nju trebao pjevati Hazreti Alija do kraja poeme u čast Poslanika, netom prije njegove smrti, kada je na vrhuncu svoje slave, za koju je tipična.

Za njemački tekst vidjeti *Goethe. Selected Poems* autora Barkera Fairleya. London: Heinemann, 1981. (1954), str. 9–11; *Iqbal: Essays and Studies*. Ed. Asloob Ahmad Ansari. New Delhi: Ghalib Academy, 1978, str. viii–xii.

Engleski prijevod je sačinio Edger Alfred Bowring u: *The Poems of Goethe*. London: George Bell & Sons, 1904.

Urdu prijevod ove poeme je sačinio Saqib Razmi, vidjeti u: *Memoriam-III* (Iqbal Day Speeches and Articles). Karachi: Iqbal Academy, 1969, str. 22–24.

Za podrobnu studiju vidjeti Ingeborg H. Solbrig: „Die Rezeption des Gedichts ‘Mahomets-Gesang’ bei Goethes Zeitgenossen und in der modernen persischen Adaption Muhammad Iqbals (1923)“, u: *Goethe Jahrbuch*. Im Auftrage des Vorstandes der Goethe-Gesellschaft herausgegeben von Karl-Heinz Hahn. Einhundertster Band der Gesamtfolge, 1983. Verlag Hermann Böhlau Nachfolger Weimar, str. 111–126.

<sup>150</sup> Iz *Divanove* „Chuld Nameh“ („Knjige o raju“) pod naslovom „Einlass“ („Pristup“). Vidjeti, *West-Eastern Divan*, preveo na engleski J. Whaley, London, 1974, str. 208–219. (uz njemački tekst; reprint-izdanje s uvodnikom K. Mommsen, Bern etc: Peter Lang, 1998); *Goethe's Reineke Fox, West-Eastern Divan, and Achilleid*. Preveo u originalnom metru Alexander Rogers. London: George Bell & Sons, 1890, str. 327–333; Perzijski prijevod u: *Diwan-i-Sharqi* sačinio Shuja-ud-Din Shafa, Teheran, 1328, sh., str. 118–123. R. A. Nicholson ju je pogrešno nazvao „Mädchen und Dichter“ i tvrdio da ona ne pripada *Divanu* (usp. *Islamica*, 1925, op. cit., str. 114).

ranije, Goetheovo zanimanje, uglavnom nekritičko i književno, za Orijent intenzivirano je Hafizom, združeno sa njegovom ojađenošću i emocionalnom spojenošću sa Marianne von Willmer, dok su Iqbalove opaske o Zapadu vrlo kritične i nijedna osobna inicijativa nije bila operativna u pripremi *Payama*. Suvremena politička situacija je, do izvjesne mjere, zajednički faktor između ovih dviju knjiga, ali je njihov pristup ovim neobuzdanim incidentima posve različit. Goethe se vinuo ka „reinen Orinetu“<sup>151</sup> i obogatio svoju lirsku poeziju, međutim, Iqbal je izražavao „suptilne emocije i zakučaste filozofske ideje, počesto formulirane u konvencionalnoj mašti perzijske poezije, i koja je uz to originalno iskazana“,<sup>152</sup> također namjeravana da pošalje poruku Zapadu koji je još uvijek vidao svoje rane nakon Prvog svjetskog rata. Bez obzira na njihove raznolike interese na Istoku i Zapadu, Goethe je po prirodi ostao biti evropski, a Iqbal nikada nije izgubio svoj orijentalni duh.

Uvodnik u *Payam* je, bez sumnje, prvi svoje vrste u historiji urdu književnosti u kojemu je Iqbal precizno istaknuo raznolike utjecaje orijentalnog pokreta za njemačku književnost, koji je dosegnuo svoj vrhunac u Goetheovo vrijeme i koji su kasnije nastavili visokorangirani pjesnici poput: Rückerta, Platena i Bodenstedta kroz njihove prijevode i originalne pjesničke zbirke. Kaže se da „njegovo vladanje jezikom osvaja naše divljenje, dok njegova preciznost, jezgrovitost i znanstvena jednostavnost, objedinjena s perfektnim vladanjem jezikom, pruža naročiti šarm uvodniku“.<sup>153</sup>

---

<sup>151</sup> „Čišći Istok“, korišten u prvoj poemi *Divana* („Hegire“), gdje „na rodozačetnom zraku za gozbu“ i „Khizerovo vrelo će te učiniti mladim“. Komparativno proučavanje *Divana* i *Noten / Bilješki* pokazuje da Goethe „Čišćim Istokom“ nije označio bilo koje historijsko niti geografsko područje islamskog svijeta, već „Dom duša“ i „Zemlju pjesnika“, koje su bile u njegovoj glavi. Usporediti odjeljke „Despotie“ i „Einrede“ iz *Noten* (1857, eds., str. 245–249) uz *Divan*. J. Ch. Bürgel je također elaborirao ovo pitanje, vidjeti njegovu *Allmacht und Mächtigkeit. Religion und Welt im Islam*. München: Verlag C. H. Beck, 1991, Uvodnik, str. 16 i „Iqbal und Goethe“, u: *Iqbal und Europa*. Hrsg. von J. Ch. Bürgel. Bern – Frankfurt/M., 1981, str. 13.

<sup>152</sup> R. A. Nicholson u: *Islamica*, 1925, op. cit., str. 114.

<sup>153</sup> Syed Abdul Vahid: *Iqbal. His Art and Thought*. London: John Murray, 1959, str. 234.

Dok je pisao ovaj uvodnik, Iqbal je bio potpuno svjestan nedostupnosti relevantnih izvora i morao se oslanjati na svoje sjećanje o ranijim studijama ili informaciju koju je vjerojatno pokupio tijekom svojeg kratkog boravka u Njemačkoj. Unatoč tomu, bio je svjestan površnog tretiranja ovog predmeta, kao što sam piše u ovom uvodniku:

„Međutim, kako bih mogao da napišem cjelovitu historiju ‘orijentalnog pokreta’ i ostvarim pristup istinskoj jačini perzijskih pjesnika, nužno je da poduzmem dugotrajno i podrobno proučavanje ovog predmeta, za što nemam niti vremena, niti materijala. Moguće je da ovaj kratki prikaz proizvede određeni entuzijazam kod mlađeg čovjeka za daljnje istraživanje.“<sup>154</sup>

Dosad je objavljeno izobilje materijala o Iqbalovom životu i djelima, ali, nažalost, još uvijek čekamo takovrsnog mladog posvećenog istraživača, kako je priželjkivao Iqbal, koji može podrobno pripovijedati o različitim razdobljima historije orijentalnog pokreta u njemačkoj književnosti. Nasuprot tomu, neki su orijentalisti sa njemačkoga govornog područja predočili vrijedne studije o ovom pokretu i njegovim istaknutim predstavnicima poput Goethea i Rückerta, napose tijekom posljednjih pedesetak godina.<sup>155</sup>

Također, ovaj uvodnik otkriva da je Iqbal znao neke izvore koji se tiču perzijskih utjecaja na *Divan*, kao i na njemačku književnost devetnaestog stoljeća. U ovom kontekstu, on je ukazivao na Paul Hornovu<sup>156</sup> knjigu o perzijskoj književnosti<sup>157</sup> i članak u kojemu je raspravljao pitanje o tome kako su Nijemci

---

<sup>154</sup> Engleski prijevod Mumtaza Hasana u: *Muhammad Iqbal. Poet and Philosopher*, op. cit., str. 10.

<sup>155</sup> Možemo spomenuti nekoliko imena ovdje: Konrad Burdach, Ernst Beutler, H. H. Schaefer, Wolfgang Lentz, Katharina Mommsen, Ingeborg H. Solbrig, J. Ch. Bürgel i Annemarie Schimmel.

<sup>156</sup> Njemački iranolog koji je branio svoju doktorsku disertaciju na Halle Sveučilištu 1885: *Die Nominalflexion im Avesta und die altpersische Keilschriften. T. I. Die Stämme auf Spiranten* (str. 64). Većinu svojeg istraživanja uradio je na perzijskim studijama dok je predavao u Strasburgu. Jedan od njegovih važnih članaka je naslovljen „Geschichte Irans in islamischer Zeit“ i on je objavljen u: *Grundriss der iranischen Philologie*, hrsg. von W. Geiger und E. Kuhn, Strasburg, 1896.

<sup>157</sup> *Geschichte der persischen Literatur*. Leipzig: C. F. Amelang, 1901, u: *Die Literatur des Ostens in Einzeldarstellungen*, Bd. VI, I, Halbband.

dužni Perziji,<sup>158</sup> međutim, obje ove studije su mu bile nedostupne. On je također dao odjeljak koji se tiče *Divana* A. Bielschowskyja, učenjaka i najautentičnijeg njemačkog biografa Goethea.<sup>159</sup> Odvojito od ove dvije reference, svaka druga informacija o Goetheu i orijentalnom pokretu u njemačkoj književnosti preuzeta je iz Arthur Remyjeve knjige.<sup>160</sup> Očito je iz njihovog komparativnog proučavanja da je Iqbalov uvodnik posve utemeljen na Remyju, čak i usporedbe i metafore, koje su uobičajeno korištene u perzijskoj poeziji, iste kao one navođene u ovoj raspravi. Sva ova opsežna posuđivanja negiraju visoko pohvalne opaske o originalnosti sadržaja ovog uvodnika.

U posvetnom pismu *Payama* Iqbal je povezo Goethea s kraljem Afganistana Amanullahom Khanom, te ih otuda pomirio kao svoje političke i pjesničke ideale. Nesumnjivo, Iqbal je prvi pjesnik orijentalnog svijeta koji je odao takvo priznanje njemačkom pjesniku i to pokazuje ne samo njegovo istinsko i duboko razumijevanje Goetheove poezije i mišljenja već jednako tako i Iqbalovo obuhvatno znanje njegovih biografskih pojedinosti koje su mu pomogle da usporedi sebe s Goetheom. Primjetno je da je uobičajeno u takovrsnim usporednim opaskama Iqbal veličao Goethea u skrajnjim hvalospjevima i smatrao ga superiornim po golemosti i beskrajnosti pjesničke imaginacije. Imajući na umu Iqbalovu karakterističnu skromnost, takovrsne su usporedbe sve u Goetheovu korist, međutim, ovo stajalište pribavlja opsežan dokaz

---

<sup>158</sup> „Was verdanken wir Persien?“ u: *Nord und Süd*. Eine deutsche Monatsschrift. Hrsg. von Paul Lindaw. Breslau. XCIV. Band-Septembre, 1900, Heft 282, str. 377–395, o Goetheu str. 384–386.

<sup>159</sup> Albert Bielschowsky: *Goethe. Sein Leben und seine Werke*. 2 Bde. München, 1896–1904. Odjeljak koji navodi Iqbal nalazi se u drugom svesku (str. 341–342). Često ga je iznova tiskao i prevodio na engleski W. A. Cooper pod naslovom *The Life of Goethe* (3 toma, New York, 1905–1908). Iznad spomenuti odjeljak nalazi se u trećem svesku (str. 30).

<sup>160</sup> Arthur F. J. Remy: *The Influence of India and Persia on the Poetry of Germany*. Columbia University, 1901. (reprint-izdanje: New York, 1966).

Na kraju autor zaključuje: „Moguće je da se ne možemo složiti sa stajalištem koje bi smjestilo Goetheov *Divan* rame uz rame s učiteljevim najboljim djelima. Ne vjerujemo da bi ikada postao poznat kroz to.“ (str. 80).

njegove veličine kao pjesnika. Relevantni stihovi ovog uvodnog dijela *Payama* su sljedeći:

Taj zapadnjački mudrac, taj njemački bard,  
Taj usrdni zaljubljenik Pahlavi stvari,  
Pozdravio je Istok svojim velikim *Divanom*,  
Tim iskazivanjem poštovanja pjesnicima Irana  
I pravoj pravcatoj slici – galeriji  
vinjeta, sve u perzijskoj mašti.  
Tom pozdravu ova je knjiga odgovor,  
Ovaj tračak mjesečine na istočnjačkom nebu.  
Bez da sebe zavaravam, usudiću se  
Da ti kažem kako se nas dvojicu uspoređuju.  
Njegova je bila životna razbibriga mladog Zapada;  
Moja je bila iskidana iz istočnjačkih ostarjelih prsa.  
Cvatajući proljetni vrt ga je porodilo;  
Ja sam proizvod dugo mrtve zemlje.  
On je bio slavuj koji je ispunio pjesmom  
Voćnjak; ja sam tek pustinjaški propao čovjek,  
Znak za karavan da krene.  
Mi smo obojica roveli po najdubljim zakucima  
Bića; obojica smo poruke  
Života usred smrtnih pustošenja;  
Dvojica kopača, jutarnjim svjetlom rasvijetljena, u ranu zoru;  
On je ogoljen; ja sam još uvijek obložen, skriven od pogleda.  
Dva bisera, oba dragocjena, oba smo bez premca,  
Oba iz dubina neizmjerne mora.  
On se razvio iz materine biserne utrobe,  
Budući da nije mogao čekati više u toj grobnici.  
Ali ja, koji još uvijek ležim sigurno pohranjen u ljušturi,  
moram još uvijek da se komešam u unutrašnjosti mora.<sup>161</sup>

---

<sup>161</sup> *A Message from the East*. Preveo M. Hadi Hussain. Lahore: Iqbal Academy, 1977. (1971), str. 1–2.

Sh. Ijaz Ahmad, sin Iqbalovog starijeg brata, pripovijeda da je vjerojatno 1922. njegov amidža putovao željeznicom u Lyallpur (današnji Faisalabad) ili Jhang zbog sudske parnice. Bio je u društvu Sh. Abdul Qadira i Sir Zafrullaha Khana, koji su kazali pripovjedaču da je tijekom putovanja Iqbal recitirao svoje stihove

„*Divan* je obezbijedio Iqbalu svoj izvanjski oblik i izražavanje, a ovaj je nosilac bio ispunjen nekim sadržajima koji su preuzeti od Goethea. U jednoj od svojih indikativnih poema, koja je naslovljena *Jalal i Goethe*, on zamišlja Goethea koji susreće Jalaluddin Rumija, kojemu se Iqbal najviše divio, i kazuje mu *Fausta*. Kroz ovaj nebeski susret Iqbal je pomirio ne samo dvojicu najvećih duhova Istoka i Zapada već jednako tako dvojicu ljudi koji su izvršili utjecaj na njega više od bilo koga drugoga u njegovoj karijeri kao mislitelja i umjetnika.“<sup>162</sup> U bilješci na ovu poemu Iqbal piše:

„U *Faustu*, pjesnik kazuje o progresivnim mogućnostima ljudskog razvitka i u ovu svrhu je koristio staru legendu o Filozofovom ugovoru sa Đavlom s takvom savršenom umješnošću da je nemoguće zamisliti išta savršenije.“<sup>163</sup> Poema glasi ovako:

U raju je njemački vidovnjak  
Susreo svojeg iranskog druga,  
Koji, iako bez proročke slave,  
Posjeduje nadahnutu knjigu iza koje stoji njegovo ime.<sup>164</sup>

---

o Goetheu iz *Payama*, koji je tih dana bio u pripremi. Ijaz Ahmad je također dao stih koji nije bio uključen u štampani tekst.

*Oo z Mahbubi aziz Kishwarey*

*Man cheh Yusuf-i-Hindi Sudagrey*

*Chon Sikander har do ra Aaenaey*

*Her do ra Jam-i Jamay dar Sinaay*

Engleski prijevod. Njegova ga je ljubaznost okrunila obljubljenošću velike zemlje:

A ja, poput Jusufa, roba trgovca

Obojica, poput Aleksandra, posjedujemo ogledalo

Obojica imamo Jamshedov pehar u svojim prsima.

Vidjeti *Mazloom Iqbal* (Some Reminiscences and Impressions) autora Ijaza Ahmada, Karachi, 1985, str. 147–148; *Anjuman* (A collection of personal memories and expressions) autora Faqira Syed Wahid-ud-Dina, Karachi, 1966, str. 219–221.

<sup>162</sup> Dr. Mumtaz Hasan: „Iqbal’s Tribute to Goethe“ (u: *Iqbal*. Quarterly Journal of the Bazm-i-Iqbal, Lahore. vol. xxi, br. 1, jan. – mart 1974, str. 34).

<sup>163</sup> *Ibid.*, str. 33.

<sup>164</sup> Maulana Jamijevo kazivanje o Rumiju ovdje je protegnuto na Goetheov *Faust*.



Za tog dobrog poznavatelja zbiljskog  
 On je pročitao svoju pripovijest o dogovoru  
 Koji su sklopili doktor i đavo.  
 Kada ju je čuo, Rumi mu reče:  
 „Prikazivač najdublje duše  
 poezije, čijeg je nastojanja cilj  
 osvojenje serafima (anđela) i  
 samoga Boga, da čak i Njega,  
 Tvoja je misao, pridružena s tvojim srcem,  
 Ponovo sazdala svijet pomoću umjetnosti.  
 O, ti koji si vidio duhovnu žest  
 U plamenu njezinog tjelesnog okvira,  
 I ti koji iz promatranja znaš  
 Kako se u njihovim ljuskama biseri formiraju i rastu.  
 Sve ovo ti znaš, ali i više.  
 Ne može svako naučiti Ljubavi tajni nauk,  
 Ne može svako ući u njezino visoko svetište.  
 Samo na temelju božanske milosti znamo  
 Da je mudrost đavolska vlastita,  
 Dok ljubav pripada jedino čovjeku.“<sup>165</sup>

Druga poema *Payama* je „Hurija i pjesnik“ i, kao što je sam Iqbal rastumačio, ona je napisana kao odgovor na Goetheovu dugu poemu iz *Divana*, poglavito „Huri und Dichter“. Iqbal je koristio oblik dijaloga između ljudskog bića i nebeskog tijela i izražavao je svoju konstantnu čežnju za beskrajnom ljubavlju i statičkim mjestom nalik raj u koje nije prikladno za veliku strast. Dokazuje se da „Iqbalova poema izražava čitavo njegovo stajalište prema životu i nije tek inspirirana određenom prigodom, kao što se čini sa Goetheovim slučajem“.<sup>166</sup>

U ovoj seriji poetskih imitacija Goethea, najznačajniji je slobodni prijevod njegove *Mahomets Gesang* („Muhammedove pjesme“). U bilješci Iqbal pojašnjava da je „The Rivulet“ („Potočić“) slobodni prijevod Goetheove poznate poeme koja je naslovljena *Mahomets Gesang*. U ovoj poemi, koja je napisana

---

<sup>165</sup> Iz Rumijeve *Masnawije* koja sumira *Faustovu* lekciju.

<sup>166</sup> Mumtaz Hasan, op. cit., str. 30.

puno prije *West-östlicher Divana*, njemački pjesnik nudi prekrasno izlaganje islamskog koncepta života. Zapravo, ovo je bio dio planiranog islamskog komada koji nije bio u stanju dovršiti. Predmet sadašnjeg prijevoda je da jednostavno iznese Goetheovo stajalište“.

Kao što je to spomenuto ranije, Goethe je sastavio ovu „Pjesmu“ kao dio svojeg dramskog predstavljanja Mahometa koji je ostao nedovršen.<sup>167</sup> Ona je zasebno tiskana 1774. kao izmjenično pjevanje između Alija i Fatime. Kasnije, uz određena pjesnikova retuširanja, ova je pjesma tiskana pod sadašnjim naslovom *Mahomets Gesang*,<sup>168</sup> u kojemu je Poslanik „simboliziran kao rijeka koja izvire iz slabašnog izvora, izrasta u potok i naposljetku u snažnu rijeku koja nosi sa sobom sve manje rijeke, koju ona vraća Ocu, neizmjenjnom oceanu. Goethe je vrlo dobro interpretirao mističko osjećanje koje su iskazivali Maulana Rumi i drugi, da poslanička aktivnost zbilja sličijerijeci koja je podržana kišom milosti, nalik rijeci, a Poslanik će obezbijediti domište svim onima koji tragaju za istim ciljem i koji sami ne mogu pronaći put... Istinski islamski karakter Goetheove poeme je očit; i ovo je razlog zbog čega je Iqbal dao njezinu vrlo slobodnu perzijsku verziju u *Payam-i-Mashriq*; i možemo pretpostaviti da je *nom de plume* (pseudonim) koji mu je Rumi dao u ‘Javidnami’, to jest *Zindarud*, ‘Živa rijeka’, elegantna aluzija na njegovu poslaničku moć“.<sup>169</sup>

---

<sup>167</sup> Goethe objašnjava u svojoj autobiografiji:

„Nekoliko pjesama, koje će biti uvedene u dramu, sastavljene su unaprijed; međutim, sve što je preostalo od njih jeste jedna od mojih poema koja nosi naslov ‘Mahomets Gesang’ (Mahometova pjesma). Sukladno planu, ovo je trebala biti Alijeva pjesma u čast njegovog učitelja, na vrhuncu njegovog uspjeha, malo prije nego što promjenljivi aspekt stanja stvari koji rezultira iz otrova.“

(*Poetry and Truth. From my own life. A revised translation by Minna Steele Smith. Vol. II, London: G. Bell & Sons. 1913, str. 171*)

<sup>168</sup> Objavljena pod naslovom „Gesang“ u Boievoj *Musenalmanach of the year 1774 (1773)* (reprint-izdanje: „Göttinger Musenalmanach auf das Jahr 1774“, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1980).

<sup>169</sup> A. Schimmel: „Iqbal and Goethe“, u: *Iqbal: Essays and Studies*. Ed. Asloob Ahmad Ansari. New Delhi: Ghalib Academy, 1978, str. 272–273. Za podrobno proučavanje ove poeme vidjeti Ingeborg H. Solbrig: „Die Rezeption des Gedichts „Mahomets-Gesang“...“, u: *Goethe Jahrbuch*, 100 (Weimar, 1983), str.

---

111–126. U nedavnoj studiji o Iqbalu A. Schimmel piše da „Ono što ni Goethe ni Iqbal nisu mogli znati jeste da je upravo ova slika [‘žive rijeke’] već korištena u 10. stoljeću kod ši’itskog teologa Kulaynija kako bi opisao Poslanika izvanrednim simbolom.“ (*The Secrets of Creative Love: The Work of Muhammad Iqbal*. London: Al-Furqan Islamic Heritage Foundation, 1996, str. 13). U drugom članku ona piše: „Ova zamisao o Poslaniku kao rijeci je fascinirala Iqbala. Ona se pojavljuje u neznatnim nijansama kroz čitavo njegovo djelo. Međutim, sama činjenica da on sebe naziva Zinderood, živa rijeka, pokazuje precizno, kao i njegova slika karavanskog zvonca, da je osjećao kako njegova inspiracija dolazi iz poslaničke tradicije, kako se osjećao povezanim sa Poslanikom islama koji je bio njegov istinski vodič. I ovo je taj Iqbalov aspekt koji uvijek moramo imati na umu.“ (*Pakistan’s Philosopher-Poet Mohammad Iqbal. An Introduction*. Govor održan 20. januara 1989. u rezidenciji pakistanskog ambasadora u Hagu u Holandiji).

Za druge nijanse Iqbalovog simbola ove ‘žive rijeke’ u njegovoj perzijskoj i urdu poeziji vidjeti dr. Syed M. Akram Shahov urdu članak u njegovoj nedavno objavljenoj knjizi *Iqbal-Ek Tehreek* (Lahore, 1998), str. 5–19; Sukladno dr. Tara Charan Rastogi, William Jamesova koncepcija struje mišljenja/svijesti ulazi u Iqbalovu poeziju, vidjeti „Zinda Rud in Javid Nama--An appraisal in the perspective of Stream of Thought“ (u: *Iqbal Review*, Hyderabad Deccan, separat, bez datuma, str. 41–50).

Goethe je dvaput koristio ime „Zindarud“, rijeka blizu Isfahana, u svojoj poemi iz *Divana* „Parsi Nameh“ (Buch des Parsen):

Wie euch Senderud aus Bergrevieren  
Rein entspringt, soll er sich rein verlieren  
(Senderud from mountains in the distance  
Rises pure, and pure should lose existence)  
and:  
Will dem Ufer Senderuds entsagen,  
Auf zum Darnawand die Flügel schloegen,

(Ja ću se sada odreći Senderudovih čistih izvora,  
Lebdeći visoko na krilima Darnawandovih okomitih planina).

(Usp. Whaley, op. cit., str. 198, 199, 200–201)

Nakon Goethea, njegov sljedbenik i pjesnik učenjak F. Rückert također ukazuje na ovu rijeku:

Und wenn ich meiner Tränen Flut göss’ in den Sinderud,  
Würd in ganz Irak alle Staat neugrün auf einmal stehn.

(Friedrich Rückert. *Dreiundsechzig Ghaselen des Hafis*. Mit einer Einleitung von J. Ch. Bürgel. Hrsg. von Wolf Dietrich Fischer. Wiesbaden: In Kommission bei Otto Harrassowitz, 1988, str. 55, Ghazal br. 31)

Ostavljajući ova dva raspljiva izdanja *Payama* postrance, ukoliko posmotrimo njegov izvorni rukopis (koji je još uvijek dostupan u Iqbal muzeju, Lahore), pronaći ćemo nekoliko kratkih poema i stihova koje je sam pjesnik kasnije isključio u štampanom tekstu knjige. Primjerice, dvostruko verzirana poema „Ghalib i Goethe“ izostavljena je i korišten je samo Ghalibov stih u različitom poetskom ustrojstvu. Vrijedno je spomena ovdje da je na istoj stranici još jedna poema „Taqseem-i-Azal“ („Dijeljenje vječnosti“) uz pojašnjavajuću bilješku napisanu Iqbalovim perom i sugeriranu Schillerovom ‘Die Teilung des Erde (?)’, jednako tako isključena. Na isti način, još jedna poema u poretku renomiranih pjesnika Orijenta i Okcidenta (Browning, Byron, Ghalib i Rumi) Goethe je također bio spreman prihvatiti, ali ga je isključio dok je pripremao konačni rukopis ove knjige.

Odvojito od ovih pohvalnih opaski, pjesničkih adaptacija i slobodnih prijevoda, jedva da možemo pronaći bilo kakvu konceptualnu i tekstualnu sličnost između *Payama* i *Divana*. Kako njihovi naslovi ukazuju na to da je Goethe kanio neku vrstu mješavine između Istoka i Zapada, dok je Iqbalova nakana bila da prenese poruku Zapadu, krajnje nabijenu njegovim tipičnim filozofskim i političkim mislima. Iz letimičnog pogleda na ova dva djela čini se da Goethe poziva istočnjačkog čitatelja nasmijanog lica, a da se, nasuprot tomu, Iqbal obraća Zapadu namrgođen. Možemo pretpostaviti da je Iqbal koristio Goetheovo ime u podnaslovu *Payama* kao sredstvo svojih specifičnih misli o Zapadu, uz umetanja nekih pjesničkih prilagodbi, utemeljenih uglavnom na prethodnim studijama tijekom svojeg boravka u Evropi. Unatoč tomu, Iqbal je prvi istočnjački pjesnik koji je uveo Goetheove misli čitateljstvu i iz čitavog korpusa njegovih djela je pokupio takve stvari koje su bile u skladu s njegovim vlastitim konceptima i kulturnom sredinom.

*Payam* su toplo dočekali ne samo književnici već i obični čitatelji i za nekoliko mjeseci su se pojavila dva njegova izdanja, originalno i revidirano. Budući da je opsežno prikazivan u

indijskim književnim časopisima i novinama,<sup>170</sup> Iqbal je bio voljan da ga tiska u Njemačkoj ili prevede na njegov jezik.<sup>171</sup> On je bio u prepisci sa nekim evropskim orijentalistima<sup>172</sup> i tražio je njihove

---

<sup>170</sup> Primjerice u: *Ma'arif* (Azamgarh), juni 1923, (autora Syed Sulaiman Nadvija); *Jamia'* (Aligarh), sept. 1923, (autora M. Aslam Jairajpurija); *Aligarh Magazine*, maj – juli 1923. itd.

<sup>171</sup> Vjerojatno iz „Kunst-u. Buchdruckerei. „KAVAINI“ (Berlin-Charlottenburg, Weimarer, str. 18), njemačka izdavačka kuća koja je međunarodno bila poznata po štampanju perzijskih tekstova književnih i historijskih djela (napose Nasir Khusrowa). Ovaj je izdavač već bio predložio da se štampa zbirka Iqbalove urdu poezije (*Anwar-i-Iqbal*. Uredio B. A. Dar, Lahore, 1977. (1967), str. 195), ali ništa nije tiskano. Nakon nekoliko godina, Ghalibov urdu divan i drama (1925, koji je napisao dr. S. Abid Hussain) objavila je ova izdavačka kuća.

<sup>172</sup> Iqbalovo pismo prof. Reuben Levyju (Lahore, 30. okt. 1923).

„... moja knjiga *Payam-i-Mashriq* – koja je napisana kao odgovor na Goetheov *West-Oestlichen Divan* – može biti od nekog interesa za Vas. Objavljena je prije svega nekoliko mjeseci i drugo izdanje – revidirano i prošireno, uskoro će izaći iz štampe. Otuda, uzimam sebi za slobodu da Vam pošaljem njezin primjerak i jako bih volio da znam što mislite o njojzi.“ (Usp. *Iqbal Europe Mein* autora S. A. Durrani, op. cit., str. 367).

Istodobno, Iqbal je obavijestio, iako skromno, neke svoje prijatelje o sadržajima ove nove knjige, kao što je:

„Postoji još puno posla koji treba uraditi, kao što je izdavanje drugog izdanja *Payam-i-Mashriq* koji će vjerojatno biti tiskan u Njemačkoj... Većina poema Goetheovog *Divana* prevedena je na engleski, vjerojatno u seriji Pan (?) Library. Možda je jedan njegov svezak dostupan u Punjab Public Library, Lahore.“

(Iqbalovo pismu na urdu Naziru Ahmadu Shahu iz Ghazipura, 16. juni 1923, usp. *Kulliyat-i-Makatib-i-Iqbal*, II (1991), str. 460).

Čini se da Iqbal nije bio uvjeren u dostupnost prijevoda *Divana* u Lahoreu. Čak ni njegova osobna kolekcija knjiga (sada smještena u Iqbal muzeju i Islamia Collegeu, Lahore) nema nijedan primjerak *Divana*, bilo u originalu ili prijevodu. Otuda su njegove opaske o *Divanu* vjerojatno bile utemeljene na prethodnim proučavanjima za vrijeme njegovog boravka u Evropi.

„U međuvremenu sam objavio knjigu pod naslovom *Payam-i-Mashriq*..., sada postoji njezino prvo izdanje. Drugo revidirano izdanje biće štampano za nekoliko dana... Ova je knjiga bila odgovor na Goetheov *Divan*.“ (Iqbalovo pismo na urdu Akbaru Muniru, 2. februara 1924, usp. *Kulliyat-i-Makatib-i-Iqbal*, II (1991) op. cit., str. 515).

„Dobićete primjerak Iqbalovog izdanja *Payam-i-Mashriq* uz ovu knjigu... Šteta je da ova knjiga (tj. *Payam*) još nije prevedena na engleski. Prijevod nije lagahan, ali je moguć.“

komentare. Kao odgovor na Goethea, on je prirodno bio više zainteresiran za njegovo predstavljanje njemačkim učenjacima orijentalnih studija.<sup>173</sup> Među ovim eminentnim učenim osobama R. A. Nicholson (1868–1945) bio je prvi na Zapadu koji je prepoznao istinsku Iqbalovu<sup>174</sup> veličinu, s kojim se on susreo u Cambridgeu i bio je duboko impresioniran njegovom dinamičkom ličnošću i filološkim konceptima. Kasnije su bili u vezi kroz prepisku i po primitku *Asrar-i-Khudija* (1915), prve Iqbalove knjige na perzijskom, bio je voljan da je prevede u cilju razjašnjenja teorija koje su bile nagoviještene u ovoj poemi, što je uradio 1920. naslovom *The Secrets of the Self* („Tajne Sopstva“).<sup>175</sup> Imajući suprotna

---

(Ch. Muhammad Husainovo pismo na urdu Iqbalu Shaidaiju, 4. okt. 1923. Neobjavljeno. Vidjeti u: the National Archives of Pakistan, Islamabad, Iqbal Shaidai's Collection, Br. F-10/Is).

<sup>173</sup> „U svezi s *Payam-i-Mashriq*, brojna su pisma sa različitih mjesta došla i još uvijek dolaze. Profesor iz Berlina je kazao da je to 'izvanredna' knjiga. Prof. Horovitz [Josef Horovitz, 1874–1931], koji je bio profesor arapskog jezika u Alžiru a sada u Njemačkoj, piše prikaz o njojzi koji će biti objavljen u njemačkim novinama.“

(Iqbalovo pismo na urdu M. Niaz-ud-Din Khanu, 20. juli 1923, usp. *Kulliyat-i-Makatib-i-Iqbal*, II (1991), op. cit., str. 463).

„Siguran sam da će prikaz [*Payama*] profesora Horovitza iz Frankfurta uskoro doći u Indiju. On će biti preveden (sa njemačkog) na engleski i objavljen ovdje.“

(Iqbalovo pismo na urdu M. Niaz-ud-Din Khanu, 28. juli 1923, usp. *Makatib-i-Iqbal banam Khan Niaz-ud-Din Khan*, Lahore, 1954, str. 47).

<sup>174</sup> *Oriental Essays*. Portraits of the Seven Scholars autora A. J. Arberryja, London, 1960, str. 214.

<sup>175</sup> U uvodniku, Nicholson je podrobno citirao Iqbalovo pismo njemu koje se počelo smatrati najvažnijim dokumentom koje je ikada napisao ovaj pjesnik filozof.

Godinu dana prije objavljivanja *Payama*, u prvoj knjizi o Iqbalu, napisano je:

„Poštovanje koje je pokazao dr. Nicholson za mladog pjesnika priziva u sjećanje iznenađenje koje je pokazao Napoleon kada je vidio Goethea. Ono otkriva (kao što to čini u ovom slučaju) ono što je smatrano stoljećima 'njemačkim duhom'. Kada je Goethe ušao u prostoriju, Napoleon je, impresioniran njegovom ličnošću, uzviknuo: 'Voilà un homme' – to je bilo kao da je kazao: 'Ali ovo je čovjek! A ja sam samo očekivao da vidim Nijemca.'“

(Zulfiqar Ali Khan: *A Voice from the East*. Repr.: Lahore: Iqbal Academy, 1982. (1922), str. 16).

stajališta o Iqbalovom kritičkom pristupu zapadnjačkoj civilizaciji,<sup>176</sup> bio je duboko pod utjecajem Iqbalove religijske i političke filozofije.

Nicholson je primio obje verzije *Payama*, prvo original a potom i revidirano izdanje. Odgovorio je odmah i smatrao ga je preporučljivim odgovorom na Goetheov *Divan*.<sup>177</sup> I kao što nas je Iqbal obavijestio, on je namjeravao da ga prevede na engleski, ali to nije mogao uraditi i zadovoljio se samo tim da napiše opsežan prikaz, koji je utemeljen na drugom izdanju što je objavljeno u prvom svesku časopisa *Islamica* (Leipzig, 1925), pod uredništvom renomiranog njemačkog orijentaliste Augusta Fischera (1865–1949), koji je kasnije također došao u kontakt s Iqbalom.<sup>178</sup>

---

U jednoj od svojih uporednih primjedbi, čini se da je autor, jedan od Iqbalovih prisnih prijatelja, poznavao Goethea vrlo dobro kao pisca:

„Ostala je njegova [Iqbalova] slava da je u svojim poemama držao ogledalo svojemu dobu, kao što je Goethe činio prije njega u *Wilhelm Meisteru*.“ (*Ibid.*, str. 9).

<sup>176</sup> „Iako je Iqbal bio duboko pod utjecajem zapadnjačke kulture, njegov je duh ostao u biti orijentalni. On je znao Goethea, Byrona i Shelleyja; on je jednako tako familijaran s *Also sprach Zarathustra* i *l'évolution créatrice*, kao i sa Kur'anom i Mathnawijom. Međutim, sa humanističkim temeljima evropske kulture čini se da je manje intimno upoznat i osjećamo da njegova kritika, iako nikada površna, katkada manjka u dubinu.“

(*The Poet of the East* autora Abdullaha Anwara Bega. Lahore: Qaumi Kutub Khana, 1939. Predgovor napisao R. A. Nicholson).

Ovaj je odjeljak prvi put tiskan u prikazu *Payama* u: *Islamica* (vol. I, 1925, str. 112).

<sup>177</sup> Nažalost, Nicholsonovo je pismo izgubljeno, međutim, Iqbal je opisao njegov sadržaj u drugom pismu Syedu Sulaimanu Nadviju (datirano 5. jula 1923), vidjeti *Kulliyat-i-Makatib-i-Iqbal*, II (1991), str. 461. Naslovnik je reproducirao nekoliko stihova iz ovog pisma u časopisu *Ma'arif* (Azamgarh), 1923, str. 12), uz vrlo kratke komentare.

<sup>178</sup> *Islamica*, I (1925), str. 112–124, reprint-izdanje: *The Crescent*. Magazine of Islamia College, Lahore, vol. xx, br. 81 (1926), str. 9–18; *Observer* (u različitim nastavcima, 1926); *Iqbal Review*, XIII (okt. 1972), str. 6–16; *The Sword and the Sceptre* (Kolekcija djela o Iqbalu, koja se bavi njegovim životom i pjesničkim djelima). Sabrao i uredio Riffat Hassan. Lahore. Iqbal Academy Pakistan, 1977, str. 301–320.

O ovom pitanju *Islamica*, vidjeti S. Khuda Bukhsh: *Studies; Indian and Islamic*. London, 1927, str. 54–57. (O Nicholsonovom prikazu, str. 56–57); također,

Zapravo, ovaj je prikaz prokrčio putove u uvođenju Iqbala u njemačku naučnu zajednicu, napose one koji su bili više zainteresirani za utjecaje koje su izvršile bogate književne tradicije s posebnim ukazivanjem na Goethea. Njihova je procjena bila prirodna, pošto je Iqbal prvi pjesnik koji pripada Orijentu, a koji je bio svjestan visina Goetheovih imaginativnih moći i koji ga je pokušao slijediti na tragu svojih stvaralačkih moći. Za takve njemačke pjesnike i učenjake Nicholsonov prikaz je pribavio svježi povjetarac iz orijentalnog prozora i oni su dobili novi poticaj za svoju poeziju i relevantne predmete.<sup>179</sup> Čak su se i neki orijentalisti, čije

---

vidjeti Syed Sulaimanov kratki članak „Islamica and Iqbal“ u: *Ma'arif* (Azamgarh), vol. 16, br. 6 (dec. 1925), str. 407–409.

Urdu prijevod ovog prikaza je objavljen iste godine (*Nairang-i-Khayal*, Lahore, bajramski broj, 1925). Kasnije su se pojavila dva prijevoda, jedan Abdullaha Chaghataija (*Nairang-i-Khiyal*, Iqbal Number, 1932, str. 314–327; ponovo objavljen u: *Naqoosh*, Lahore, Iqbal Number, 1977, str. 224–235; A. Chaghatai: *Iqbal ki Suhbat Mein*, Lahore, 1977, str. 142–161 i u puno drugih kolekcija članaka o Iqbalu, te drugi koje su napisali Habibullah Rushdi (*Majallah Usmania*, Hyderabad Deccan, vol. 32, brojevi 3 i 4, 1938. Ponovo objavljen u: dr. Tahseen Firaqi (eds.): *Naqd-i-Iqbal...*, Lahore, 1992, str. 319–338; *Iqbal Review*, Hyderabad Deccan, april 1994, str. 3–8).

Nakon nekoliko godina Iqbal informira dr. Abbasa Ali Khana u pismu (6. juli 1923) o ovom prikazu (*Iqbal Namah*, vol. I, op. cit., str. 277).

<sup>179</sup> U ovom pogledu, ime profesorice Annemarie Schimmel, međunarodno poznatog autoriteta o Iqbalu, može se spomenuti. U jednom od svojih članaka ona piše:

„Još uvijek, usprkos životnim teškoćama u ratnom Berlinu, nastavila sam ‘prolaz prema većem od Indije’ kao studentica i otkrila jednog dana u seminaru sa Sveučilištu u Berlinu taj primjerak časopisa *Islamica* (1925), u kojemu je R. A. Nicholson objavio svoj članak o Iqbalovom *Payam-i-Mashriq*. Budući da sam bila zaljubljenica njemačke poezije općenito i Goetheovog *West-östlicher Divana* napose; te jednako tako budući da sam bila učenica velikog njemačkog orijentaliste Hansa Heinricha Schaedera, čija je knjiga o Hafizu i Goetheu (*Goethes Erlebnis des Ostens*, 1938) još uvijek klasik, pročitala sam Nicholsonov članak s oduševljenjem, kopirala ga i bila sam nadahnuta perzijskim stihovima koje sam tamo pronašla.“ („Iqbal as I see him“, u: *Jashn Nama-i-Iqbal*. Priredio dr. Ebadat Brelvi. Lahore: University Oriental College, 1977, str. 153).

Hanns Meinke (u. 1974) bio je inspiriran engleskim prijevodom odabranih stihova *Payama* koji je sačinio Nicholson i slobodno ih je preveo u svoj jezik, što je poslao Iqbalu u umjetnički dekoriranoj knjizi (rukopisni primjerak se još



je područje interesovanja bila historija i kultura Srednjeg istoka, okrenuli Iqbalovom djelu i preveli čitav tekst na njemački.<sup>180</sup>

Ovo mišljenje u inozemstvu, napose u Njemačkoj, jednako tako je imalo svoj odjek u lokalnim književnim časopisima i visokotiražnim novinama i učeni su prikazivači morali napisati nešto o Goetheu i njegovim djelima.<sup>181</sup> Iako su njihovi kratki

---

uvijek čuva u Iqbalovom muzeju). Vidjeti detaljnije u mojemu članku „Iqbal and Germany“, u mojoj knjizi *Iqbal-New Dimensions*, Lahore, 2003.

O H. Meinkeu Schimmel izvještava:

„... stari njemački pjesnik Hanns Meinke, koji je bio jedan od čudnih romantičkih sanjara starijih vremena, zaljubljen je u mističke uzlete Maulana Jalaluddina Rumija i jednako tako Iqbala, čija je djela poznavao, iznova, kroz Nicholsonov članak.“

(U: *Jashn Nama-i-Iqbal*. op. cit., str. 154).

<sup>180</sup> Poput Josefa Hella (1875–1950) koji je bio profesor klasičnog arapskog na Sveučilištu Erlangen. Jednu od knjiga prof. Hella na urdu preveo je Syed Nazir Niazi (Delhi, predgovor datiran na 15. juli 1927), uz Appendix (str. 163–194), s engleskog prijevoda koji je sačinio Salahuddin Khuda Bakhsh (primjerak Niazijevog prijevoda je još uvijek dostupan u privatnoj Iqbalovoj zbirci, vidjeti Katalog, op. cit.). Neki su urdu pisci znali za ovaj njemački prijevod *Payama*, vidjeti Krishan Chandraov članak u: *Adabi Dunya* (Lahore, august 1938, str. 105).

Prof. Schimmel piše o njemačkom prijevodu *Payama*:

„Prijevod nikada nije objavljen. Imala sam jednom priliku da ga provjeravam, ali sam ga smatrala odveć nepoetičnim za objavljivanje. Ipak, činjenica da je profesor Hell napravio ovaj poduhvat – vjerojatno u 1930-ima, te u svakom slučaju puno prije nego što se pojavio izvan engleskog bilo koji drugi – dokazuje da je zbilja postojalo određeno zanimanje za Iqbalovo djelo u njemačkim akademskim krugovima.“

(„Germany and Iqbal“, u: *Muhammad Iqbal, und die drei Reiche des Geistes*. Hrsg. von Wolfgang Koehler, Hamburg, 1977, str. 49).

Nakon nekoliko godina prof. Schimmel je prevela *Payam* u stihu pod naslovom *Botschaft des Ostens* (Wiesbaden, 1963), a također je uključila u svoj izbor Iqbalova djela pod istim naslovom (Tübingen – Basel: Erdmann Verlag, 1977, str. 121–198).

U članku koji je napisao Muhammad-ud-Din Fauq spominje se da je neka osoba, njemački Russo (?), prevela *Payamov* uvodnik na njemački (vidjeti, *Nairang-i-Khiyal*, 1932, str. 42).

<sup>181</sup> U: *Nairang-i-Khiyal* (Iqbal Number, 1932) neki je od autora izrazio svoja komparativna stajališta o Iqbalu i Goetheu i pokušao je skicirati zajedničke aspekte njihovih poetskih misli (str. 145, 380–381). Suvremeni kritičar Ali

komentari manjkali dubinom autentične informacije i uvelike su bili utemeljeni na sekundarnim engleskim izvorima, prvi put se, međutim, desilo u intelektualnoj historiji ovog potkontinenta da se Goethe pojavio, poprilično blistavo, na književnom horizontu ove regije i zasluga za to u cijelosti pripada samo Iqbalu,<sup>182</sup> pošto je on prvi pjesnik u orijentalnom svijetu koji je posjedovao istinsko i duboko razumijevanje Goetheove poezije i mišljenja.<sup>183</sup>

Iqbalov kontakt s Goetheom, započet još u ranoj mladosti i silno intenziviran tijekom njegovog kratkog boravka u Njemačkoj, perfektuiran je u *Payamu*, koji je bio prvobitno koncipiran po obrascu Goetheovog *Divana*. Kasnije ga Iqbal nikada nije spomenuo u svojim radovima i nije napisao niti jednog retka koji je inspiriran ovom pjesničkom zbirkom. Međutim, iako oslabljeno, njegovo zanimanje za Goethea potrajalo je sve do kraja njegovog stvaralačkog života. Vrlo lahko možemo izvesti zaključak iz ovih prigodnih primjera da je Iqbal temeljito studirao Goetheov život i neke od opširnih aspekata koji su ostali da se vrzmaju po njegovoj glavi. Pored svojeg biografskog znanja, Iqbal je bio svjestan Goetheovih beskrajnih moći i uvijek ga je svrstavao na veći rang od samog sebe.

Među Goetheovim djelima *Faust* je jedina knjiga koja je ostala biti vrlo bliska Iqbalovom umu i srcu kroz čitav njegov život, gotovo od početka pa sve do kraja njegove pjesničke karijere. U

---

Abbas Husaini obratio je pozornost na važan aspekt prevalirajuće rasprave budući da je isti bio 'odgovor' na Goethea, te da moramo znati o 'pitanju' ovog velikog njemačkog pjesnika i da je sada za Iqbala postalo neizbježno da prevede u urdu stihu svojeg Fausta (vidjeti, *Zamanah* (Cawnpur), mart 1927, str. 139).

<sup>182</sup> Syed Nazir Niazi, jedan od najbližih Iqbalovih kolega, piše:

„Iqbal je bio taj koji je preokrenuo našu pozornost prema Goetheu. Značajna je epizoda u našoj historiji da se jedino Iqbal trebao oduprijeti sili čitave književnosti i kulture koja je dominirala našim životom kroz političku kulturu. Bez obzira na razlog – oni se ne trebaju ovdje raspravljati – činjenica je da smo radije prihvatili Goethea nego Shakespearea. Shakespeareu se nesumnjivo divilo, ali je Goethe ljubimac. Shakespeare je jedinstven umjetnik kojeg svi prihvatamo, ali je Goethe jedan od nas koji je osigurao mjesto u srcima.“

(„Conversations with Iqbal“, u: *Muhammad Iqbal, Poet and Philosopher*. Karachi, 1960, str. 68–69).

<sup>183</sup> *Seminar. Iqbal: East and West* (održan 4. nov. 1979), Hyderabad Deccan. „Concluding Remarks“ autorice A. Schimmel, str. 21.

post *Payam* periodu, Iqbal nikada nije odgovorio Goetheu tako otvoreno i potonji je gotovo nestao sa horizonta njegove imaginacije. U *Rekonstrukciji*, Goethe nije imao sreće da pronade više prostora, osim u referenci na legendu o čovjekovom padu,<sup>184</sup> ali se vehe,entno argumentira da je početni dio *Javidname* reminiscencija na „Prologue in Haeven“ („Prolog na Nabesima“) iz *Fausta*,<sup>185</sup> čija je inscenacija ta da su Faustov život i sudbina pitanja od univerzalnog značaja, koji će razjasniti odnos Boga i čovjeka, dobra i zla, postojanja i nepostojanja. Jednako tako, Iqbalov fascinantni koncept đavla smatra se da je izravni utjecaj Goetheovog Mephistophelesa, izvanrednog lika iz *Fausta*, koji posjeduje određenu crtu skepticizma. Kao predstavnik zla on može jednako tako biti nesvjesna snaga za dobro i, ponad svega, usprkos pravljenju neadekvatnih planova za zavođenje *Fausta*, on je na kraju pobijeđen Ljubavlju, snagom koju nikada nije priznao niti shvatio.<sup>186</sup> Iqbalova satanologija je združivanje različitih islamskih i kršćanskih koncepata o đavlu i jedan od potočića koji dolazi iz različitih smjerova jeste Faust, jedan od čijih likova, Mephistophles, kao nužni elemenat aktivizma u životu, susrest će se u

---

<sup>184</sup> „Primjer koji je u pitanju je legenda o Faustu, kojemu je dodir Goetheova genija podario posve novo značenje.“

(*The Reconstruction of Religious Thought in Islam*. Uredio i bilješkama popratio M. Saeed Sheikh, 2. izd., Lahore: Iqbal Academy Pakistan, 1989. (1986), str. 65).

<sup>185</sup> A. Schimmel: „Iqbal and Goethe“, u: *Iqbal: Essays and Studies*. Ed. Asloob Ahmad Ansari. New Delhi: Ghalib Academy, 1978, str. 282; A Bausani, prevoditelj *Javidnameh* na italijanski, piše o ovom ‘Prologu’: „Evidente allusione faustiana. Iqbal era grande ammiratore di Goethe, di varie opere del quale esistone traduzioni in Urdu.“ (*Il poema celeste*. Bari: Leonardo da Vinci, ed., 1965, str. 39, bilješka).

U rukopisnom primjerku *Javidnameh* Iqbal je također napisao „Prologue in Heaven“ („Prolog na nebu“) uz naslov „Tamheed“ (u: Iqbal muzej, br. AIM-1977-202). U pismu Syedu Naziru Niaziju (14. augusta 1930) Iqbal je pitao da li je dr. Abid Hussain preveo „Prologue in Heaven“ iz *Fausta* ili nije (usp. *Makubāt-i-Niāzi*. Karachi, 1957, str. 30).

<sup>186</sup> Mujtaba Minawi, iranski učenjak, naglašavao je da su i Goethe i Iqbal preferirali Ljubav nad Intelektom: sličnost koja zaslužuje naročitu pozornost (vidjeti njegovu *Allama Iqbal*. Preveo na urdu Sufi Ghulam Mustafa Tabassum, Lahore, 1955, str. 35).

Iqbalovoj šarenoj slici Iblisa.<sup>187</sup> Izgleda vrlo čudno da na svojem nebeskom putovanju po planetama pod vodstvom Rumija Iqbal susreće osobe svjetski slavne, koje pripadaju Istoku i Zapadu, međutim, u ovoj galaksiji dostojanstvenika ne pronalazimo Goethea, koji je bio njegov izvor inspiracije posljednje tri decenije. U originalnom planu *Javidname* Goethe je bio među ovim slavnim osobama, ali je Iqbal kasnije ispustio njegovo ime sa spiska, a razlog ovog isključenja još uvijek je nepoznat.<sup>188</sup>

Za inat Goetheovim glavnim djelima, neke njegove manje važne knjige inspirirale su Iqbala, izravno ili neizravno, i on je slijedio njihov oblik, kao i sadržaj; primjerice *Maximen / Maksime* (kao što je kazano iznad), koja sadrži bit njegove mudrosti. Druga manje poznata knjiga je *Zahme Xenien* (1820–21, 1827), zbirka od otprilike četiri stotine distiha u kojima su pijetisti i sentimentalisti ismijani, a cjepidlake i pedagozi kritizirani. Pronicavo shvaćanje i sarkazam epigrama su učinili loše suvremene pisce osobno ojađenima. Uz agresivne satiričke opaske postoje također začudni izrazi kritičkih kanona i filozofskih ideja. Neki su zapadnjački kritičari mišljenja da je Iqbal imitirao ovaj obrazac, napose na kraju *Bang-i-Dara* (1924).<sup>189</sup>

U uvodnom dijelu *Payama* Iqbal je hvalio Goethea i signalizirao neka naročita postignuća u usporedbi sa vlastitim.

---

<sup>187</sup> Brojne su studije o ovom predmetu napisane na urdu i engleskom i ovdje je tek nekolicina, uključujući neke nove, na koje ukazujemo, kao što su: A. Schimmel: „Die Gestalt des Satans in Muhammad Iqbal’s Werk“ (*Kairos*, 1962, str. 124–137); *Ibid.*: „Iblis in Iqbal’s Poetry“ (*Iqbal Centenary Papers*. Kompilirao prof. Mohammad Munawwar. vol. I, Lahore: University of the Punjab, 1982, str. 119–122); P. J. Awn: *Satan’s Tragedy and Redemption. Iblis in Sufi Psychology*. Leiden: Brill, 1983; Khalil Shaikh: *Der Teufel in der modernen arabischen Literatur. Die Rezeption eines europäischen Motivs in der arabischen Belletristik, Dramatik und Poesie des 19. und 20. Jahrhunderts*. Berlin: Klaus Schwarz, 1986. (za *Fausta*, Abschnitt 4: „Der Pakt mit dem Satan“, str. 160–210); Jürgen Holz: *Im Halbschatten Mephistos Literarische Teufelgestalten von 1750 bis 1850*. Bern etc.: Peter Lang, 1989; Također, vidjeti bilješku 203.

<sup>188</sup> *Javidnamah* (rukopis) u Iqbal muzeju, Lahore (Acc. No. AIM-1977-202). Popis istaknutih osoba koji je sačinio sam Iqbal. Goethe je pod brojem 24.

<sup>189</sup> Vidjeti Bürgel: *Steppe*, op. cit., str. 20. Goethe je također usvojio isti stil u „Buch des Unmuts“ iz *Divana*. Vidjeti također Katharina Mommsen: *Goethe und die arabische Welt*. Frankfurt/M.: Insel, 1988. (poglavlje o utjecaju predislamske poezije na *Divan*, *Noten* i *Zahme Xenien*, str. 51–156).

Istodobno, kada je završavao rukopis *Payama*, istaknuo je drugu vrlo značajnu razliku koja se tiče njihovog *Weltanschauung*. U jednom od svojih pisama (datiranom na 15. juni 1922) koje je napisano Ijazu Ahmadu, sinu svojeg starijeg brata, on spominje da im je „eminentni proročki njemački pjesnik Goethe, nakon posmatranja duhovnog nemira današnje omladine, prenio ovu poruku:

Umjetnost još uvijek posjeduje istinu  
Pronađi pribježište tamo.

Sada je situacija islamskog svijeta ista kao ona u Njemačkoj tijekom perioda Napoleona i moja je poruka mladom muslimanu ista kao ona Goetheova. Jedina je razlika ta što sam zamijenio ‘umjetnost’ sa ‘religijom’ a razlog je očit. Umjetnost podaruje zadovoljštinu, ali ne i moć. U religiji ćete pronaći oboje, satisfakciju i moć.<sup>190</sup>

Iqbal je bio opčaran Faustom kao glavnim likom Goetheovog dramatskog predstavljanja. I kao što je zabilježio jedan od Iqbalovih bliskih prijatelja koji je putovao s njim tijekom tog kratkog boravka u Bombayu (5. januar 1929), na ručak ga je pozvao Seth Hashim Ismail. Njegova supruga je bila obrazovana žena i studirala je medicinu u Njemačkoj dvije godine. Nakon ručka, poslala je primjerak Goetheovog Fausta Iqbalu, tako da je on mogao napisati bilo koji stih o njemu vlastitim rukopisom. Iqbal je napisao ovaj perzijski stih:

*Kalam o Falsafa az Loh-i-Dil Farooshstam*  
*Zameer-i-khuash kushadam ba-Nishtar-i Tahqeeq.*

(Obrisao sam mrlje skolastike i filozofije iz zakutaka srca; i razotkrio svoje istinsko sopstvo kroz lancetu potrage za istinom.)

i komentirao: „Ovo je zaključak koji je Faust trebao dosegnuti, ali nije mogao.“<sup>191</sup>

Ova kratka opaska otkriva Iqbalova duboka prosezanja i prodornu studiju o Goetheovom remek-djelu *Faustu*.

---

<sup>190</sup> *Mazloom Iqbal*, op. cit., str. 325; Također u: *Ruzgar-i-Faqir*, II (Karachi, 1965; Lahore, 1987), str. 183; *Kulliyat-i-Makatib-i-Iqbal*, II (1991), str. 372–373.

<sup>191</sup> Ispričao je Ghulam Rasul Mehr (u. 1971) u svojim novinama *Inqilab* (11. jan. 1929), vidjeti *Guftar-i-Iqbal*. Ed. M. Rafiq Afzal, Lahore, 1969, str. 215–216.

Još jedna kratka opaska koju je iznio jedan od njegovih kolega obavještava nas da je u svezi s njegovom perzijskom knjigom *Zabur-i-Ajam*, Iqbal priželjkivao „želio bih da je Goethe pročitao ovu knjigu“.<sup>192</sup> Prirodno, ovo je bilo nerealno razmišljanje, međutim, ono nas poziva da tražimo te motivacije koje su prisilile Iqbala da posjeduje takovrsnu želju.

Slijedeći Ghaliba, Iqbal je pisao stihove o nekim renomiranim engleskim i perzijskim pjesnicima poput Browninga, Byrona, Rumija i Ghaliba. Svi su ovi pojedinačni stihovi objavljeni u *Payam-i-Mashriq* (engleski prijevod, str. 173–174), ali je stih koji se odnosi na Goethea bio isključen, a on je glasio:

*Ta Aab-o-Taab-i-Badah shwad Dil firoztar*  
*Aab az Gohar bageeram wa dar Saghar afganam*  
(Neka divota vina iluminira srce sve više i više  
Ja sam rastalio biser i natočio ga u pehar).

(Usp. *Ruzgar-i-Faqir*, ii, str. 237)

---

<sup>192</sup> Ch. Muhammad Husain (1894–1950) uputio je na ovu Iqbalovu ‘želju’ u svojemu članku o *Zabur-i-Ajam* (1927); vidjeti *Iqbal-Ch. Muhammad Husain ki Nazar Mein*. Ed. M. Hanif Shahid. Lahore, 1975, str. 147, 161.

Engleski je prijevod *Zabur* naslovljen „Perzijski psalmi“, a preveo ga je A. J. Arberry, Lahore, 1961. (1948); Selektivni njemački prijevod je sačinila A. Schimmel u: *Persischer Psalter* (Köln: Verlag Jakob Hegner, 1968), str. 88–94, te u: *Botschaft des Ostens* (Tübingen – Basel: Erdmann, 1977), str. 90–96. Njemački prevoditelj elaborira glavne predmete ove knjige riječima:

„In diesem Werk finden sich einige seiner feinsten und schwungvollsten persischen Gedichte; das Hauptmotiv ist auch hier das Verhältnis von Mensch und Gott. Die unlösbare Verbundenheit zwischen Schöpfer und Geschöpf, das Wechselspiel zwischen dem liebenden Ich und dem geliebten, ersehnten Du, oder, anders ausgedrückt, zwischen dem menschlichen Ego und dem göttlichen Super-Ego ist in manchem dieser Geschichte in unvergesslicher Zartheit widergespiegelt. Gott ist ebenso sehnsüchtig wie der Mensch, war er doch, wie die islamische Mystik immer wieder betont, ‘ein verborgener Schatz’, der die Welt schuf, um geliebt und verehrt zu werden. Die Natur scheint Iqbal durch das Schauen des Menschen entstanden zu sein; ohne seinen Blick hätte sie keinen Sinn. Der Mensch aber ruht unlösbar in dem allumfassenden Grössten Ich, in jenem Gott, der den Falken wie die Jagdbeute schafft und der den Menschen verwandeln kann, wenn er sich ihm im Gebet anvertraut; dann wird der Mensch das Instrument des göttlichen Willens.“ (*Botschaft*, str. 90).

Dana 22. marta 1832, oslabljen bolnom upalom pluća, Goethe, star čovjek u 82. godini života, sjeo je u naslonjač i zagledao se u tamni svijet. „Više svjetlosti!“, progundao je. Međutim, svjetlost više nije mogla doprijeti do njega. Kako ga je govor izdavao i njegova čula slabila, počeo je pisati kažiprstom po pokrivaču koji je prekrivao njegova koljena. Pišući, umro je.

Ove Goetheove riječi, kazane pred samu njegovu smrt, preslikale su se u Iqbalov um i on ih je koristio u izražavanju ili dijeljenju žalosti uzrokovane smrću njegovih voljenih. Emma Wegenast, Iqbalova mentorica i bliska prijateljica, obavijestila ga je o smrti svojeg oca. Odmah je odgovorio (30. jula 1913):

„Šjecaš se što je Goethe kazao u trenutku svoje smrti – ‘Više svjetlosti’. Smrt otvara put za više svjetlosti i nosi nas na ta područja gdje stojimo licem u lice uz vječitu Ljepotu i Istinu.“<sup>193</sup>

Nakon puno godina, čuvši vijesti o smrti Sir Thomasa Arnolda, svojeg učitelja i ‘gurua’, Iqbal je pisao njegovoj supruzi (16. juli 1930):

„Nema sumnje da je, s našeg stajališta, njegova blistava životna ljubav sada ugasnula, međutim, moje je duboko ubjeđenje da onima koji su, poput njega, posvetili svoje živote ljubavi i služenju, smrt označava ‘više svjetlosti’.“<sup>194</sup>

Nesumnjivo, Iqbal je bio rođeni pjesnik a njegova je poezija obogaćena opsežnim proučavanjem islamske i zapadnjačke filozofije, historije i književnosti. Rijetko se dešava, napose u

---

<sup>193</sup> *Iqbal Europe Mein*, op. cit., str. 462.

<sup>194</sup> *Ibid.*, p. 89.

Neki Iqbalovi učeni suvremenici su bili potpuno svjesni ovih riječi, koje je Goethe izgovorio kada je izdahnuo, i oni su ih koristili u njihovoj vlastitoj perspektivi; primjerice, Muhammad Ali piše u jednom od svojih članaka:

„Mi smo [krotki Hindusi] željeli, poput Goethea u času smrti, ‘više svjetlosti’.“

(*The Comrade*. The Weekly Journal. Ed. Muhammad Ali. Tom 3, br. 8, 24. februar 1912, str. 176).

Rabindranath Tagore je također koristio ove riječi u pismu (22. septembar 1894):

„Goethe je u času smrti želio ‘više svjetlosti’. Ako bih imao ikakvu preostalu želju u takvom trenutku, ona bi također bila za ‘više prostora’, jer ja jako volim svjetlost i prostor.“

(*Glimpses of Bengal*. Selected Letters, 1885–1895. New Delhi, 1980. (1921), str. 144–145, broširano izdanje).

islamskom svijetu, da pjesnik obdaren visokim književnim postignućima poput Iqbala posjeduje tako silno znanje o Istoku i Zapadu. Od svoje mladosti Iqbal je bio ozbiljan čitatelj knjiga koje se tiču područja njegovog interesovanja.

Iqbal nije bio tek bibliofil, već je konstantno ostao biti u do-sluhu s novim knjigama koje su objavljene bilo u Indiji ili inozemstvu, pokušavajući da ih dobije, izravno ili neizravno. Postupno, ustanovljena je njegova osobna zbirka, iako mala, ali po kvalitetu vrlo dragocjena.

Prije svojeg odlaska u Evropu 1905. Iqbal je ostavio iza sebe oskudnu kolekciju knjiga (ukupan broj 23) u pradjedovskoj rezidenciji u Sialkotu,<sup>195</sup> a najveći broj njih je bio povezan s engleskim pjesnicima iz devetnaestog stoljeća.<sup>196</sup> Bilješke na marginama na nekima od njih, uglavnom određene za kurseve, pokazuju njegovo pažljivo proučavanje pjesničkih suptilnosti engleske poezije. Kasnije je formiran glavni dio ove biblioteke, koja je sadržavala knjige koje je kupio tijekom svojeg boravka u Evropi ili iz drugih izvora. Tri godine prije svoje smrti, 1935, Iqbal se osjećao bolesnim i nije mogao tražiti knjige upravo zbog svojeg brzo propadajućeg zdravlja. Otuda je oporučno ostavio osobnu kolekciju da bude donirana biblioteci Islamia Collegea, Lahore (sukladno njegovoj volji od 13. oktobra 1935). Nakon njegove smrti (1938) ova je kolekcija predana Koledžu prema njegovoj oporuci (ukupno 443 knjige) i ona je tamo smještena u posebno odjeljenje pod nazivom „Iqbalova kolekcija“, koja je kasnije (1954) prebačena u nove prostorije Koledža (Civil Lines). Manji broj knjiga nije prebačen na Koledž i one su još uvijek dostupne u Iqbalovom muzeju u Lahoreu.<sup>197</sup>

Iqbalova se kolekcija sastoji od knjiga o različitim predmetima, uglavnom onima za koje je Iqbal bio jako zainteresiran, kao što su filozofija i književnost. Neke knjige (oko 45) sadrže vrlo informativne bilješke na marginama koje obezbjeđuju originalni

---

<sup>195</sup> Ijaz Ahmad je dao listu svih ovih knjiga (vidjeti *Mazloom Iqbal*, op. cit., str. 160).

<sup>196</sup> Poput R. A. Wilmota: *The Poets of the Nineteenth Century*, 1857.

<sup>197</sup> Muhammad Siddiq: *Descriptive Catalogue of Allama Iqbal's Personal Library*. Lahore, 1983. Uvodnik.



materijal za razvitak njegovih raznolikih misli. U ovoj kolekciji nekoliko naslova koji se odnose na Goethea ili geteovske studije su postojeći. Poput nekih drugih naslova, ne postoje bilješke na marginama koje je Iqbal napisao na ovim knjigama. Popis takvih izdanja se daje ispod:

a) *Goethes Faust*. Uredio Calvin Thomas. Part II. London: D. C. Heath & Co., bez datuma (Predgovor, august 1897), str. 457.

Uvodnik (v–lxxvi), Der Tragödie. Zweiter Theil in fünf Acten (str. 1–337. u gotičkom rukopisu). Bilješke (str. 339–457).

b) *Faust*. Eine Tragoedie von Goethe (oba dijela), str. 498. Na posljednjoj stranici: Der Verlag Th. Knaur Nachf. in Berlin hat dieses Werk in der spamerschen Offizin in Leipzig herstellen lassen. Den Einband fertigte die Buchbinderei L. Sieke & Co. in Leipzig, 1929. (Sukladno bilješci na slobodnom listu postave (datirano 21. juna 1935), vjerojatno je poklonjen Iqbalu od njegova vlasnika Maqbula Ahmada.)

c) *Criticisms, Reflections and Maxims of Goethe*. Preveo i uvodnik napisao W. B. Rönnfeldt. London – New York: The Walter Scott Publishing Co., bez datuma.

Uvodnik (ix–xxxiv), Goethe o Shakespeareu (str. 1–59), Goethe o Byronu (str. 63–78), Poezija i lijepe umjetnosti (str. 79–134), Refleksije i maksime o životu, karakteru, umjetnosti i književnosti (Sprüche in Prosa) (str. 135–261).<sup>198</sup>

d) *A History of German Literature*. As determined by social forces. Autor Kuno Francke. 7. izdanje, New York: Henry Holt & Co., 1907. (1896), str. 595. Goethe i Schiller (str. 335–398).

e) Njemački za Engleze. br. 1: *First Reading Book*. Lagahne poeme uz prijevode umetnute među retke, te ilustrirane bilješkama i tabelama uglavnom etimološkim. Autori A. Sonnenschein i J. S.

---

<sup>198</sup> Prevoditelj je koristio njemački tekst *Maximen und Reflexionen*. Objavio ga je pod naslovom *Sprüche in Prosa* Gustav von Loeper, Goethes Werke, Berlin, 1869–79, vol. xix. Usp. Bailey Saunders: *Goethe's Maxims and Reflections*. Za druge detalje o ovoj knjizi i njezinom utjecaju na Iqbalovu *Stray Reflections* („Odlutale misli“) vidjeti bilješku 119–120.

Stallybrass. 3. izd., London – Edinburgh: Williams and Norgate, 1875, str. 228.

Dio III: Prijevod umetnut među retke i bilješke (str. 105–183); Der Erlkönig (Goethe), str. 105–108; Der Pilgrim (Schiller), str. 109–112; Das Schloss am Meere (Uhland), str. 113–116; Mignon (Goethe), str. 116–118; Rittter Toggenburg (Schiller), str. 119–126; Sprüche (Goethe), str. 127–130; Das Veilchen (Goethe), str. 136–138; Der Sänger (Goethe), str. 138–142; Aus Wilhelm Meister (Goethe), str. 142–143; Die Bürgerschaft (Schiller), str. 143–159; Der Handschuh (Schiller), str. 143–159; Die Frösche (Goethe), str. 166–167; Das Glück von Edenball (Uhland), str. 167–172; Der Ring des Polykrates (Schiller), str. 174–182.

f) Rudolf Steiner: *Grundlinien einer Erkenntnistheorie der Goetheschen Weltanschauung mit besonderer Rücksicht auf Schiller*. Zugleich eine Zugabe zu Goethes „Naturwissenschaftlichen Schriften“, u: K-rschners Deutscher National-Literatur. Neue, um eine Vorrede und Schlussbemerkungen erweiterte Auflage. Stuttgart: Der Kommende Tag A.-G. Verlag; 1924. (1886), str. 112. (-Philosophisch-anthroposophische Bibliothek).<sup>199</sup>

g) *The Prose Writings of Heinrich Heine*. Priredio i uvodnik napisao Havelock Ellis. London: The Walter Scott, nema datuma, str. 327. (Za uvodnik *Payamu* Iqbal je koristio neke opaske H. Heinea o Goetheovom *Divanu*; vidjeti str. 118–119. ovog izdanja).<sup>200</sup>

---

<sup>199</sup> Ova knjiga oblikuje središnji fokus o temeljnim konceptima teorije spoznaje Goetheovog *Weltanschauunga*, uz ukazivanje na Schillera, uz dodatak Goetheovih „znanstvenih djela“. Autor R. Steiner je također napisao još pet knjiga o Goetheu (koje su objavljene nakon 1921) koje su pobrojane na kraju ove knjige.

<sup>200</sup> Iqbalov uvodnik *Payamu* započinje ovim Heineovim navodom: „Divota ove knjige (*Divana*) je neopisiva; ona je selam poslat sa Zapada Orijentu, a brojna je osebujna i neobična ruža sakupljena ovdje...“ (sadašnje izdanje, str. 118–119).

Nažalost, cjelovita Iqbalova kolekcija, uključujući ovih sedam naslova, loše je dokumentirana u *Descriptive Catalogue / Opisnom katalogu* (op. cit., 1983). On mora biti revidiran, uz pridodati opis sadržaja knjiga i njihovih autora i za ovaj poduhvat obrazac takovrsnog kataloga može se slijediti:

a) Hans Ruppert: *Goethes Bibliothek. Katalog*. Weimar; Arion, 1958.

Dovoljno čudno, u čitavoj Iqbalovoj kolekciji, trenutno smještenoj u Islamia Collegeu i Iqbalovom muzeju, ne postoji Goetheov *Divan*. Možemo nagađati da ga je pročitao, u originalu ili engleskom prijevodu, tijekom svojeg boravka u Evropi. Tijekom svojeg pisanja odgovora na *Divan* (tj. *Payam*), on je znao o dostupnosti njegovog engleskog prijevoda, koji je sačuvan u lokalnoj biblioteci.<sup>201</sup>

## VI

Kaže se da su usporedbe odbojne. U različitim perspektivama to je neporecivo, ali u nekim slučajevima, napose u području

---

b) Otto Lerche: *Goethe und die Weimarer Bibliothek*. Leipzig: Harrossowitz, 1929.

Bilo bi važno ovdje primijetiti da neka Iqbalova pisma pokazuju kako je često pozajmljivao knjige od lokalnih bibliotekara (napose biblioteka Punjab Sveučilišta i javne biblioteke Punjaba) za svoja proučavanja. U vrijeme pripreme svojih *Lectures / Predavanja* (1. izd., 1930) pokušao je intenzivno da traga za relevantnim materijalom i dobio ga je privremeno iz privatnih i vladinih biblioteka. Ako je moguće, popis takvih pozajmljenih knjiga mogao bi se pripremiti, modeliran po sljedećoj knjizi:

Elise von Keudell i Werner Deetjen (eds.): *Goethe als Benutzer der Weimarer Bibliothek. Ein Verzeichnis der von ihm entliehenen Werke*. Weimar Böhlau, 1931.

<sup>201</sup> U pismu od 29. juna 1923. (samo mjesec dana nakon prvog izdanja *Payama*) Iqbal piše Shahu Naziru Ahmadu Hashmiju Ghazipuriju:

„Drugo izdanje *Payama* je u štampi i vjerojatno će biti tiskano u Njemačkoj... Najveći broj poema iz Goetheovog *Zapadnog divana* su prevedene na engleski, vjerojatno u Pan (?) Library seriji. Vjerojatno je jedan njegov svezak dostupan u Punjab Public Library.“

(Usp. Bashir Ahmad Dar: *Anwar-i-Iqbal*. Lahore: Iqbal Academy, 1977. (1967), str. 195).

Očito, u takvim djelima Iqbal je često upotrebljavao riječ ‘možda’, što znači da on pribavlja traženu informaciju svojemu naslovniku temeljenu jedino na njegovom sjećanju i u nekim primjerima ona manjka autentičnošću. Uz referencu na ovo pismo, on nije u potpunosti siguran u svezi s izdavačem niti dostupnošću engleskog prijevoda *Divana*. Do tog vremena tiskana su tri engleska prijevoda Goetheovog *Divana* (prevoditelja J. Weissa, Boston: Roberts Brothers, 1877; prevoditelja A. Rogersa, London: George Bell, 1890. i prevoditelja E. Dowden, London, 1913) i nije jasno na koji je od ova tri prijevoda ukazivao.

književnosti, usporedbe su skrajnje instruktivne i ne mogu se smatrati odurnima. Takovrsna komparativna studija je bila najomiljeniji predmet ikbalijanskih učenjaka i oni su prekapali kako bi izvadili poetske i filozofske koincidencije, slučajne ili namjeravane, između Iqbala i Goethea. Uz gore spomenute pjesničke i konceptualne sličnosti između njih, istraživana su neka nova područja takovrsnih komparativnih studija, ukazujući na neke druge zajedničkosti njihovih stajališta, kao što su koncepti čovjeka i univerzuma, davanje prednosti Ljubavi nad Intelektom, pohvala božanske snage Ljubavi,<sup>202</sup> satanologija,<sup>203</sup> koncepcija o besmrtnosti,<sup>204</sup> koncept Mar-i-Momina<sup>205</sup> ili natčovjeka.<sup>206</sup> S

---

<sup>202</sup> M. M. Sharif: *About Iqbal and His Thought*. Lahore: Institute of Islamic Culture, 1977. (1967), str. 195.

<sup>203</sup> Vidjeti B. A. Dar: „The Idea of Satan in Iqbal and Milton“ (*Iqbal*, vol. I, br. 1 (juli 1952), str. 83–108; Taj Muhammad Khayal: „Iqbal’s Conception of Satan“ (*Ibid.*, vol. 2, br. 1 (juli 1953), str. 1–17); Dr. Javid Iqbal: *Ma’i Lalafaaam* (urdu članci), Lahore, 1973: „Iqbal awr Shaitan“ (str. 159–187); Prof. Aal-i-Ahmad Suroor: *Nai awr Purane Chiragh* (zrdu članci), 3. izd., Karachi, 1957. (Delhi 1946): „Iqbal awr Iblis“ (str. 41–75); Dr. Hamdi Kashmiri: *Harf-i-Raz*, New Delhi, 1983: „Iblis–Iqbal awr Goethe ki nazar mein“ (str. 75–83).

<sup>204</sup> S. Vahiduddin: „Tradition and Modernity in Iqbal’s Philosophical Thought“ (*Islamic Culture* (Hyderabad Deccan), vol. lxi, br. 3 (juli 1987), str. 23).

<sup>205</sup> „Jasno je da je Goetheov idealni čovjek, koji se konstantno bori da dosegne više vrhove, Nietzscheov natčovjek.“ (Poruka prof. A. Schimmel na ceremoniji održanoj 26. marta 1999. u Lahoreu na obilježavanju godišnjice Goetheovog rođenja, u: *Goethe and Iqbal*. A Tribute to J. W. Goethe on his 250th Birth Anniversary. Lahore, 1999).

<sup>206</sup> Aziz Ahmad piše: „Izraz koji je Nietzsche koristio za ovu koncepciju natčovjeka je *Übermensch*, izraz koji je pozajmio od Goethea. On je zaostatak iz Goetheovog ranijeg romantizma, prije njegove konverzije na neoklasicizam koji se manifestira u drugom dijelu *Fausta*, gdje je junakinja Helen, bit helenizma, a ne više Gretchen.“ („Sources of Iqbal’s Perfect Man“, u: *Iqbal*, vol. vii, br. 1 (juli 1958), str. 2).

Sukladno M. D. Taseeru: „Obojica [Iqbal i Goethe] su štovali *Übermenscha* (natčovjeka). Iqbal ga je dobio od Nietzschea, a Nietzsche od Goethea.“ („Some Thoughts on First Iqbal Day“, u: *The Civil and Military Gazette*. (Lahore). Iqbal Day Supplement, 21. april 1961, str. viii).

Dr. Taseer nastavlja ih uspoređivati: „Iqbalova shema života je ljudskija i izvediva. Kao pjesnik, on je više srodan Goetheu nego suhoparni filozofi i apstraktni mislitelji. Goethe je taj koji kaže u *Faustu*:

Budi pribran.

obzirom na sve ove ideološke analogije, najveći broj nekritičnih Iqbalovih štovatelja je usredsredio svoju diskusiju tako da, ukoliko se minuciozno prostudiraju, otvorit će se više novih putova koji bi im pomogli napisati obuhvatnu knjigu o ovoj temi koja tek treba biti napisana.<sup>207</sup>

Iqbalovo iskreno divljenje Goetheu potrajalo je četiri decenije i ovaj trajni intelektualni odnos morao je proći kroz različite faze, te je rezultirao njegovim postupnim razvijanjem pjesničkog nazora i filozofskog mišljenja. Prvo, Goethe je kao lirski pjesnik privukao Iqbala prije nego se uputio za Evropu u svojoj mladosti (1905). Kasnije, naučivši njemački, Goetheova su djela, napose njegov *Faust*, postala dostupna Iqbalu. Različiti ambijentalni faktori gradova kao što su Heidelberg i Munich te nova poznanstva i muških i ženskih osoba stvorila su romantičnu auru oko njega, koja je intenzivirala njegovo zanimanje za Goetheovu lirsku poeziju. Treći i najznačajniji period Iqbalova duboka poštovanja Goethea započeo je nekoliko godina nakon njegova povratka iz Evrope. U međuvremenu, njegov um i duša su morali proći kroz neka duboka iskustva koja su promijenila njegovu pjesničku viziju, filozofske pristupe i općenito svjetonazor. On je žestoko kritikovao političke, društvene i kulturne vrijednosti Zapada, ali je njegovo stajalište prema zapadnjačkoj književnoj tradiciji ostalo nepromijenjeno. Zbog ovog je razloga Iqbalovo uvažavanje Goetheova pjesničkog genija potrajalo i na kraju se manifestiralo u njegovom *Payam-i-Mashriq* u kojemu je pokušao slijediti pjesnički stil Goetheovog *Divana*. Štoviše, Goethe je bio inspiriran Hafizom kada je čitao njemačke prijevode njegove perzijske poezije (koje je sačinio Hammer-Purgstall). Iqbal je jednako tako bio poštovatelj Hafiza kao pjesnika i usprkos svojim kritičkim opaskama o umirujućim učincima njegove poezije, on se nikada nije oslobodio od pjesničke dikcije ovog velikog perzijskog pjesnika. I za Goethea i Iqbala Hafiz je bio izvor njihovih romantičnih imaginativnih sposobnosti i

---

To je jedina životna umjetnost i Goethe je također vjerovao u osvajanje besmrtnosti kroz osobno nastojanje. Iqbalovo 'najveće' djelo o poeziji, *Payam-i-Mashriq*, prikladno je posvećeno Goetheu.“

<sup>207</sup> Syed Abdul Vahid Mu'ini: *Naqsh-i-Iqbal*. Lahore, 1969, str. 239.

stvaralačkog stila; Goethe se smatrao njegovim blizancem, dok je Iqbal razmišljao o obitavanju Hafizove duše u njegovom tijelu.

Odvojito od Iqbalove kritičke ocjene Hafiza, on je bio upućen u Goetheova zanimanja za književna blaga islamskog Orijenta i njihove različite utjecaje na njegov stvaralački um. Međutim, ono što je približilo Iqbala Goetheu bilo je njegovo najsklonije i intelektualno izbalansirano stajalište prema Kur'anu,<sup>208</sup> časnom Poslaniku<sup>209</sup> i islamu općenito.<sup>210</sup> Goethe je bio svjestan pozitivne

---

<sup>208</sup> Prof. dr. Otto Spies, istaknuti njemački orijentalista, primjećuje:

„Schon in der Wetzlarer und Frankfurter Zeit (1772 bis 1775) hat Goethe den Koran gelesen, der ihm in der 1772 in Frankfurt erschienenen deutschen Übersetzung von Megerlin vorgelegen haben muss. Den die Sätze in seinem Brief an Herder: 'Ich möchte beten wie Moses im Koran: Herr, mache mir Raum in meiner engen Brust! sind wörtlich dieser Übersetzung entnommen.“

(*Der Orient in der deutschen Literatur*. II, Kevelaer, 1951, str. 18).

S. Khuda Bakhsh (u. 1931), dobro poznati prevoditelj knjiga koje su napisali njemački orijentalisti, piše:

„Suštinu učenja islama Goethe je pronašao u drugoj suri koja počinje kako slijedi: 'Ovo je Knjiga u koju nema nikakve sumnje, uputstvo je svima onima koji se budu Allaha bojali; onima koji u nevidljivi svijet budu vjerovali i molitvu obavljali i udjeljivali dio od onoga što im Mi budemo davali; i onima koji budu vjerovali u ono što se objavljuje tebi i u ono što je objavljeno prije tebe, i onima koji u onaj svijet budu čvrsto vjerovali. Njima će Gospodar njihov na pravi put ukazati i oni će ono što žele ostvariti.' 'I na ovaj način', Goethe nastavlja, 'imamo suru nakon sure. Vjerovanje i nevjerovanje su podijeljeni na više i niže. raj i pakao čekaju vjernike i poricatelje. Detaljni nalozi za stvari koje su dopuštene i zabranjene, legendarne pripovijesti o jevrejskim i kršćanskim religijama, tvore korpus ovog svetog sveska koji nam je, kako mu se približavamo, iznova nepropustan, potom nas privlači stalno iznova i ispunjava nas divljenjem, te nas naposljetku sili na iskazivanje štovanja'.“

(Citat u: „Iqbal's Tribute to Goethe“ autora dr. Mumtaz Hasan, u: *Iqbal*, xxi/1 (januar – mart 1974, str. 20).

Vidjeti također bilješke 17–21.

<sup>209</sup> Katharina Mommsen, renomirana njemačka poznavateljica Goetheovog kontakta s islamskim Orijentom, piše podrobno o ovom predmetu, vidjeti njezin članak:

„Goethes bild vom Orient“, u: *Der Orient in der Forschung*. Festschrift für Otto Spies zum 5 April 1966. Hrsg. von Wilhelm Hoenerbach. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1967, str. 455.

Vidjeti također bilješke 23–28.

<sup>210</sup> U *Divanu* Goethe kaže:

uloge koju je islam odigrao u historiji ljudskog roda. Islam i ličnost časnog Poslanika, kako je portretirana u evropskim djelima iz devetnaestog stoljeća, uvelike su učinjeni pristranim i antagonističnim: zapadnjačko je stajalište naslijeđeno iz medijavnog koncepta islama. Nasuprot takovrsnim neprijateljskim i djelomičnim pristupima muslimanskom vjerovanju, Goethe, kao veliki stvaralački genij i razlagatelj svjetske književnosti, proučavao je Kur'an i život časnog Poslanika kroz njemačke prijevode i izražavao je stajališta koja nisu bila neusklađiva sa temeljnim islamskim konceptima. Ne obazirući se na suvremene konfliktne radove o islamu, Goetheova planirana drama o Muhammedu bila je „protuteža Voltaireovoj poprilično satiričnoj slici poslanika islama“.<sup>211</sup> Zbog ovog razloga, Iqbal je iskazao dobrodošlicu Goetheu, pjesnički i intelektualno, i odao mu počast kroz adaptiranje njegove Ode časnom Poslaniku („Mahomets Gesang“) u knjizi na perzijskom *Payam-i-Mashriq*.

Iqbalovo divljenje Goetheu nikada nije prestalo i ono se nastavilo sve do kraja njegovog života. On je često razgovarao o Goetheu sa svojim bliskim prijateljima i volio je pripovijedati biografske zgode ovog velikog njemačkog pjesnika svojim poslovnim prijateljima. *Faust* mu je ostao biti drag čitavog života i znao je o svim njegovim pjesničkim aluzijama i stilskim zakučatostima koje bi lahko riješio bilo koji istočnjački čitatelj, kao što je iskazano u jednom od njegovih pisama bliskom prijatelju.<sup>212</sup> Iqbal je bio voljan pomagati osobama koje su namjeravale da

---

Wenn Islam Gott ergeben heisst

In Islam leben und sterben wir all.

U pismu (19. novembar 1831) Goethe piše Schopenhaueru:

„Im Islam leben wir alle, unter welcher Form wir uns auch Muth machen.“

Za ostale detalje vidjeti Katharina Mommsen: *Goethe und der Islam*. Stuttgart, 1964; Said Abdel-Rahim: *Goethe und der Islam*. Diss. Berlin, 1969; G.-H. Bousquet: „Goethe et l’Islam“, u: *Studia Islamica* (Paris), 33 (1971), str. 151–164.

<sup>211</sup> Prof. Annemarie Schimmel: „Iqbal and Goethe“, u: *Iqbal; Essays and Studies*. Ed. Asloob Ahmad Ansari, New Delhi: Ghalib Academy, 1978, str. 272.

<sup>212</sup> Syed Nazir Niazi: „Conversations with Iqbal“ (u: *Muhammad Iqbal. Poet and Philosopher*. Karachi: The Pakistan-German Forum, 1960, str. 112–120); također u: *Muhammad Iqbal und die drei Reiche des Geistes*, op. cit., str. 67–76.

studiraju Goethea posebno<sup>213</sup> ili da prevode *Fausta* na urdu.<sup>214</sup> Prvi prijevod *Fausta* na urdu<sup>215</sup> i *Die Leiden des jungen Werther*<sup>216</sup> („Jadi mladog Werthera“) izašli su iz tiska uz njegov pristanak i pomagao je prevoditeljima u pribavljanju relevantne informacije u svezi s njihovim poduhvatom. Na ovaj način, Iqbal je pokušao potaknuti književno i znanstveno zanimanje za Goethea u narednoj generaciji, kao nadarenog pjesnika i zaljubljenika orijentalizma. Inspirirani Iqbalovim dubokim poštovanjem spram Goethea, neki diletanti njegovog doba posvetili su se slijeđenju njegovih stopa i dali su veliki doprinos u obogaćivanju tradicije studija o Goetheu u urdu književnosti.

---

<sup>213</sup> Vidjeti njegovo pismo Siraju Nizamiju (15. juna 1927). Usp. *Khatut-i-Iqbal*, op. cit., str. 176. i *Kulliyat-i-Makatib-i-Iqbal*, II, str. 675–676.

<sup>214</sup> *Maktubat-i-Niazi*, op. cit., 1977. (1957), str. 34.

<sup>215</sup> Objavljen je 1931. uz opsežan predgovor koji je napisao dr. Abid Husain (1896–1978). Samo je prvi dio *Fausta* preveden.

<sup>216</sup> Autora dr. Riyazul Hasana u reprint izdanju iz 1933. godine: Karachi 1967. Prevoditelj se dvaput susreo s Iqbalom (1930. i 1935) i diskutirao je o Goetheu i Iqbalovom romanu, koji Iqbal nije želio da čita njegov sin, dr. Javid Iqbal, koji je imao jedanaest godina u to vrijeme (Predgovor prijevodu, 1967, str. 39); još jedan urdu prijevod *Werthera* sačinio je Qayyem Quraishi, Lahore, 2001.



**Umjesto pogovora**  
**Prof. Annemarie Schimmel**  
*Iqbal i Goethe*<sup>217</sup>

Među pjesnicima Iqbal je imao nepodijeljeno divljenje za Rumija i Goethea koji su zbilja postali zvijezde vodilje u njegovom životu. On je ovjekovječio njihov doprinos ljudskoj kulturi u poemi *Payam-i-Mashriq*, kamo ih posmatra kao predstavnike ljubavi, te dinamične ljubavi koju je izrazio Goethe u svojem *Faustu* i Rumi u *Mathnaviji*, tako da svaki od njih „posjeduje knjigu iako ne može biti nazvan poslanikom“ (kao što je Jami napisao o Maulana Rumiju).

Iqbal je poput prizme koja filtrira, takorekuć određene zrake naročite valne dužine iz poezije i mišljenja Rumija i Goethea. Bilo bi posve lahko usporediti ove učitelje površno, kao što je činjeno iznova i iznova. Moramo se prisjetiti različitih kulturoloških situacija, političkih i društvenih okvira u kojima su Goethe i Iqbal rođeni. Štoviše, u onoj mjeri u kojoj je Goetheova poezija bila inspirirana tijekom čitavog njegovog života različitim iskustvima ljudske ljubavi, *erosa* u potpunom smislu ove riječi, i kao što zbilja malo znamo o bilo kakvom ‘ljudskom’ sviđanju koje je moglo Iqbala potaknuti da piše svoju poeziju – ni *Faustova* Gretchen (heroinja), niti Sulaykha iz Goetheovog *West-Östlicher Divana* nema parnjaka u Iqbalovom djelu; niti zbilja znamo o Shams-i-Tabriziju i njegovom životu ukoliko želimo da ga usporedimo s Rumijem. Međutim, usprkos ovim izvanjskim raznolikostima, tamo postoji duhovna srodnost koja je omogućila Iqbalu da shvati neke najbitnije aspekte Goetheovog djela.

Goethe stoji na kritičnoj tački njemačke kulturne historije, napose historije njemačkog susreta sa Bliskim i Srednjim Istokom. Pojavio se u vrijeme kada je era prosvjetiteljstva već otvorila nove horizonte; uska, crkvena ograničena stajalište prema musliman-

---

<sup>217</sup> Prof. Annemarie Schimmel, „Iqbal and Goethe“, u: *Iqbal and Goethe*, sabrao i uredio M. Ikram Chaghatai, Iqbal Academy Pakistan, 2000, str. 129–144.

Također objavljeno u: *Iqbal: Essays and Studies*. Uredio Asloob Ahmed Ansari. New Delhi: Ghalib Academy, 1978, str. 271–284; te jednako tako u: *Iqbal: Commemoration Volume*, uredili Ali Sardar Jafri i K. S. Duggal. New Delhi: nedatirano, str. 242–253).

skom Istoku polahko su prevladana na Zapadu. Potom su otkrivena književna blaga Istoka po prvi put i propisno vrednovana. Međutim, početak onog što Iqbal naziva ‘orijentalnom strujom’ u njemačkoj književnosti ima uglavnom zahvaliti Herderu. Ovaj je teolog i filozof naslijedio od svojeg učitelja Hammanna zamisao da je poezija maternji jezik ljudskog roda i ispravno je smatrao da smo iz poezije počeli učiti ljudski razum puno bolje nego kroz proučavanje krivudavih putova političke historije. Herder je bio zaljubljen u Sa’dija dok mu je elegantni Hafizov stih, koji mu je jedino bio dostupan u poprilično inspirativnim prijevodima, izgledao odveć lepršavim. Za vrijeme svojeg susreta sa mladim Goetheom u Strassbourgu zanimanje potonjeg za orijentalne stvari se rasplamsalo. U Goetheovom očinskom domu u Frankfurtu Biblija je, naravno, intenzivno proučavana i pjesnik je uvijek ostao biti zahvalan snažnoj dikciji ove knjige. Godine 1772, u dobi od 23 godine, Goethe je ipak započeo studira ti Kur’an u njemačkom prijevodu svojeg frankfurtskog zemljaka Megerlina. Inspiriran različitim i konfliktnim radovima o poslaniku Muhammedu, namjeravao je napisati dramu o njemu kao protutežu Voltairevoj poprilično satiričnoj slici o Poslaniku islama. Međutim, dovršio je samo dva komada ove drame: jedna Abrahamova molitva, koji prekida s obožavanjem zvijezda i umjesto toga okreće se Stvoritelju; ona je jamačno inspirirana relevantnim odjeljkom u 6. suri (Al-An’am). Drugi je komad napisan kao dijalog između Alija i Fatime, ali je kasnije preinačen u himnu koja je nazvana *Mahomets Gesang*. Na ovom mjestu Poslanik je simboliziran kao struja koji izvire iz malog izvora, teče u potok i naposljetku u moćnu rijeku, noseći sa sobom sve manje rijeke, koje vraća nazad Ocu, neizmjernom okeanu. Goethe je vrlo dobro interpretirao mistička osjećanja koja je izrazio Maulana Rumi i, drugo, da poslanička aktivnost zbilja sličijerijeci koja je podržana rijekom milosti; nalik rijeci, Poslanik će vratiti kući sve one koji tragaju za istim ciljem i koji ne mogu sami pronaći put. Više od jednog stoljeća nakon Goethea R. M. Rilke je imao običaj da upotrebljava isti simbol u svojem dubokom poštivanju islama u pismu koje je napisano iz Cordove princezi Thurn und Taxis (1912). Istinski islamski karakter Goetheove poeme je bjelodan; ovo je razlog što je Iqbal dao vrlo slobodnu njezinu perzijsku verziju u *Payam-i-*

*Mashriq*, te možemo pretpostaviti da je *nom de plume* (pseudonim) koji mu je Rumi nadjenao u *Javidnami*, tj. Zindarud, 'živa rijeka', elegantna aluzija na poslaničku moć.

Goethe se malo zanimao za orijentalne predmete, barem u obliku ozbiljnih proučavanja ovih tema, više od četrdeset godina, iako je čitao prijevode koji su se godinama pojavljivali u Evropi (među njima i onaj Tahsinuddinove *Kamlata and Kamarupa*). Početkom 1813, u vrijeme najvećih političkih meteža u Njemačkoj, osjećao se još jednom privučenim Istoku. Nije uzalud nazvao prvi stih nove zbirke pjesama, koja je nastala u narednih pet godina, *Hegira*, jer je želio pobjeći iz konfuzne političke scene na Zapadu u svijet praočinske harmonije i čistote. Izvanjski razlog za ovo vraćanje na Istok nije u tolikoj mjeri bilo djelo romantičnih pjesnika i učenjaka koji su posvjedočili taj Orijent, a napose je Indija bila domovina svega što je lijepo: to je prije bilo pojavljivanje prvog cjelovitog njemačkog prijevoda Hafizovog *Divana*, koji je sačinio Joseph von Hammer. Ovaj poprilično neulašteni prijevod Hafiza, koji je tiskan u dva manja sveska 1812–13, probudio je u Goetheu osjećanje bliske povezanosti sa perzijskim pjesnikom, kojeg je on nazvao svojim 'blizancem'. Hammarov je prijevod počesto bio kritiziran, ali on je još uvijek bolji, jer je vjerniji od većine kasnijih prilagodbi Hafizove poezije na njemačkom ili engleskom jeziku. Goethe je bio u stanju otkriti Hafizovu veličinu iz ovih prijevoda i on je spremno shvatio oscilirajući karakter perzijske poezije, koja se ne bi smjela shvatiti posve svjetovnom (kao što je mislio Hammar), niti posve mističnom (kao što je smatrao Silvestre de Sacy). „Svijet je zabava“ – to je ono što je Goethe otkrio: zabava, skrta i neskrta ljepota Prijateljevog lica. Goethe je jednako tako bio svjestan da „u ovoj poeziji jezik kao jezik igra najznačajniju ulogu“. Ljubav očaravajuće mlade žene – Marianne Jung-von Willemer – pridodao je osjećanju blizine ljubavnim pjesmama perzijskog pjesnika sve više kako je Marianne mogla da mu odgovori u elegantnom stihu. Otuda su brojni razlozi doprinijeli nastanku *West-Östlicher Divana*, u kojem Goethe izriče svoje priznanje da, ako islam znači predanost Božijoj volji, svi mi živimo u islamu:

Wenn Islam Gott ergeben heisst,  
In Islam leben und sterben wir alle.

U ovoj knjizi poezije je prvi put postignuto savršeno stapanje istočnjačke i zapadnjačke misli. Također, pored duboke i slikovite poezije, postoji i *Noten und Abhandlungen*, zbirka odlutalih misli o orijentalnim temama, kao što su karakter arapske i perzijske poezije, najpoznatiji pjesnici, politički sustavi itd. Čak i danas orijentalisti ne mogu a da se ne dive Goetheovom dubokom uvidu u bit islamske kulture i karakter perzijske poezije.

U istoj godini kada se *Divan* pojavio u štampi, 1819, mladi njemački orijentalista pjesnik Friedrich Rückert sastavio je prvi put gazale na njemačkom, uvodeći misao Maulana Rumija, kao i perzijski oblik u njemačku književnost. On je stoga započeo pravi orijentalni tok, strujanje kojeg je on, nadareni i izvanredni poznavatelj nekih pedesetak jezika, ostao najbolji i najistaknutiji predstavnik.

Nijemci su prihvatili orijentalne teme još od samog početka, a s Goetheom je naslijeđe islamskog svijeta postalo dijelom njemačke kulturne tradicije. Međutim, na Istoku je znanje o zapadnjačkim tradicijama bilo vrlo nedostavno. Zbog političkih su razloga indijski muslimani ostali biti ograničeni na englesku tradiciju u književnosti. Iqbal je izuzetak. Iako je hvalio Wordswortha i preveo kraće pjesme nekih engleskih i američkih pisaca na urdu u svojoj ranoj mladosti, njegova ljubav za Goethea je vidljiva još od samog početka njegove karijere. Razvidno je iz njegove predivne poeme u čast Ghaliba, koji, kaže Iqbal, počiva u prašini Delhija, dok njegov duhovni brat Goethe spava u ružičnjaku Weimara. Ovo dobro korespondira s opaskom u *Stray Reflections / Odlutalim mislima* (1910): „Priznajem da puno dugujem Hegelu, Goetheu, Mirzi Ghalibu, Mirzi Abdul Qadiru Bedilu i Wordsworthu.“ Zapravo, *Stray Reflections / Odlutale misli*,<sup>218</sup> koje su bilješke što su zapisivane po Iqbalovom povratku iz Evrope u vrijeme transformacije u njegovom *Weltanschauungu*, dopuštaju nam da ostvarimo uvid u Iqbalov um. Iako bi bilo prirodno za pjesnika koji je obrazovan u britanskim misionarskim školama i sveučilištima da preferira englesku poeziju, on usprkos tome daje prednost Goetheu. Syed Nazir Niyazi ispravno primjećuje:

---

<sup>218</sup> *Stray Reflections: A Note-book of Allama Iqbal*, uredio Javed Iqbal (Lahore, 1961), str. 54. [Revidirano i prošireno izdanje uz faksimile, Lahore: Iqbal Academy Pakistan, 1992. Ed.]

„Vjerojatno ono što život više treba od onih koji ‘znaju tajne prirode’ jesu ljudi koji mogu shvatiti njezinu konačnu svrhu. Goethe je bio takav čovjek, a i Iqbal. Iqbal je bio taj koji je svratio našu pozornost na Goethea. Značajna je epizoda u našoj historiji da je Iqbal bio jedini koji se opirao čitavoj književnosti i kulturi koja je dominirala našim životom kroz političku kontrolu. Bez obzira na to kakav je razlog... činjenica da smo prihvatili radije Goethea nego Shakespearea, koji je jedinstveni umjetnik kojeg svi priznajemo, ali je Goethe jedan od nas koji je osigurao mjesto u našim srcima. Ukoliko ovo pitanje imamo na umu, trenutačnu sliku savršenog čovjeka, ili Božijeg namjesnika, ili Čovjeka, njegov karakter i sklonost kako ih je Iqbal shvatio, donekle su viđeni u Faustu, stvorenju Goetheove misli, a ne u Nietzscheovom Natčovjeku.“

Sukladno Iqbalu, Goethe je bio u stanju simbolizirati ljudski rod u jednoj figuri svojeg Fausta:

„Goethe i Shakespeare su iznova promišljali Božansko kroz stvorenje. Međutim, postoji jedna važna razlika među njima. Realistični Englez iznova promišlja individualno – idealistični Nijemac univerzalno. Njegov se Faust samo nadaje individualnim. U zbiljnosti, on je individualizirani ljudski rod.“  
(*Stray Reflections*, str. 144)

Ili, na drukčiji način kazano: „ukoliko želite da studirate anatomiju ljudskog uma, možete ići Wundtu, Wardu, Jamesu ili Stoutu. Međutim, istinski uvid u ljudsku prirodu možete dobiti jedino od Goethea“ (Ibid., str. 139). Iqbal se ne krzma da u *Faustu* vidi istinskog predstavnika njemačkog uma, koji je puno bliži narodnom osjećanju čak i od Novog zavjeta: „Goetheov Faust je taj – a ne knjige za koje se pretpostavlja da ih je napisao galilejski Ribar – koji otkriva duhovne ideale njemačkog naroda. I Nijemci su toga u potpunosti svjesni“ (Ibid., str. 66). I kao što je priznao svoje dugovanje Maulana Rumijevom geniju izabirući ga za duhovnog vodiča, on je jednako tako priznao da je otkrio vlastite granice nakon čitanja Goethea: „naša se duša otkriva kada

dolazimo u dosluh s velikim umom. Sve dok nisam shvatio Goetheove imaginacije, nisam otkrio vlastitu prikraćenost“ (Ibid., str. 2). Ovaj je iskaz ponovljen u poeziji u Prologu *Payam-i-Mashriqa*, koji sadrži vjerojatno najljepšu pohvalu ovog njemačkog pjesnika u Iqbalovom djelu. Bolje rečeno, čitav je *Payam-i-Mashriq* posvećen njegovoj pohvali, budući da je Iqbalova nakana bila da odgovori na Goetheov *West-Östlicher Divan*. On je željno tragao za nekim ko bi mogao prevesti ovu knjigu u njemački kako bi Goetheovi zemljaci mogli shvatiti prvi odgovor na njegovo djelo koji dolazi s Istoka.

Možemo se zapitati koji je bio zajednički nazivnik između ove dvojice ljudi. Vjerojatno bi se jedan odgovor mogao pronaći u Iqbalovoj opasci o Platonu (posve različit od njegove kasnije kritike): „priroda nije bila odlučila što da učini od Platona – pjesnika ili filozofa. Istu neodlučnost čini se da je ispoljila u Goethea“ (Ibid., str. 128). Zar on nije bio uhvaćen u istu dilemu, djelujući kao pjesnik i filozof, iako u oba slučaja uz jaki skruti ton ‘proročke’ inspiracije i aktivnosti? Vjerojatno je Goetheova kreativnost bila ta koja je učinila da se Iqbal divi ovom njemačkom pjesniku:

„Goethe je pokupio običnu legendu i prozeo cjelokupnim iskustvom devetnaestog stoljeća, čitavim iskustvom ljudskog roda. Ovo transformiranje obične legende u sustavno izražavanje čovjekovog skrajnjeg ideala nije ništa manje od Božije izradbe. Ovo je jednako dobro kao i stvaranje prekrasnog univerzuma iz kaosa bezoblične materije.“ (Ibid., str. 71).

Na ovom mjestu se Goethe pojavljuje kao stvaralački *khalifa*, Božiji namjesnik čija su djelovanja najbolje izražena u „Dijalogu između Boga i čovjeka“ u *Payam-i-Mashriqu*. Iqbal je također bio privučen Goetheovom procjenom historije i širokim poznavanjem humanističkih nauka i znanosti – stihovi u *Divanu*:

Wer nicht von drei tausend Jahren  
sich weiss Rechenschaft zu geben,  
bleib im Dunkln unerfahren,  
mag von Tag zu Tage leben –

(Onaj koji ne može dati prikaz tri hiljade godina historije, trebao bi ostati u mraku kao nezalica i živjeti od danas do sutra!) Dobro pristaje u njegovu vlastitu procjenu historije u kojoj se, kao što je to Kur'an iskazao, manifestira samo Božije djelovanje. Znati historiju tri hiljade godina, kao što to Goethe smatra nužnim, znači shvatiti Božije putove u pokretanju historije i posjedovati akumulirane trezore prošlih iskustava ljudskog roda. Iqbalov je boravak u Njemačkoj jamačno potaknuo njegovu ljubav za njemačku kulturu, kao što je to Atiya Begum jasno posvjedočila u svojim memoarima; također je potaknuo njegovu sposobnost za čitanje njemačke književnosti u izvornom jeziku i on nije samo uživao u Goetheovom, već jednako tako i Heineovom stihu (vidjeti *Stray Reflections*, str. 151). Jedna od njegovih najpoznatijih poema iz ranog perioda u *Bang-e-Dara*, koju je napisao u Heidelbergu na obali Neckara u ljetnoj noći, nesumnjivo je njegov odgovor na Goetheovu nježnu poemu *Wanderers Nachtlied* (Über allen Gipfeln ist Ruh...) koju je pjesnik, tada u 31. godini života, kao što je Iqbal imao 1908, napisao 6. septembra 1780. u Ilmenauu (Thuringia). Uz to, ovo još nije bio u tolikoj mjeri Goethe pjesnik koji je privukao Iqbala, niti Goethe koji je hvalio Hafiza u vrlo povoljnim terminima; ovo je bio radije Goethe poetski mislitelj. Ernst Beutler ispravno kaže da poeme *West-Östlicher Divan* „isijavaju snagu“; Iqbal je jamačno osjećao ovu duhovnu snagu, ovo veselo prihvatanje života u svim njegovim varijetetima, kako je pronašao izraz u Goetheovom djelu.

Jedan aspekt Goetheovog mišljenja koji je napose bio blizak Iqbalovom osjećanju bio je značaj koji je pridao određenom polaritetu iskustva. On je iskazao ideju ovog polariteta uz pripomoć orijentalnog simbola u svojoj poemi: „In Atemholen sind zweierlei Gnaded...“ (Dvostruka naklonost u udisanju iskustva, / Zrak koji udišemo, potom ga slobodno ispuštamo, / Jedan je sputavanje, drugi blaženstvo...), otuda prihvatajući sufijsku tradiciju konstantne promjene *qabda* i *basta*, duhovnog sputavanja i duhovnog ushita kako se manifestiraju u činu disanja. Ovo stalno uzajamno djelovanje dva 'udisaja' najbolje se manifestira u *dhikr*-formuli *shahada*-ta, gdje negativno *la ilah* vodi pozitivnom *illa Allah*. Usporedivo s Ibn Arabijem i njegovim sljedbenicima, koji su posmatrali svijet dijelom vječitog procesa Božanskog daha, Goethe

je također prepoznao Božiji dah u *sistoli* (stezanju srčanog mišića) i *dijastoli* (popuštanju srčanog mišića), urođenim polaritetima stvorenja – bilo da su mišljenje i djelovanje, ili Lucifer i anđeoske moći. U Iqbalovom djelu uzajamno djelovanje *jamala* i *jalala* je skrajnje važno i, poput Maulana Rumija koji je opisao mistički *hal* kao iznenadnu *jalwa* i *maqam* kao trajno stanje *Khalwa* (*Mathnawi*, I, 1435), Iqbal vidi tajnu čovjekovog duhovnog života u njegovom konstantnom kretanju iz životne molitve u *khalwa* sa Bogom do *jalwa*, gdje će se rezultati prethodnog iskustva manifestirati. *Khalwa* i *jilwa* oblikuju zajedno ustroj života, kao što Ljubav i Intelekt tvore *osnovu* (uzdužnu nit tkanine) i *potku* (poprečne niti tkanine) ljudske egzistencije. Iznova se možemo prisjetiti Goethea koji je kazao 1829: „stoljeće koje se ekskluzivno bavi analizom i gotovo je u strahu od sinteze nije na ispravnom putu; jer, samo ove dvije zajedno, poput udisaja i izdisaja, tvore život znanosti.“ Iqbalova poema „Love and Science“ („Ljubav i znanost“) u *Payam-i-Mashriq* izgleda poput pjesničke verzije ovog kazivanja. Poput ovog njemačkog pjesnika, Iqbal je također mislio da će polariteti koji tvore zbiljski život biti namijenjeni za beskrajno Božije Savršenstvo (*kamal*). Otuda se ne krzma da citira jednu od Goetheovih poema u svojim predavanjima:<sup>219</sup>

U beskrajnom samoponavljanju  
 Za sva vremena teče Isto.  
 Bezbroj svodova koji izvire, susreću se  
 Drže u stanju mirovanja moćan okvir.  
 Struje iz svih stvari vole život.  
 Najveća zvijezda i najponiznija studen,  
 Svako naprezanje, svako nastojanje  
 Vječiti je mir u Bogu.

Iqbal je prepoznao kod Goethea isti onaj dinamizam koji je prožeo njegovo vlastito filozofsko i poetsko djelo. Faust, čovjek koji se uvijek bori kako bi postigao više stupnjeve individualiziranja, izgleda poput zamišljanja unaprijed njegovih vlastitih

---

<sup>219</sup> Sir Muhammad Iqbal, *The Reconstruction of Religious Thought in Islam* (Lahore, 1958), str. 60.



ideala. Također, bio je fasciniran drugom figurom u *Faustu*, Satanom ili Mephistophelesom. Ovaj duh, „koji uvijek negira“ i koji „uvijek kani zlo i stvara dobro“, lijepo je pristajao u Iqbalovu satanologiju. Zar Goethe nije stavio sljedeće riječi o značaju Satane u Božija usta?

Des Menschen Tätigkeit muss allzuleicht erschaffen;  
Er liebt sich bald die unbedingte Ruh;  
Dum geb ich gern ihm den Gesellen zu,  
Der reizt und wirkt und muss als Teufel schaffen.

Zato što čovjekova aktivnost može lahko oslabiti  
On uskoro preferira nepretrgnuti počinak;  
Kako bi mu se dalo ovog sugovornika koji se odavle čini  
najboljim  
Ko valja i neophodno kao Đavo pomaže stvaranju.  
(Prijevod W. Kaufmanna)

Izvan čovjekove stalne borbe s Iblisom, koji ga je namamio iz rajskog mira, izrasta šarena slika svijeta. „Njegova krv čini pripovijest o stvaranju slikovitom“, kao što Iqbal označava u *Javidnami*. Njegov najjasniji iskaz o Satani je jamačno onaj u *Taskhir-i-fitrat*, poemi iz pet dijelova u *Payam-i-Mashriq*, koja okončava s čovjekovom pobjedom nad njegovim napasnikom koji sada čini sedždu pred Savršenim Čovjekom što ju nije učinio pred neiskusnim Ademom. Savršeni Čovjek može kazati uz Poslanika: „*Aslama shaytani*“ („Moj mi se šejtan pokorio, ili, „postao je musliman“). Goetheov je Faust, sa svoje strane, izbavljen satanskih stiski na temelju anđeoskih moći zbog njegove neprestane borbe da se promakne na više stupnjeve. Čovjekova je dužnost *jihad akbar*, borba protiv satanskih moći i njegovih nižih snaga koje mogu spriječiti razvijanje njegove ličnosti – Goethe kaže u *West Östlicher Divan*u, kada ovaj pjesnik traži dopuštenje za Raj:

Lass mich immer nur hinein;  
Denn ich bin ein Mensch gewesen,  
und das heisst ein Kämpfer sein.

... jednom za svagda – dopusti mi da uđem unutra,  
Znaj da sam bio smrtan,  
Taj borac koji je trebao biti.

(Prijevod J. Weiss)

Ova stalna čovjekova borba je tema i Goetheovog i Iqbalovog stiha; međutim, ona se ne bi smjela interpretirati kao asketsko postignuće – nešto što je odlikovalo rani sufizam; ovo radije treba biti shvaćeno u kontekstu Ljubavi, koja je dinamička jezgra života. Svaki korak na kojemu je šejtan savladan jeste korak ka Bogu, a to znači, za oba pjesnika, ka zazbiljavanju čovjekove ličnosti. Goethe se divio „snažnoj ličnosti“ čak iako je prepoznao njezine demonske aspekte: njegovi stihovi o Tamerlaneu u *Divanu*, gdje su osvajač i zimski demoni suprotstavljeni, jeste njegovo pjesničko izražavanje svojih osjećanja za Napoleona i njegov slom u ruskoj zimi 1812. Kako bismo bili sigurni, Goetheov najpoznatiji stih o ‘personalnosti’ ima unekoliko ironični prirodni smisao:

Höchstes Glück der Erdenkinder  
sei nur die Persönlichkeit –  
Najviše blaženstvo za ljudska bića  
neka bude ‘personalnost’...

Možemo interpretirati njegovo stajalište u smislu u kojemu ga je Max Scheller definirao stoljeće kasnije: „Ljubav u proročkoj religiji znači zadobiti istinsku personalnost kroz živi kontakt sa Bogom.“ Ovo je također bilo Iqbalovo stajalište; jer, čovjek koji se približava sve bliže i bliže Bogu, shvata mogućnosti svog malog ega kako se više primiče sveobujmljujućem Božanskom Egu. Ovo implicira konstantni rast u ljubavi; i u ovom pogledu je Iqbal blizak klasičnim piscima sufizma, kao što su: Qushayri, Najmuddin Kubra, Attar i Maulana, koji su znali da će nakon svakog koraka uslijediti novi, da čežnja nema kraja (kao što je Ghazzali kazao u svojem djelu *Ihya al-’ulum al-Din*), a to je da „put u Boga“ slijedi „put prema Bogu“. Pjesnik opširno prikazuje svoju ljubav u sve većim krugovima; on se nigdje ne može zaustaviti, a čak se i hurije u raju žale da ne haje za njih; Iqbalova poema „The Houri and the Poet“ / „Hurija i pjesnik“ u *Payam-i-Mashriq* izravno podsjeća

čitatelja na Goetheov sličan tretman ovog predmeta, kao što to čine neki stihovi u Iqbalovoj kasnijoj urdu poeziji. Na kraju *Javidname*, kada Zindarud iskušava „razvijanje bez slabljenja“ u Božanskom Prisustvu, nismo samo bliski klasičnim sufijskim teorijama, već čak i više Goetheu, koji opisuje raj na kraju svojeg *Divana* ovim riječima:

bis im Anschauung er Liebe  
wir verschweben, wir verschwinden...  
...sve dok se u vječnoj ljubavnoj nesvjestici  
ne stopimo, i uz tu mješavinu.

Ovaj stalni rast je proizveden kroz „umiranje za naše niže kvalitete“, kroz konstantno žrtvovanje. Kroz slijeđenje ovog mota *mutu qabla anta mutu*, „umrite prije smrti“, čovjek iskušava duhovno proživljenje čak ovdje na zemlji, a šok tjelesne smrti mu ne znači puno. Njegov će se ego nastaviti razvijati na drugom svijetu, pod uvjetom da je dovoljno jak: „Osobna besmrtnost nije stanje, ona je proces.“ Ovaj iskaz iz *Stray Reflections / Odlutalih misli* (str. 17) kasnije je elaboriran u *Predavanjima*: „Osobna besmrtnost... nije zapravo naša; ona se treba zaslužiti osobnim naporom“ (str. 119). Nebo nije blagdan, kako Iqbal kaže u istom predavanju, jer je čovjek pozvan da uđe u dublje i dublje bezdane beskonačnog Božanstva. Goethe je osjećao na isti način, kao što je spomenuo 4. februara 1829. Eckermannu: „Uvjerenje o našem trajanju pomalja se, za mene, iz koncepta aktivnosti; jer kada ovdje radim bez odmora, onda je priroda obavezna da uredi za mene drugi oblik postojanja, ukoliko sadašnji više ne može podnijeti moj duh.“ Međutim, kako zazbiljiti ovaj rast? Goetheova poema *Selige Sehnsucht* jeste odgovor na ovo pitanje. Ovdje je ovaj njemački pjesnik preuzeo simbol noćnog leptira i svijeće, koji je prvo u islamskoj tradiciji koristio Hallaj u svojem djelu *Kitab al-Tawasin*, kako bi pokazao da se vječiti život može jedino pronaći kroz „umiranje i postajanje“, kroz žrtvovanje sebe kako bismo zadobili trajanje. On je iskazao ovo osjećanje nužnosti metamorfoze, razvitak u životinjama i biljkama, umnogome, poemu, jer je znao da je želja da se ostane stabilnim i nepokretnim jednaka smrti:

Denn alles muss in Nichts zerfallen,  
Wenn im Sein beharren will.

Iqbal hoće istu misteriju života u svojim brojnim stihovima o *soz-i-natamam*, obnovljenoj čežnji za uvijek novim i višim manifestacijama života.

Međutim, ne bismo trebali ograničiti sličnosti između Goethea i Iqbala samo na duhovnu sferu. Iqbal je također usvojio neka izvanjska obilježja od ovog njemačkog učitelja – sami oblik *Payam-i-Mashriqa* to pokazuje. *Javidnama* je također pretrpjela utjecaj geteovskih oblika iako ime ovog njemačkog pjesnika nije spomenuto. Ali pripovijest o putu nagore pjesnika filozofa (kao u *Faustu* koji je pomiješan sa motivima Miltonovog *Paradise Lost* / *Izgubljenog raja* i Danteove *Divina Commedia* / *Božanske komedije*) započinje s „Prologom na Nebu“ i „Prologom na Zemlji“, koji su modelirani po uzoru na prologe u Goetheovom *Faustu*. Još jednom je Syed Nazir Niazi važan izvor za naše znanje o Iqbalovom odnosu prema Goetheu. On piše:

„*Faust* je preveden izravno s njemačkog na urdu na poticaj Anjuman-i-Taraqqi-e-Urdu od piščevog druga dr. Syeda Abida Hussaina, u Jamia Millia Islamia, Delhi. Ovaj je prijevod bio u prozi i ograničen na prvi dio *Fausta*. Moguće je da sam spomenuo ovaj prijevod Iqbalu ili je to došlo do njega na neki drugi način, međutim, u pismu koje je datirano na 14. august 1931. on se pitao o tome da li je dr. Abid Hussain također preveo Prolog u Nebo. Vjerojatno je istraživao ovo u svezi sa *Javidnamom* koju je pisao u to vrijeme... Kada sam susreo Iqbala nekoliko dana kasnije i kada smo spomenuli *Fausta* tijekom razgovora, on se iznova pitao o tome zašto dr. Abid Hussain nije preveo drugi dio. Također je ponudio pomoć dr. Abidu Hussainu u pogledu ove zadaće. On je primijetio da je drugi dio pomalo težak pošto sadrži brojne pojmove koji su povezani s astronomijom i hemijom te također reference i aluzije s kojima ljudi na Zapadu nisu bili familijarni i koje su jedino ispravno shvatali istočnjaci.“

Utisak da je Iqbalovo divljenje za Goethea bilo djelomice zahvaljujući temeljitom historijskom znanju njemačkog pjesnika osnaženo je dodatno navodom iz Nazir Niazijeve knjige koja ukazuje na impresiju potonjeg sa *Faustom*:

„On (Iqbal) je rekao: ‘Za vrijeme mog boravka u Njemačkoj imao sam puno prilika da ponudim razjašnjenja i objašnjenja ovih pojmova i upotreba i ovo je obično ostavljalo dubok utisak na moju njemačku publiku. Činjenica je da je Goethe posjedovao golemu viziju. Njegovo je vjerovanje bilo da, ukoliko neko nije proučavao i propitivao historiju prošlih hiljadu (sic!) godina, on nije mogao polagati pravo da je kultiviran i profinjen. Otuda, kako je moguće svakom Nijemcu da bude familijaran sa svim upotrebama i aluzijama koje je Goethe probirao iz istočnjačke književnosti? Za nas su ovi pojmovi riječi iz dnevne upotrebe. Nisam imao bilo kakvih poteškoća u probavljanju ovih odjeljaka *Fausta*. Nijemci su se zbilja divili lahkooći s kojom sam objašnjavao ove pojmove.’“

Ovo je vjerojatno najbolje objašnjenje za Iqbalovo veliko oduševljenje prema Goetheu. Međutim, postoji jedno pitanje koje je unekoliko bilo neugodno za ljubitelje Goethea i Maulana Rumija. Sam Iqbal je istaknuo činjenicu da su opaske o njegovom duhovnom vodiču za Rumija, kako je navedeno u *Noten und Abhandlungen*, ništa drugo doli laskanje. Čini se iz nekoliko komentara koji su bili dostupni u njemačkoj književnosti (Hammerova *Fundgruben*, 1818, i od istog učenjaka *Geschichte der schönen Redekünste Persiens*) da je stekao utisak kako je Rumi bio predstavnik neumjerenog i bezobličnog panteizma, religije koju je temeljito zamrzio; jer je neodređeni misticizam bio u kontradikciji sa njegovim stajalištima o Bogu i ovome svijetu; Rumijeve priče su mu bile konfuzne i zbunjujuće. Goethe se bojavao, i zbilja je osjećao gnušanje, svega bezobličnog, svega što se nije razvijalo u živom obliku. Upravo kao što je napisao neke satirične retke o mnogobrojnim indijskim božanstvima tako da ga je A. W. Schlegel, utemeljivač njemačke indologije, nazvao „Allahovim novim revnosnim pristašom“, on nije mogao pronaći bilo što

privlačnim u nekoliko priča iz *Mathnavije* koje su mu bile dostupne. Iqbal ispravno izjavljuje u svojem u urdu uvodniku *Payam-i-Mashriq* da, iako se Maulana Jalaluddin činio Goetheu panteistom, zadivljujuće je da on, koji je branio Giordana Bruna i pokazao duboko zanimanje za Spinozu, nije bio voljan da prizna Rumijevu veličinu. Iqbal je priznao sličnost barem dijela Rumijevog i Goetheovog mišljenja, i to je razlog zašto ih je smjestio rame uz rame u jednoj od svojih najindikativnijih poema *Payam-i-Mashriq*: on zahvalno priznaje svoje dugovanje njemačkom i islamskom pjesniku i mislitelju pokazujući da su obojica bili svjesni najdubljih misterija čovjekovog puta kroz svijet i iskusio je i naučavao da je tajna života (kazano Rumijevim riječima): „Od šejtana intelekt, od Adema ljubav.“